

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARLIK ANABİLİM DALI

YERİN OLANAKLILIKLARI: OLANAKLILIK KURAMININ YER
BAĞLAMINDA MİMARİYE UYGULANABİLİRLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Uğur TURHAN

MART 2023
TRABZON

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

MİMARLIK ANABİLİM DALI

**YERİN OLANAKLILIKLARI: OLANAKLILIK KURAMININ YER
BAĞLAMINDA MİMARİYE UYGULANABİLİRLİĞİ**

Mimar Uğur TURHAN

**Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde
“YÜKSEK MİMAR”
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 09/02/2023
Tezin Savunma Tarihi : 23/03/2023**

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Asu BEŞGEN

Trabzon 2023

ÖNSÖZ

Yer, atmosfer ve olanaklılık kavramlarını bir araya getiren, kavramsal bir çerçeve sunduğum bu tezi hazırladığım süreçte gösterdiği sonsuz sabır ve destek için sevgili eşim ve aileme, araştırmaya sunduğu katkıları için tez danışmanım Prof. Dr. Asu BEŞGEN'e teşekkür ederim.

Uğur TURHAN
Trabzon, 2023

TEZ ETİK BEYANNAMESİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yerin Olanaklılıkları: Olanaklılık Kuramının Yer Bağlamında Mimariye Uygulanabilirliği” başlıklı bu çalışmayı baştan sona kadar danışmanım Prof. Dr. Asu BEŞGEN’in sorumluluğunda tamamladığımı, verileri/örnekleri kendim topladığımı, deneyleri/analizleri ilgili laboratuvarlarda yaptığımı/yaptırdığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim 23/03/2023

Uğur TURHAN

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	III
TEZ ETİK BEYANNAMESİ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX
1. GENEL BİLGİLER.....	1
1.1. Giriş.....	1
1.2. Problem	2
1.3. Amaç-Kapsam-Kurgu-Yöntem	4
2. KURAMSAL TEMEL	7
2.1. Yer Kavramı	7
2.2. Yerin Ontolojisi.....	8
2.3. Yerin Bileşenleri.....	14
2.4. Yerin Deneyimi	19
2.5. Atmosfer Kavramı	21
2.6. Atmosferin Ontolojisi.....	22
2.7. Atmosferin Bileşenleri	23
2.8. Atmosferin Deneyimi	27
2.9. Ekolojik Psikoloji.....	29
2.10. Olanaklılık Kuramı.....	31
2.11. Olanaklılık Kuramının Ontolojisi.....	32
2.12. Olanaklılık Kuramının Bileşenleri	33
2.13. Olanaklılıkların Deneyimi	35
2.14. Olanaklılık Kuramı Kavramları.....	39
2.14.1. Algı-Hareket Döngüsü	39
2.14.2. Yüzey-Ortam-Madde.....	40
2.14.3. Değişmezler.....	41
2.14.4. Niş	42
2.14.5. Yeterlik.....	43

3.	YAPILAN ÇALIŞMALAR	44
3.1.	Atmosferik Olanaklılıklar ve Yer İlişkisi.....	46
3.1.1.	Atmosferik Olanaklılıklar Olarak Algı-Hareket Döngüsü ve Yer	48
3.1.2.	Atmosferik Olanaklılıklar Olarak Yüzey-Ortam-Madde ve Yer	51
3.1.3.	Atmosferik Olanaklılıklar Olarak Değişmezler ve Yer.....	53
3.1.4.	Atmosferik Olanaklılıklar Olarak Niş ve Yer	56
3.1.5.	Atmosferik Olanaklılıklar Olarak Yeterlik ve Yer.....	59
4.	SONUÇLAR VE ÖNERİLER	62
5.	KAYNAKLAR.....	67
6.	EKLER	73
ÖZGEÇMİŞ		

Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

YERİN OLANAKLILIKLARI: OLANAKLILIK KURAMININ YER BAĞLAMINDA
MİMARİYE UYGULANABİLİRLİĞİ

Uğur TURHAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Asu BEŞGEN
2023, 72 Sayfa, 2 Sayfa Ek

Bu çalışma kapsamında yer kavramı, atmosfer ve olanaklılık kuramı incelenmiş ve kuramın yerin anında algılanan anlamı olarak değerlendirilen atmosferlerin algısını araştırmakta nasıl kullanılabileceğine dair kavramsal bir çerçeve oluşturmak amaçlanmıştır.

Literatür araştırması yerin anında genel bir atmosfer olarak algılandığını göstermektedir. Atmosferik olanaklılıkların nasıl algılandığı yerin anında algılanan anlamını deşifre etmek amacıyla olanaklılık kuramı yardımıyla incelenmiştir. Atmosfer, yer ve olanaklılık kavramlarını bir araya getiren teorik bir çatki oluşturularak kavramların birbirleri ile ilişkileri kurulmuştur.

İyi atmosferik olanaklılıkların yavaş gelişen, zaman içinde inşa edilen yer hissine olumlu katkıları olduğu, bunun da nihayetinde kentsel çevrelerin sahiplenilmesi ve sosyal olarak sürdürülebilir çevreler üretilmesi için faydalı olacağı varsayımı araştırmayı yönlendirmiştir. Ancak bu araştırma yerin anında algısının nasıl gerçekleştiğini atmosfer kavramı ve olanaklılık kuramı bağlamında açıklamakla sınırlı olup yer hissine uzun dönemli katkıları gelecek araştırmalarda değerlendirilmek üzere kapsam dışı bırakılmıştır.

Tespit edilen kaynakların çoğunluğunun olanaklılık kuramını çevrenin sunduğu eylem olanakları ve sosyal olanaklar bağlamında değerlendirdiği görülmektedir. Atmosferik olanaklılık söylemini inceleyen çalışmaların kısıtlı olduğu görüldüğünden tezin konu ile ilgili araştırmalara faydalı olabileceği düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yer, Olanaklılık, Olanaklılık Kuramı, Atmosfer

Master Thesis

SUMMARY

AFFORDANCES OF PLACE: THE APPLICABILITY OF THEORY OF AFFORDANCES TO ARCHITECTURE IN CONTEXT OF PLACE

Uğur TURHAN

Karadeniz Technical University
The Graduate School of Natural and Applied Sciences
Architectural Graduate Program
Supervisor: Prof. Dr. Asu BEŞGEN
2023, 72 Pages, 2 Appendix Pages

Within the scope of this thesis the concept of place, atmosphere and the theory of affordances have been examined in order to draw a theoretical framework to define how the theory can be used to research the perception of atmospheres delineated as the immediately perceived meaning of places.

The literature research suggests that place is immediately perceived as a general atmosphere. How atmospheric affordances are perceived is examined with the help of the theory of affordances to decipher the immediately perceived place meaning. Bringing the concepts of place, atmosphere and affordances together by forming a theoretical structure, their relationships are established.

The hypothesis that good atmospheric affordances have positive contributions to the slow growing sense of place constructed in time, and that this eventually leads to the embracement of urban environments and production of socially sustainable environments has guided this research. However this research is limited to the explication of the perception of immediately perceived place-meaning by the concept of atmosphere and the theory of affordances, while the long term contributions to sense of place have been reserved for future researches.

Majority of detected literature considered the theory of affordances in context of action and social affordances provided by the environment. Since it has been observed that the studies on atmospheric affordances are limited, it is considered that this thesis could prove useful to the researches on the topic.

Key Words: Place, Affordance, Theory of Affordances, Atmosphere

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1. Olanaklılık kuramına dayanan ulusal araştırmalar	3
Şekil 2. Araştırma süreci	6
Şekil 3. Weissenhof Sitesi	12
Şekil 4. Bir Arap Köyü Olarak Weissenhof Sitesi	13
Şekil 5. Canter (1977)'e göre yerin bileşenleri	14
Şekil 6. Schulz (1991)'a göre yerin bileşenleri	14
Şekil 7. Agnew (1987)'e göre yerin bileşenleri.....	14
Şekil 8. Punter (1991)'a göre yerin bileşenleri.....	15
Şekil 9. Montgomery (1998)'e göre yerin bileşenleri	16
Şekil 10. Falahat (2006)'a göre yerin bileşenleri	17
Şekil 11. Yazdanfar vd. (2020)'ye göre yerin bileşenleri	18
Şekil 12. Yerin bileşenleri-yer-atmosfer ilişkisi.....	19
Şekil 13. William Turner, Yağmur, Buhar ve Hız, Büyük Batı Demiryolu.....	25
Şekil 14. Olanaklılıkların deneyimi.....	36
Şekil 15. Olanaklılıkların varlığı ve algılanabilirliğine göre türleri	37
Şekil 16. Posta kutusunun yaklaştıkça değişen perspektifi	38
Şekil 17. Derinlik algısı sorunsalı	41
Şekil 18. Aynı boyuttaki şekillerin zemin ile ilişkisindeki değişmezlik	42
Şekil 19. Yerin bileşenleri-yer-atmosfer-atmosferik olanaklılıklar ilişkisi.....	46
Şekil 20. Yerin bileşenleri-olanaklılık kuramı kavramları-yer ilişkisi.....	48
Şekil 21. Algı-hareket döngüsünün atmosfer ve yer ile ilişkisi.....	50
Şekil 22. Yüzey, ortam ve madde kavramlarının atmosfer ve yer ile ilişkisi.....	52
Şekil 23. Değişmezlerin atmosfer ve yer ile ilişkisi	56
Şekil 24. Atmosferik niş kavramının atmosfer ve yer ile ilişkisi	59
Şekil 25. Yeterlik kavramının atmosfer ve yer ile ilişkisi	61

1. GENEL BİLGİLER

1.1. Giriş

Peter Zumthor (2006); “Atmosferleri duygusal duyarlılığımız aracılığıyla algılarız, inanılmaz derecede hızlı çalışan bir algı biçimi... Bir binaya girerim, bir oda görürüm ve - saniye sürmez- onun hakkında bu hisse sahip olurum” diye yazmıştır. Zumthor’un bu ifadesini sıkça alıntıl原因an Pallasmaa ise karmaşık varlıkları ve durumları bir anda ve bir bütün olarak algılamamıza olanak veren “atmosferleri; duygular ve ruh hallerinin eşzamanlı, çok duyulu hissedilmesi” (simultaneous multi-sensory sensing of atmospheres, feelings and moods) için yüksek bir kabiliyete sahip olduğumuzu söyler (Pallasmaa, 2015). Detaylarının ayırdına sonradan vardığımız, anında gerçekleşen bu bütüncül kavrayış, mekân ve yer bağlamında bize ne ifade etmektedir? Başka bir deyişle, yerin anında kavranışı nasıl gerçekleşmektedir?

Mekân kavramı; soyut bir boşluk ifade ederken insan deneyimiyle ona anlam yüklendiğinde, yer halini aldığı görüşü, genel olarak kabul gören bir yaklaşımdır (Usta, 2020).

Yer kavramı üzerine yapılan araştırmalar; Seamon (2022) tarafından üç farklı başlıkta; 1) fenomenolojik yaklaşım, 2) ampirik-analitik yaklaşım, 3) toplumsal-yapısalcı yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Literatür incelendiğinde yer hissi üzerine yapılan araştırmaların büyük ölçüde yapısalcı bir yaklaşım sergilediği, zaman içinde ve yavaş gelişen yer hissi üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Raymond vd., 2017). Bu bağlamda, yerin anlamının doğrudan ve anında kavranışı üzerine henüz yeterli araştırma yapılmadığı söylenebilir.

Gibson tarafından ekolojik psikoloji yada ekolojik yaklaşım içinde geliştirilen olanaklılık kuramı birey ve çevre arasındaki doğrudan etkileşimi incelemektedir. Gibson, olanaklılık kuramı ile çevrenin davranışı nasıl yönlendirdiğini tanımlamayı ve öngörmeyi hedeflemiştir (Mumcu, 2019).

Olanaklılık kuramı; birey-çevre etkileşimine odaklanır, özne-nesne ikiliğini reddeder ve anlamın özne-nesne birlikteliğinde ortaya çıktığını savunur. Anlam; mimari elementlerin fiziksel formuna ve gözlemci bireyin geçmiş deneyim, inanç ve estetik tercihleri gibi değerlere bağlı, ayrı bir olanaklılık türü olarak değerlendirilebilir (Maier ve Fadel, 2009).

Olanaklılık kuramın anında kavranan yer-anlamının araştırılması için uygun bir katkı oluşturacağı düşünülmüştür (Raymond vd., 2017).

1.2. Problem

Ekolojik yaklaşımli çevre-davranış araştırmalarını derlediğı çalışmasında Mumcu vd. (2019) davranış konumu ve olanaklılık kuramına dayalı olmalarına göre araştırmaları iki başlık altında toplamıştır. Yaptıkları çalışmada 23 adet ulusal ve 32 adet uluslararası araştırma tespit etmiş; bu araştırmalar, konularına ve araştırma tekniklerine göre derlenmişlerdir. Olanaklılık kuramına dayalı ulusal çaptaki akademik araştırmalar, Mumcu vd. (2019) tarafından tarih sırasına göre aşağıdaki şekilde gösterilmiştir (Şekil 1).

		Konu												Araştırma Tekniği												
		Öğrenme Çevreleri	Keşif Davranışı	Çocuk Çevreleri	Robot Teknolojisi	Doğal Çevreler	Mekânsal Tasarım	Sokaklar	Parklar / Açık Mekân.	Genç Çevreleri	Yaşlı Çevreleri	Endüstriyel Tasarım	Yapı / İç Mekân	Görsel Analiz	Davranış Gözlemleri	Davranış Haritası	Anket	Biliş Haritası	Görüşme	Mekânsal Analiz	Alan Çalışması	Kullanıcı Temelli Fotoğraf.	Yapay Gerçeklik - Oyunu	Fotoğraf	Robot/Simülatör Tekno.	Literatür Taraması
Tez Çalışmaları	İnan (1996)						■								●					●						
	Mirza (1996)						■										●									●
	Yıldız (2004)						■		■						●		●			●						
	Eren (2006)				■																				●	
	Uğur (2006)				■																				●	
	Çakmak (2007)				■																				●	
	Elçioğlu (2009)											■													●	
	Mumcu (2009)						■		■						●	●	●	●		●						
	Dağ (2010)				■																●				●	
	Dönmez (2010)											■													●	
	Düzenli (2010)									■					●		●			●		●				
	Uğur (2010)				■																					
	Selçuk Kirazoğlu (2012)				■										●											
	Şalgamcıoğlu (2014)										■		■		●					●		●				
	Alparslan Kardeş (2016)	■																●								
	Yücetürk (2016)		■																					●		
	Yılmaz (2017)			■														●								
Makale	Bayrakçı (2003)											■		●												
	Elçioğlu & Tarakçı (2009)											■														●
	Mumcu & ar. (2013)								■						●					●				●		
	Düzenli ve ar. (2016)						■		■		■								●	●	●			●		
	Yılmaz ve ar. (2017a)	■		■			■								●			●		●						
	Yılmaz & ar. (2017b)						■		■						●					●				●		

Şekil 1. Olanaklılık kuramına dayanan ulusal araştırmalar (Mumcu vd., 2019)

Robot teknolojisi alanındaki 5 araştırma ile endüstriyel alandaki 4 araştırma tablodan çıkarıldığında mimarlık bağlamında olanaklılık kuramına dayanan 14 adet ulusal araştırma bulunduğu görülmektedir. Mumcu vd.'nin araştırması 2019 senesinde yapıldığından 2019 senesi ve sonrası yapılmış olan ulusal çaptaki araştırmalar da eklendiği takdirde olanaklılık kuramına dayalı mimarlık alanında toplam 19 araştırma olduğu görülmektedir. Mimarlık disiplini ile ilgili olduğu tespit edilen araştırmalardan hepsini, anahtar kelimeleri ve araştırmaların amaçlarını özetleyen kısa bir açıklamayı içerecek biçimde yeniden düzenlenen şekiller araştırma ekinde sunulmuştur (Ek 1) (Ek 2).

Ulusal araştırmalarda; öğrenme çevreleri, çocuk çevreleri, kamusal çevre bağlamında AVMLer, kamusal veya yarı kamusal açık alanlar, çevrelenmiş açık alanlar, açık rekreatif alanlar, çocuk oyun mekânları, meydanlar gibi çevrelerin sundukları olanaklar araştırılmış; bu çevreler, belirli bir kullanıcı grubu ile olan etkileşimleri bağlamında olanaklılık kuramı çerçevesinde incelenmiş; genellikle etkileşim kalitesinin artırılması, mekânsal kalitenin artırılması, ilgili kullanıcı grubunun yaşamsal kalitesine, gelişimine veya sağlıklı yaşlanmasına olumlu katkılar sağlanması hedeflenmiş; bazı araştırmalar, belirli çevrelerde oturma eylemi gibi belirli eylem türlerini incelemiştir. Bunların dışında Yüçetürk'ün (2016) "keşfe yönelen davranışlar" ve Ürem'in (2019) "muğlaklık" kavramını inceleyen araştırmalarının olanaklılık kuramına dayanan diğer araştırmalardan ayrı bir yönelim sergilediği söylenebilir.

Ulusal araştırmaların büyük kısmının olanaklılık kuramını çevrenin sunduğu eylem olanakları ve sosyal olanaklar bağlamında değerlendirdiği görülmüştür. Olanaklılık kuramını yer kavramı bağlamında mimarlık alanına uygulayan ulusal bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte tezin ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere yerin anında algılanan anlamı olarak deşifre edilen ve uluslararası literatürde de yeni bir açılım olarak değerlendirebileceğimiz atmosferik olanaklılık söylemini araştıran bir ulusal çalışmaya da rastlanmamıştır. Bu araştırma kapsamında olanaklılık kuramının yerin anında kavranan anlamının araştırılmasında nasıl kullanılabileceği sorgulanmaktadır.

1.3. Amaç-Kapsam-Kurgu-Yöntem

Araştırma kapsamında, yerin anında kavranan anlamının nasıl algılandığının olanaklılık kuramı ile açıklanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, hızlı gelişen, bir anda algılanan yer hissi araştırma kapsamında olup, yavaş gelişen ve zamana yayılarak inşa edilen

yer hissine etkileri araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Yerin anında algılanan anlamını atmosferik olanaklılıklar üzerinden açıklayarak atmosferik olanaklılıkların algı sürecine ilişkin kuramsal bir çerçeve oluşturmak hedeflenmektedir.

Bu bağlamda, araştırmanın soruları:

- Yerin anında kavranan anlamı nedir?
- Yerin anında kavranan anlamı nasıl algılanmaktadır?
- Olanaklılık kuramı, yerin anında kavranan anlamını nasıl algıladığımızı açıklayabilir mi? olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın varsayımları ise;

- Yerin anında kavranan bir anlamı bulunmaktadır.
- Yerin anında kavranan anlamı, yerin atmosferidir.
- Atmosferin nasıl algılandığı, olanaklılık kuramı ile açıklanabilir.
- İyi atmosferik olanaklılıkların yavaş gelişen yer hissine olumlu katkıları vardır, olarak sınırlandırılmıştır.

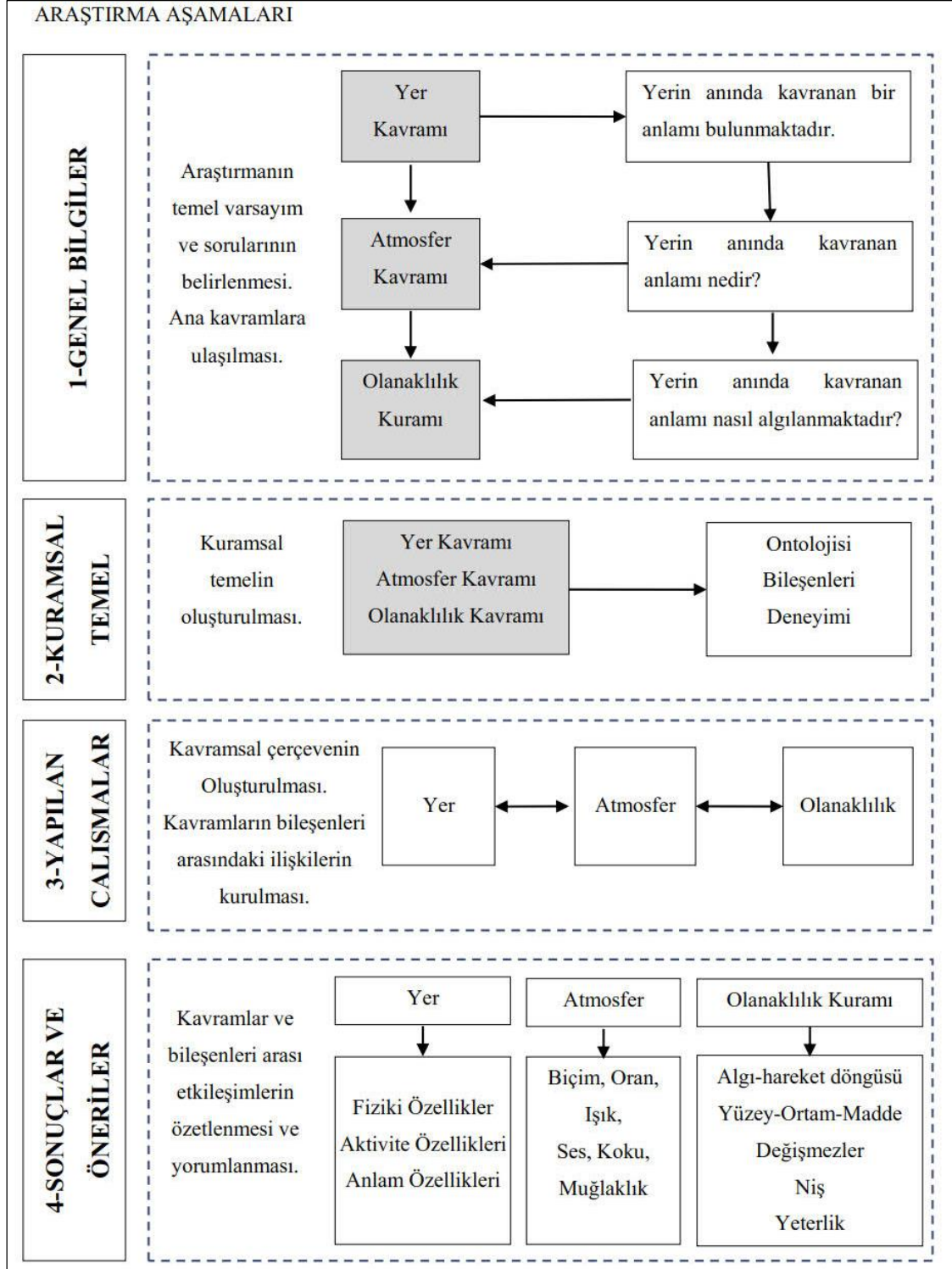
Araştırmanın temel varsayım ve soruları çerçevesinde gerçekleştirilen literatür araştırması ile yer, atmosfer ve olanaklılık kavramlarına ve bu kavramlara ilişkin temel kaynaklara ve güncel araştırmalara ulaşılmıştır. Yapılan kapsamlı literatür araştırmasında kavramların ortaya çıkışları, tarihsel gelişimi ve anlam yapılarındaki değişimleri içerdiği düşünülen kaynaklar incelenmiş, kavramlar arasındaki ilişkilerin anlaşılabilmesi için olanaklılık kuramı, yer ve atmosfer kavramlarının bir araya geldiği farklı kaynaklardan faydalanılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde; araştırmanın kuramsal temelini oluşturmak amaçlanmıştır. Yer, atmosfer ve olanaklılık kavramları, ontolojileri ve bileşenleri bağlamında incelenerek tanımları netleştirilmiş ve temel unsurları belirlenmiştir. Olanaklılık kuramı ile bağlarının kurulabilmesi amacıyla yer ve atmosferin nasıl deneyimlendikleri bağlamında detaylandırılmıştır.

Araştırma kapsamında literatür araştırması ve kavramsal analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Kavramsal analizde amaç; kavramlara ait çeşitli tanımları ve onları teşkil eden bileşenleri ortaya koymak, kavramla yakından ilişkili diğer kavramları belirlemek, aralarındaki ortaklıkları ve çelişkileri tespit ederek etkileşimlerini anlamaktır. Tezin ikinci bölümünde; ayrıca ana kavramların tanımları ve bileşenleri ortaya koyulmuştur. Üçüncü bölümde; kavramlar arasındaki ilişkiler kurularak yer, atmosfer ve olanaklılık kuramı bir

araya getirilmiştir. Kavramların bileşenleri arasındaki etkileşimler açıklanarak diyagramlar vasıtasıyla görselleştirilmiştir. Tezin sonuçlar kısmında, kurulan kavramsal çerçevede etkileşimler özetlenmiş ve yorumlanmıştır.

Şekil 2. Araştırma süreci

2. KURAMSAL TEMEL

2.1. Yer Kavramı

Tuan (2001); “tanımlanmamış mekân, ona değer yüklediğimizde yere dönüşür” der. En basit tabiriyle yer; anlamlı bir konumdur. Mekân ile etkileşim içine girildiğinde mekân yere dönüşür. Cresswell (2004), Agnew’den (1987) ödünç aldığı şekliyle yeri; “sosyal ilişkilerin gerçekleştiği”, insanların birey olarak “anlamsal seviyede ilişki kurdukları bir somut ortam” olarak tarifler. Başka bir deyişle yer; anlamsal ilişkileri mümkün kılan somut bir ortamdır. Agnew’e göre yer hissi ise; bireylerin yer ile kurdukları “özel ve duygusal bağlanma”dır.

Tuan (2001); mekân ve yer kavramlarını, bir üst başlık olarak değerlendirdiği “çevrenin parçaları” olarak değerlendirir. Tuan’a göre mekân harekete, yer duraklara benzer. Mekânın alanı ve hacmi, yerlerin ise aralarında alanları vardır.

Cresswell’e (2004) göre yer kavramı; incelenmesi, araştırılması ve üzerine yazılması gereken bir şey olmanın ötesinde kavramın kendisi dünyayı inceleme, araştırma ve yazma eylemlerimizin bir parçasıdır. Başka bir deyişle; dünyadaki varoluşumuzun bir parçası olan yer, dünyaya bakışımızın, onu anlamlandırma şeklimizin de bir parçasıdır. Bu bağlamda yerin, ontolojik bir önceliği olduğu söylenebilir.

Malpas, yerin ontolojik önceliği olduğu savının öncüleri arasındadır. Casey ve Malpas’a göre yer; “insani deneyim” ve o “deneyimin içinde vuku bulduğu dünyayı kapsayan varoluşsal bir yapı” olarak düşünülmelidir (Seamon, 2017). Yani varoluşumuz, yerden bağımsız düşünülemez. Varlık, yer-içinde-varlık olarak bulunmaktadır. Malpas bunu; “varlığın yerelliği” (locality of being) olarak tanımlar. Varolmak, her daim yer içinde bulunmaktır.

Bu durumda yer, insandan bağımsız bir fiziksel çevre değildir, yer ve insan birbirini gerçekleştirir (interanimate each other). Bu da yerin kalitesinin insan yaşamının kalitesi ile doğrudan ilişkili olduğu sonucunu doğurur. Malpas, yere karşı ihmalkâr davranan kişinin yaşama karşı da ihmalkâr davrandığını öne sürer. Kendi yaşantımız ile ilgilenmek, ona ihtimam göstermek, yaşantımızla ilgili yerle de ilgilenmek ve ona ihtimam göstermek anlamına gelir (Seamon, 2017).

Yer kavramının ontolojik önceliğine yapılan vurgunun daha iyi anlaşılması için kavramın tarihini incelemekte fayda vardır. Tuan (2001); yer ve mekân kavramlarının tanımlanmak için birbirlerine ihtiyaç duyduğunu söylerken Casey (1998), yer kavramının tarihini mekân/uzam ile olan etkileşimi bağlamında bir anlatı olarak aktarır.

Yer ve mekânı birlikte değerlendiren bu bakış açısına uygun olarak kavramların tarihi, bir sonraki bölümde incelenmiştir.

2.2. Yerin Ontolojisi

Yer kavramına yakın olan ilk düşüncelerin izini antik Yunan'da sürmek mümkündür. Antik Yunanlı coğrafyacı Strabo, dünyanın çeşitli parçalarını betimleme işini “chorology” olarak tanımlar. Yerlerin/bölgelerin incelenmesi anlamına gelen ve “chora” ile “logos” kelimelerinden oluşan chorology kavramı, belirli ortaklıklar taşıyan bölgelerin belirlenmesi ve aralarındaki sınırların çizilmesi anlamına gelmektedir (Cresswell, 2004). “Chorology” teriminin kökeninde yer alan ve bölge anlamında kullanılan “chora” kavramı için Platon'a bakmakta fayda bulunmaktadır.

Platon'un evrenin yaratılışını aktardığı Timaeus'ta geçen choranın; yaratıcının ideaların suretlerini yeryüzüne aktarırken onları var ettiği bir kap olarak (receptacle) veya bir kadın ya da rahim olarak tasvir edildiği görülmektedir. Choranın kendine has bir özelliği, yapısı, ideası yoktur (Arslan, 2017). O ideaların dünyevi suretlerinin yaratıldığı bölgedir. Bu bakımdan chora kavramının tam karşılığını bulmasa da uzam/mekân kavramları ile benzer olduğu düşünülmektedir. İki kavramın da kendince bir öze sahip olmayan soyut bir boşluk tanımladığı söylenebilir.

Sözer (2021), Antik Yunan düşüncesindeki yer kavramı için; “Antik Yunan'ın - bugünkü uzam tasarımıyla yaklaşan bazı ayrı durumlar dışında- uzam tanımıyor ya da yerden yeterince ayırt etmiyor, bu nedenle de yalnızca yere dayalı bir topoloji geliştiriyordu” der. Bu bağlamda, yer kavramının öncelikli olarak coğrafya literatüründe önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Yer/mekân ilişkisinin kökenini antik Yunan'dan da önceye götüren ve çeşitli kozmogoni anlatıları inceleyen Casey (1998), Platon'un “topos” ve “chora” kavramlarını yer ve uzam bağlamında değerlendirir. Chora kavramı uzam/mekân kavramı ile benzer şekilde değerlendirilirken “topos” kavramı ise; Aristoteles'te “topos oikeion”, yani bir şeyin uygun yeri olarak belirgin tanımına kavuşmuştur. “Buna göre yeryüzünde her şeyin bir yeri vardır

ve bu yer o şeyin içinde bulunduğu bir ilişki olarak yeri belirler” (Sözer, 2021). Heidegger topos’u yer-mekân (ort-raum) olarak çevirmiştir (Akın, 2021). Topos kişinin bedenlen deneyimlediği ve her şeyin bedene nispi olarak algılandığı bir yer iken, mekân (spatium) bir şeyin temsil edildiği geometrik ortam olarak anlaşılmaktadır (Schwarzpaul, 2017). Casey’e (1998) göre antik Yunan felsefesinde önceliği olan yer kavramı, ilerleyen yüzyıllarda adım adım mekân/uzam (space) kavramı içine asimile edilmiştir. Antik Yunan’da, arasında ayrım gözetilmeyen yer ve mekân kavramları Rönesans’ta ayrılmaya başlamış, aydınlanma çağında ise Descartes ve Newton’ın etkileri ile uzam/mekân kavramına öncelik verilerek yer kavramının içi boşalmıştır (Sözer, 2021). Casey’e (1998) göre; “Yerin bu erken dönemde bir kenara itilmesi felsefe ve bilim tarihinde hatırı sayılır izler bırakacak güçtedir. Mekân, yere basıp onun geçilmesine yol açar; sonunda yer, mekânın içinde sanal olarak kaybolur” (Sözer, 2021).

Aydınlanmacı geleneği takip eden modernist söylemde de yer-mekân ayrımının devam ettiği söylenebilir. Kartezyen düalizm ve Newtoncu soyut geometrik uzam/mekân anlayışının, yerin bağlamsallığından kopuk olan uluslararası stilde somutlaştığı ve bunun modernizmdaki yansımalarından sadece biri olduğunu söylemek mümkündür. Dünyanın artık bölgeler, yerler gibi bağlamsal bagajı olmayan, soyut geometrik bir koordinat sistemine indirgenmiş bir tasarım olarak algılanması söz konusudur.

Dünyanın tasarım olarak algılanması, Heidegger’in dünya-tasarımı (welt-bild) kavramı bağlamında değerlendirilebilir. Heidegger 20. yy.’da, geline noktada dünyanın bir tasarım olarak algılandığını ifade eder. Burada kullandığı “welt-bild” kavramı “...özü açısından dünyanın bir tasarımı demek değildir, fakat burada dünya bir tasarım olarak kavranmıştır” (Sözer, 2021).

Mekân geometrik bir boşluk olarak sayılar ile tanımlanabilirken yer, çeşitli katmanlardan oluşan bir deneyimin bilgisidir. Mekânın sınırları geometrik, sayısal olarak tanımlı iken mekân yerin sınırlarını tanımlayan, kaynağına yaklaştıkça artan bir yer hissiyatıdır (Heidegger, 1971). Yer kavramı, öznel ve muğlak olduğundan dolayı aydınlanma çağını takip eden dönemdeki bilimsel söylemlerde mutlak mekân kavramı kullanımı tercih edilmiştir. İnsani deneyimi dışlayan bu yaklaşım, 1970’lerde hümanist-coğrafyacılığın yaygınlaşması ile değişmiştir (Cresswell, 2004). Örneğin; enlem ve boylam olarak sadece sayısal biçimde nitelenmiş bir konumun çok fazla bir anlam ifade etmesi mümkün değilken, aynı konuma karşılık gelen bir kent, o kente ait çeşitli imgeler ve deneyimler yoluyla çok daha katmanlı bir yer bilgisi sunabilir. Bununla birlikte enlem ve

boylam şaşmaz biçimde, zamansal süreklilik içinde donmuş bir kesinlik ifade ederken, kent kavramı sürekli değişen ve muğlak bilgi katmanlarına karşılık gelir.

Buna ilginç bir örnek olarak Osmanlı Dönemi arsa kayıt pratiğinden bahsedilebilir. Tanyeli (2017), geç 18. yy.'a kadar Osmanlı kentsel mülklerinde arsaların sayısal bir değerle tanımlanmadığını yazar. Arsalar kullanım şekil ve pratiklerine göre, çevresindeki fizikososyal yapıya göre kaydedilmektedir. Çağdaş kayıt sistemleri arsa ve yapı ile ilgili belirli bir kesinlikte bilgi aktarırken eski kayıtlar, evi onun içinde nasıl yaşadığımıza göre kaydeder. Matematik ile kesinlikle ifade edilen metanın satılması daha kolay hale gelir. Gelişen teknoloji ve kapitalist sistem her şeyi metalaştırma eğilimindedir, mekân da bunlardan biridir. Mekânın yer kavramının önüne geçmesindeki etkenler arasında bilimsel kesinliğine ilaveten bu kesinliğin ekonomik etkileri de sayılabilir.

Genel olarak yer kavramının 20. yy. başında, bölgesel-coğrafya literatüründe gündeme gelerek tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Yer kavramını bölge (region) veya alan (area) kavramlarından ayıran bir tanımın çok geç yapıldığı görülmektedir (Cresswell, 2004).

Mimarlık literatüründe ise mimarlık tarihinin tamamı düşünüldüğünde yer kavramı üzerine yapılan tartışmaların nispeten yakın bir tarih dilimi içerisinde gerçekleştiği, 19. yy.'ın ikinci yarısından sonra başladığı söylenebilir (Tanyeli, 2017).

Relph'e (1976) göre yer araştırmaları; 20. yy.'da ana akım coğrafyacılığın yeri bir konuma indirgeyen pozitivist yaklaşımına tepki olarak anti-pozitivist bir yaklaşım ile ortaya çıkmıştır. Tanımı gereği bu yaklaşımın yer kavramını sayısal, nicel yöntemlerle araştırmaya karşı olduğu savunulmuştur. Yer üzerine araştırmaların kaynağı olarak kabul edilen diğer gerekçeler arasında; modernizmin toplumsal yapı ve topluluklar üzerindeki yıkıcı-çözücü etkisi, psikolojik yaklaşımlarda bilgi-işlem modeline getirilen eleştiriler (bu eleştiriler bir sonraki bölümde işlenecektir) ve son olarak çevrenin belirli davranış ve ekonomik hedeflere ulaşmak için daha derin duygusal, duyusal ve sembolik değerler pahasına manipüle edilmiş olmasıdır (Williams, 2014b).

20. yy.'da yer kavramına ilişkin iki farklı felsefi yaklaşım olduğu görülmektedir. Birincisi; yerin sosyal olarak inşa edilen bir kavram olduğudur. Yapısalcı bu yaklaşımda yer; topluluklar tarafından inşa edilir, değiştirilir ve istenirse yok edilebilir. Bu yaklaşımı benimseyen Harvey'e (1996) göre yer ile ilgili tek ilginç soru, yerin hangi sosyal süreçler neticesinde inşa edildiğidir. Diğer yaklaşımda ise yer; varoluşsal bir gereklilik olarak ele alınır. Yer, öznenin var olabilmesi için bir ön koşul olarak kabul edilir. Yer, kendinden evvel

var olan bir özne tarafından sosyal olarak inşa edilmez, zira öznenin varlığı yer dolayımı ile gerçekleşir. Özne öncelikle bir yerde var olarak o yeri var eder (Cresswell, 2004).

Yer kavramına yapısalcı bir yaklaşım sergileyen Harvey (1996), kavramı, dışlayıcı bir unsur olarak değerlendirmiştir. Küreselleşme neticesinde kapitalin serbest dolaşımına karşın yerin sabitliği, bu sabitliğe yapılması gereken yatırımlar -altyapı yatırımları- serbest dolaşım ile yerin sabitliği arasında bir gerilim yaratmıştır. Ancak Harvey'e göre kapitalin hareketliliğine odaklı bu sistemdeki gerilim, yeri değersizleştirmektense yer kavramının değerini artırmaktadır. Zira yerin kültürel ve deneyimsel nitelikleri topluluklar için anlamını korumaktadır. Bu da nihayetinde yerin değerini belirlemekte ve yer, daha değerli bir komodite haline gelmektedir. Böylece yer hissi oluşturmaya yönelik bütün uğraşlar, yerler arası bir yarışma ortaya çıkaran kapitalist bir pazar savaşı haline gelmektedir. Harvey bu noktada; modern öncesi duruma kaçışın mümkün olmadığını, Heidegger'in karaorman evine ve iskân/inşa etme söylemine dokundurma yaparak ima etmekte ve sahicilik (authenticity) probleminin tuhaf biçimde modern olduğunu söylemektedir. Endüstrileşme ile doğadan -ve belki yerden- kopan üretim ilişkileri sebebiyle çevre bir mal, bir meta olarak görülmeye başlanmıştır. Denebilir ki çevre, bundan önce ayrı bir varlık olarak algılanmamış, üretim ilişkileri yerden bağımsız tanımlanmamıştır. Ancak endüstrileşme bu bağı koparmış ve çevre metalaştırılmış, bu da nihayetinde çevre ile bağlantılı bir sahicilik, çevrede, doğada, yerde köklü olma, sahici olma sorununun ortaya çıkmasına -ya da bu kavramın görünür hale gelmesine- sebep olmuştur (Cresswell, 2004).

Yere ontolojik bir yaklaşım sergileyen Schulz (1991); maddi cisim, şekil, doku ve renge sahip somut şeylerden meydana gelen bir bütünselliğin belirlediği çevresel karakterin yerin özünü teşkil ettiğini söyler. Ona göre yerin somut doğasını kaybetmeden herhangi bir niteliğine indirgenmesi mümkün değildir. Bu tanım itibarıyla Schulz'a göre yerin niteliklerinin analitik bilimsel yöntemler ile ortaya serilmesi mümkün değildir. Ancak fenomenolojik bir yaklaşım ile bireyin deneyimindeki yer hissiyatının araştırılmasının, bu hissiyatın nitelikleri üzerinden yer deneyiminin niteliklerinin tartışılmasının mümkün olduğu söylenebilir.

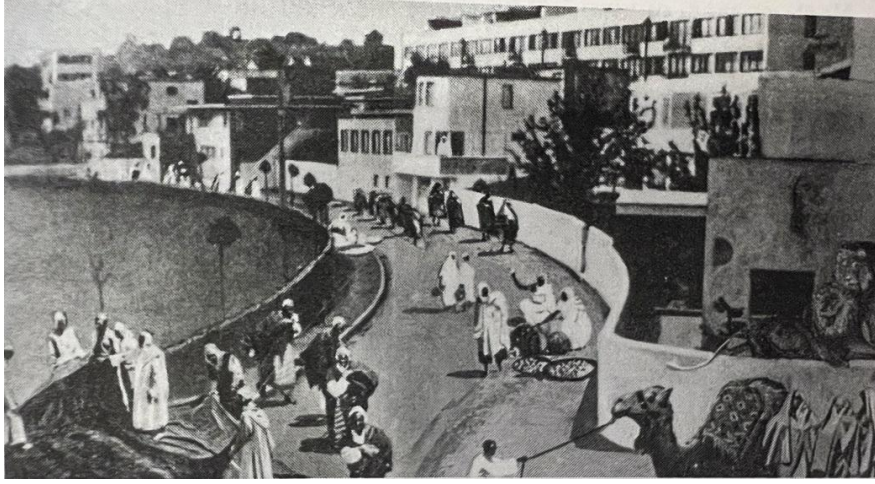
Schulz'un (1991) öne çıkardığı önemli kavramlardan biri; kökeni antik Roma ve Yunan'a kadar uzanan "genius loci-yerin ruhu" kavramıdır. Schulz'a göre her yerin kendine özgü bir karakteri bulunmaktadır. Relph'e (2008) göre yerin ruhu kavramı; sıklıkla yer hissi (sense of place) ile karıştırılmaktadır. Relph, kısaca yerin ruhunu; yere özgü ve ona ait bir nitelik olarak tanımlarken, yer hissini onu deneyimleyen kişiye ait bir nitelik olarak tanımlar.

Bu durumda yer hissi, yeri algılamak için kullandığımız, Aristotelyen beş duyunun ötesinde kendimize ait bir duyu anlamını taşımaktadır. Belki de yer duygusu olarak çevrilmesi daha makbul olan bu tanımlama ile kimilerinin yer hissini diğerlerine göre daha güçlü veya daha zayıf olduğu söylenebilir.

Yer kavramına yöneltilen başlıca eleştiriler arasında; yerin dışlayıcı potansiyeli gelmektedir. Bu anlamda toplulukların yere yüklediği anlamlar ile yere ait olanlar ve olmayanları tanımladıkları, nihayetinde ait olmayanları dışladıkları bir süreç dikkati çeker. Bu eleştiri özellikle yer kavramı üzerine düşünen önemli felsefecilerden biri kabul edilen Heidegger'e yönelik olarak sıkça yapılmıştır. Tanyeli (2017) bu dışlayıcı söylemi; 20. yy.'ın ilk yarısında Stuttgart'ta yapılan, modernist evlerin oluşturduğu Weissenhof sitesine yönelik ırkçı eleştirileri işaret ederek somutlaştırır (Şekil 3 ve Şekil 4). Aralarında Mies Van der Rohe, Le Corbusier, Jacobus Oud, Hans Scharoun, Walter Gropius, Mart Stam ve Peter Behrens'in de bulunduğu 17 Avrupalı mimarın tasarladığı 21 yapıdan oluşan proje, 1927 yılında açılan "Die Wohnung" (Konut) sergisi için Alman Çalışma Federasyonu'nun isteğiyle yapılmış, yapıların düz çatıları ve formları, bazı kesimler tarafından Avrupa mimari geleneğine aykırı ve yabancı bulunmuştur.

Şekil 3. Weissenhof Sitesi (URL-1, 2022)

Şekil 4. Bir Arap Köyü Olarak Weissenhof Sitesi (Tanyeli, 2017)

Harvey'in sahicilik sorununu garip biçimde modern bulması gibi Tanyeli'nin de yer tartışmalarını garip biçimde modern bulduğu söylenebilir. 21. yy.'ın ilk yarısındaki köklülük ve sahilik (authenticity) kavramlarına dayalı özcü ve dışlayıcı söylem, marksist, feminist ve post-yapısalcıların yer kavramına uzak durmasının ve eleştirel yaklaşmasının temel sebebini teşkil eder (Creswell, 2004).

Tanyeli (2017) 20. yy.'ın ilk yarısında, yerin farklı tanımları arasında; ulus-yer ve ırk-yeri sayarken ikinci yarısında; iklim-yer, tarih-yer, kültür-yer gibi kavramlar ile yerin yeniden tanımlandığından bahseder. Böylece yerin İkinci Dünya Savaşı öncesinde içerdiği dışlayıcı söylemden arındırılmaya çalışıldığı söylenebilir.

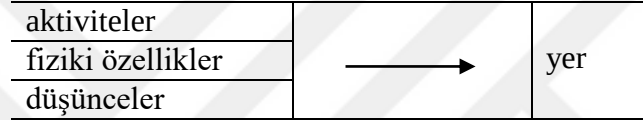
Seamon'a (1980) göre yer; kökleşmiş olmak (rootedness) veya sahici olmak (authenticity) yoluyla değil, bedensel hareket yoluyla kavranabilir. Seamon yerin asli deneyimsel karakterini bedensel hareket yoluyla keşfetmek istemektedir. Mekânda gerçekleştirilen gündelik bedensel hareketlere odaklanan Seamon, belirli örneklerle sınırlı olmayan, yer kavramının nasıl somutlaştığına dair genel bir açıklama getirmek istemiştir. Seamon'a göre yer hissi günlük rutinlerin birleştiği yerlerde artar

Yer kavramı ile ilgili olarak Massey (2001) yapısalcı bir yaklaşım sergilemekle birlikte, yer kavramını dışlayıcı değil kapsayıcı ve yenilikçi bir küresel-yer-hissi olarak yeniden tanımlamayı denemiştir. Massey, kendisinin de uzun yıllar yaşadığı Londra'nın Kilburn bölgesini örnek göstererek buranın dışlayıcı değil, farklı kültürlerin bir araya gelmesiyle oluşan bir yer olduğunu söyler. Massey'in yer tanımında öne çıkan dört unsur; Massey'de; 1) yerin bir süreç olarak tanımlanması, 2) yerin dış etmenler tarafından

tanımlanması, 3) çok-kimlikli ve çok-tarihli bir yer tanımı yapılması, 4) etkileşimleri ile özgünleşen bir yer tanımı yapılmasıdır. Ancak yerin belirgin herhangi bir özelliğine işaret etmeyen Massey'in yer kavramı tanımı, fazla muğlak olmakla eleştirilmiştir (Cresswell, 2004).

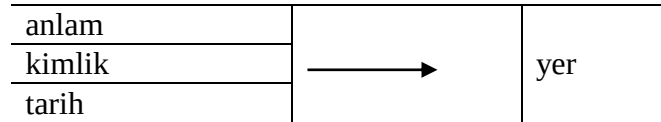
2.3. Yerin Bileşenleri

Çeşitli araştırmacılar yeri meydana getiren bileşenleri tespit etmeye yönelik araştırmalar yapmışlardır. Canter (1977); yer kavramının bileşenlerini üç ana başlıkta değerlendirmiştir. Bunlar; “aktiviteler”, “fiziki özellikler” ve “düşünceler”dir (Şekil 5).

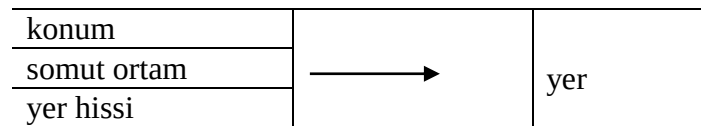
Şekil 5. Canter (1977)'e göre yerin bileşenleri

Schulz'a göre yeri oluşturan bileşenler; “anlam”, “kimlik” ve “tarih”tir (Schulz, 1991) (Şekil 6).

Şekil 6. Schulz (1991)'a göre yerin bileşenleri

Agnew'e (1987) göre yeri oluşturan bileşenler; “konum” (location), “somut ortam” (locale) ve “yer hissi”dir (Şekil 7).

Şekil 7. Agnew (1987)'e göre yerin bileşenleri

Punter (1991) de Canter gibi yerin bileşenlerini üç ana başlıkta toplarken bunları; “aktivite”, “fiziki ortam”ve“anlam” olarak belirlemiştir. Punter’in ayrıca, ana kavramlarının altında çeşitli alt kavramlar önerdiği görülmektedir (Şekil 8).

Şekil 8. Punter (1991)’a göre yerin bileşenleri

Montgomery’nin (1998) de aynı üç ana kavramı esas alan yaklaşımı devam ettirdiği ve alt kavramları artırdığı görülmektedir (Şekil 9). Montgomery’e göre imge ve anlam, yerdeki aktivite ve formdan kaynaklanmaktadır. Yerin güçlü bir imgesinin olması, o yerin okunabilir (algılanabilir) bir yapıya -form ve aktivite olarak değerlendirilebilir- sahip olduğu anlamına gelebilir. Bir yerin imgesinin algılanmasında başlıca öğelerin ne olduğu konusunda bazıları yol ve mahalle dokusunu öne çıkarırken diğerleri ana düğüm noktaları ve referans noktalarını (kent simgelerini) işaret eder. Öyle görünüyor ki yollar, yeni yerleşenler için daha baskın iken yerin eski sakinleri hem yol hem de kentsel simgeleri içeren daha karmaşık bir algı geliştirir. Bir yere ilk defa gelenler ise yol güzergâhlarını bulmak için daha ziyade kentsel simgeleri tercih eder.

aktiviteler çeşitlilik canlılık sokak yaşamı seyreden insanlar kahve kültürü olaylar yerel gelenekler hobiler aşılış saatleri akış cazibe etmenleri alış-veriş bölgesi ekonomik yapıda çeşitlilik		
form ölçek yoğunluk geçirgenlik kent simgeleri boşluk-yapı oranları yapı stoğu uyarlanabilirlik&çeşitlilik düşey doku kamusal alan mekan sistemleri	→	yer
imge (kavrama&algılama&bilgi) sembolizm&hafıza imgelenebilirlik&okunabilirlik duyusal deneyim bağları bilinebilirlik kabul edebilirlik psikolojik erişim kozmopolitan/sofistikasyon korku		

Şekil 9. Montgomery (1998)'e göre yerin bileşenleri

Falahat (2006) ise; ana kavramlara bireysel nitelikleri ekleyerek modeli yeniden yorumlamıştır (Şekil 10).

fiziki nitelikler form&boyut doku&dekorasyon bağlantı&düzenleme	→	aktiteler sosyal etkileşimler memnuniyet iletişim hissi anlamlar kimlik hissedebilme semboller	→	yer
bireysel nitelikler ilişkiler beklentiler bağlılıklar				

Şekil 10. Falahat (2006)'a göre yerin bileşenleri

Yazdanfar vd. (2020), tarihi çevrelerde yer hissini bileşenlerinin araştırıldığı kapsamlı çalışmada yer kavramının bileşenlerini Falahat'ın belirlediği 4 ana başlıkta toplamıştır. Yaptıkları literatür taraması neticesinde 173 kaynağı inceleyen araştırmacılar, elde ettikleri 113 bileşen içerisinde Delphi tekniği kullanarak yer hissi üzerinde etkili olduğu düşünülen 30 bileşeni tespit etmişlerdir. Likert skalası kullanılarak belirlenen etki değerlerinin gösterildiği şekil aşağıdaki gibidir (Şekil 11). Buna göre en etkili 30 bileşenden fiziki kategoride 7, aktivite kategorisinde 7, anlam kategorisinde 8, bireysel-sosyal kategoride 8 bileşen bulunmaktadır.

aktivite kategorisi yerde olaylar sosyal aktiviteler&etkileşimler düzgün araç&yaya yolları okunabilirlik&özdeşleşme arsa kullanımı&işlevsel çeşitlilik erişilebilirlik&geçirgenlik başkalarıyla birlikte olma		
fiziki kategori değerli kent simgeleri&doku form&doku toplumsal alanlar&umumi toplanma yerleri görsel uyum&cephelerde birlik kent peyzajı doğal öğeler&doğayla ilişki ölçek&orantılar		
anlam canlılık&mutluluk yerin tarihi&özgünlüğü estetik&güzellik&düzenleme yere ilgi güvenlik&emniyet hissi sakinlik&rahatlık akılda kalıcılık topluluk hissi&sosyal adanma	→	yer
bireysel-sosyal kategori yer deneyimleri&hatıraları kültürel&dini&ayinsel törenler yerin zihinsel imgelemi yerin tarihi değerlerinin farkındalığı etnik bağlar&tanıışıklara yakınlık ev sahipliği türü ekonomik şartlar ikamet müddeti		

Şekil 11. Yazdanfar vd. (2020)'ye göre yerin bileşenleri

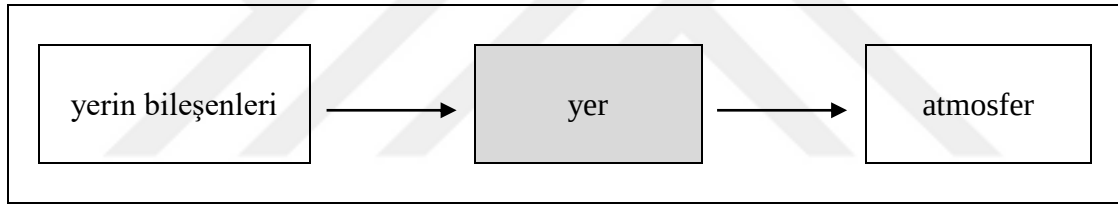
Tüm bu bileşenler dışında, yeri oluşturan pek çok farklı bileşenden de bahsetmek mümkündür.

Sonuç olarak yerin, “aktivite özellikleri”, “fiziki özellikler” ve “anlam özellikleri” ortak temeline dayalı çok çeşitli alt bileşenden oluştuğu söylenebilir. Bu bileşenlerin bir kısmı somut nitelikler iken bir kısmı sosyo-kültürel anlam katmanları içinde yer alan niteliklerdir. Bu bağlamda, sosyal etkileşim yoluyla zamana yayılan ve zamanla artan bir yer hissinden söz etmek mümkündür. Zamana yayılarak yavaş gelişen yer hissinden farklı olarak yeri

meydana getiren çeşitli bileşenler, birbirine kaynaşarak -tekil- bir deneyim halinde yere ait pek çok anlam katmanını da beraberinde getirmektedir.

Yerin ruhu, -aynı zamanda- gayrı-maddi ve efemeral bir kavramdır. Yer hissinin karakteri, yerin atmosferi ile yakından ilişkilidir ve nihayetinde bir yerin ona karakterini veren atmosferinden bahsetmek mümkündür (Pallasmaa, 2014). Raymond vd.'nin (2017) bahsettiği şekliyle hızlı gelişen yer hissine karşılık gelmek üzere atmosfer kavramı, yer hissinin bileşenleri arasında değerlendirilmelidir.

Schulz'un (1991) yer hissiyatının özünü teşkil ettiğini söylediği çevresel karakter Pallasmaa'ya (2014) göre birden fazla duyumuzu etkileyerek birbirine kaynaşan sayısız etmenin bir anda genel bir atmosfer, ambiyans, ruh hali veya hissiyat olarak algılanması ile oluşur. Farklı duyuların toplamından ziyade, duyuların birbirine kaynaştığı tek bir deneyim sonucu oluşan çevresel karaktere ilişkin yargımız, yer hissiyatının niteliğini yerin atmosferi üzerinden belirler.

Şekil 12. Yerin bileşenleri-yer-atmosfer ilişkisi

2.4. Yerin Deneyimi

Rasyonel yaklaşımların indirgemeci bakışı, yer kavramının mekâna kıyasla muğlak ve öznel olması sebebiyle yer kavramını dışlar. Onun yerine tanımı kesinlik taşıyan mekân kavramına odaklanır. Yer; bu odaklanmanın kaçırdığı, dışlanan nitelikleri içerebilen bir kavram olarak daha zengin, katmanlı bir bilgi sunma potansiyeli taşımaktadır.

Pallasmaa (2012) endüstriyel bir kültürde, yer deneyiminin ve insanlık ile çevre arasındaki yakınlığın hem yerel kimlik hem de bireysel yer hissi düzeyinde kaybolduğunu söylemektedir. Ona göre endüstriyel özne, varoluşunu şimdi gerçekleştirerek zamana değil yere yaymak arzusundadır. Varoluşunu doğum ve ölüm arasında sınırlayan endüstriyel özne, bireysel kimliğinin dışında bir devamlılık tahayyülünde bulunmaz.

Pallasmaa (2012), yer hissinin kaybına neden olan rasyonelleştirilmiş yapımların karakteristikleri olarak; büyük ölçekli bina kompleksleri, aşırı tekrar, üretim tekniklerinin belirlediği standardizasyon, ihtiyaç veya esneklik arzusundan kaynaklı mekân organizasyonu eksikliği, işlevsel veya ekonomik kaygılardan kaynaklı yüzey ve şekillerin yassılaşması ve genel anlamda formlarda görülen erozyonu sayar. Son olarak ise ışıklandırmada genel bir monotonlaşma, doku eksikliği ve kişisel detayların yok edilmesi yer hissinin kaybını tamamlar. Pallasmaa'nın çevrenin fiziksel yapısının yer hissi üzerindeki etkisine yaptığı vurgu sosyal-yapısalcı yaklaşımlardan oldukça farklıdır.

Russel ve Ward (1982) yerlerin parçalarının toplamı olarak değil, toplumsal ve sembolik anlamları ile topyekûn bir bütün olarak algılandığını söyler (Williams, 2014b).

Williams (2014a), yer hissine ilişkin araştırmalarda yerin iki şekilde; “anlamın merkezi” (center of meaning) veya “bağlılığın merkezi” (locus of human attachment) olarak değerlendirildiğini söyler. Anlamın merkezi olarak değerlendirilen yerin, nasıl anlamlandırıldığı, anlamın gözlemci tarafından yerden alındığı mı yoksa yere atandığı mı önemli bir sorundur. Önemli bir diğer sorun da yeri teşkil eden öğelerin bireysel niteliklerinin, bütüncül yer hissinin oluşumunda ne kadar belirleyici olduğudur.

Yere duyulan bağlılık zaman içinde oluşan yakınlık hissi ve paylaşılan toplumsal ve sosyal değerlerle birlikte sosyal etkileşimler ile gelişir. Yere bağlılık, kişi ve çevre arasında olduğu kadar sosyal etkileşimi içeren çok boyutlu bir bağlıdır. Belirli bir yere bağlılık, kişilerin o yere muazzam bir öznel anlam yüklemesine sebep olabilir. Kişide derin bir “aidiyet” hissinin oluşması yere bağlılık ve köklülük (rootedness) bağlamında gelişen bir duygudur (Yıldız, 2004).

Williams'a (2014a) göre anlam; özneye veya nesneye ait değildir. Anlam; ikisi arasında kültür, sosyal etkileşim ve geçmiş tecrübeler vasıtasıyla gerçekleşen bir alış-veriştir. Bu bağlamda Williams'ın transaksiyonel bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. “Yerin kendisi; transaksiyonel, bağlamsal, holistik bir olgudur”. Psikoloji literatüründe yer alan transaksiyonel yaklaşım bir sonraki bölümde incelenecektir.

Williams (2014b) yer hissinin “içkin”, “araçsal”, “sosyo kültürel” ve “kimlik-dışavurumcu” olmak üzere dört anlam katmanına sahip olduğunu söyler. Ona göre yerlerin toplumun çoğunluğunun kolayca algıladığı yerin özünü yansıtan kültürler-ötesi içkin bir anlamı vardır. Araçsal anlam; yerin belirli bir amaca yönelik faydalı maddi/fiziksel nitelikleridir. Sosyo-kültürel anlamın gündelik yaşamın sosyal, kültürel, tarihsel bağlamı içinde toplumsal veya sembolik olarak inşa edildiği kabul edilir. Kimlik-dışavurumcu anlam

ise; bireyin yer ile kurduğu bağa, bu bağı nasıl kurduğuna ve bu bağı yaratan duygusal, sembolik, ruhani anlamlara karşılık gelir (Williams, 2014b). Ancak bu anlam katmanlarının hiçbiri, yerin doğrudan ve hızlı algılanan anlamına karşılık gelmez (Raymond vd., 2017).

Yerin bir anda oluşan algısının bir atmosfer olduğu kabulüne dayanan araştırmada, bir anda oluşan algının nasıl gerçekleştiğine ilişkin soruya yanıt aramak üzere ilk olarak atmosfer kavramına ilişkin bilgilere açıklık getirmekte fayda görülmektedir.

2.5. Atmosfer Kavramı

Antik Yunanca buhar ve küre kökünden gelen atmosfer, TDK tarafından “yeri veya herhangi bir gök cismini saran gaz tabakası, gaz yuvarı, içinde yaşanan ve etkisinde kalınan ortam, hava” şekillerinde tarif edilmiştir. Griffero (2020), çevrenin kişide bir anda yarattığı genel tesir, bir anda bıraktığı izlenimi atmosfer olarak tarif eder.

Borch (2014); “Atmosfer olgusunun son derece değişken olduğu gerçeği göz önüne alındığında (anlamını) sabitlemek için ciddi miktarda kavramsal uğraş gerekmektedir” der. Mimari yaklaşımında atmosfer kavramının önemli bir yer tuttuğu görülen Zumthor’un kavram üzerine düşüncelerinin daha ziyade kavramın pratik anlamına odaklandığını ve teorik açıdan yetersiz kaldığını ifade eder. Griffero’ya (2020) göre kaçınılmaz olarak muğlak bir kavram olan atmosfer, her türlü tarife karşı koymak konusunda oldukça dirençli görünmektedir. Böhme (2014) atmosfer kavramının günlük dildeki muğlaklığından ötürü belki de tekrar tekrar ona başvurmamızın faydalı olduğunu söyler. Çevreye ilişkin algımızı yönlendiren bilinçaltı etkileşimler, Pallasmaa’ya (2014) göre yaratıcılığımızı ortaya çıkaran şeylerin başında gelir. Ona göre bu muğlaklık, yaratıcılığın beşiğidir.

Atmosfer kavramının geçmişine bakıldığında iki düşünür öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi olan Benjamin’in “aura” kavramı, Böhme’nin atmosfer kavramını önceler. Benjamin bu kavramı özgün sanat eserlerinin etrafını saran atmosfer ve huşuyu belirtmek için kullanmıştır (Böhme, 2017). Benjamin (1969) bu auranın endüstrileşmiş seri üretim tekniklerinin çağında kaybolduğunu düşünmüştür. Böhme’ye (2017) göre avangart akımlar aurayı günlük nesnelere aktararak sanat alanından dışlamak istemiştir. Ancak sonuç çelişkili olmuştur, zira Duchamp’ın “ready-made”leri nihayetinde müzelerde sergilenmiş ve kendi auralarına sahip olmuşlardır.

Ancak aura kavramı sanat yapıtıyla sınırlı olmayan bir anlama sahiptir. Kişinin “içine çektiği” bir şey olarak tarif edişine bakıldığında Benjamin aurayı bedenlen içselleştirmek

yoluyla algıladığımızı söylemektedir. Bu durumda aura bedenlen algılanan mekânsal bir histir (Böhme, 2017).

Atmosfer kavramı felsefi bağlamda genelde “Der Gefühlsraum” isimli 1969 tarihli makalesinde atmosferleri mekânda vuku bulan ruh halleri olarak ele alan Hermann Schmitz’le bağdaştırılır (Borch, 2014). Schmitz atmosferleri nesnelerden ve mekânlardan bağımsız varlıklar olarak tanımlar. Atmosfer mekânı veya nesneyi kuşatabilir, ancak onun nitelikleri ile bağlantılı değildir. Mekânın veya nesnenin niteliklerinden kaynaklanmaz (Böhme, 2017).

Antik Yunan’da hislerin dışsal güçler olduğu varsayılır, bu güçlerin bedene etkimesi yoluyla bedeni hislerin ve duyguların vuku bulduğu düşünülür. Schmitz’in atmosferleri de bu tip bir affektif varlık tasviridir. Neredeyse havada süzülen duygusal, ruhani güçlerdir. Nesnelerden bağımsız olan bu güçler, mekânın veya nesnenin niteliklerinden kaynaklanmak bir yana, onlara ancak bir “hale” gibi tutunur. İnsan bedenine etkiyerek kişide bir hissiyat oluşturur (Böhme, 2017).

Ne var ki atmosferleri böylesi otonom tahayyül etmek onları pratik anlamda tasarım konusunun dışına itmektedir. Nesnelerin nitelikleri üzerinden atmosferlerin tasarımı üzerine konuşmayı imkânsız hale getirmektedir (Böhme, 2017).

Böhme Schmitz’in fenomenolojik yaklaşımını atmosferlerin deneyimlenmesinin ötesinde onların bilinçli bir şekilde nasıl tasarlanabileceği, üretilebileceği konusunda araştırmalarla derinleştirmiştir (Borch, 2014).

2.6. Atmosferin Ontolojisi

Böhme (2014) atmosferi; özne ile nesnenin arasındaki bir olgudan ziyade aralığın olgusu olarak tarif eder. Atmosferler özne-nesne biraradalığının karakteristik dışavurumudur.

Pallasmaa (2014) atmosferi; “bir mekân, ortam veya toplumsal durumun kapsayıcı algısal, duygusal ve duygusal izlenimi” olarak tarif eder. Atmosfer bir oda, mekan, yer veya peyzaja bütүнleştirici ve uyumlu karakterini verir. Atmosfer, özne ile nesne arasında askıda duran bir deneyimsel niteliktir.

Böhme (2017), atmosfer kavramının halk dilinde genellikle belirsizliğin olduğu olgularda kullanıldığını söyler. Atmosferlerin muğlaklığı onların ontolojik durumundaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Atmosfer nesneye mi, çevreye mi, yoksa onu algılayan

özneye mi aittir? Atmosfer ancak ontolojik konumunun doğurduğu garip duruma cevap verecek bir yaklaşım ile ele alındığında bir kavram olarak değerlendirilebilir hale gelir.

Böhme (2017) bu bağlamda, atmosfer kavramının ontolojik karmaşasının çözülmesi gerektiğini belirtir. Özne-nesne ayrımını reddeden Böhme'nin özneyi yeryüzünde özne olarak değerlendirdiği, bedenden ayrı bir ruh söylemini reddettiği görülmektedir. Nesne tarafında ise nesnenin, niteliklerinin tanımı ile belirli ve sınırlı olduğu görüşüne karşı çıkar. Bir nesnenin niteliği, onun varoluşunun boyutlarından sadece biridir. Nesne içine kapalı, sınırlandırılmış değil, çevreye yayılan bir varoluştur.

Atmosfer kavramının özne-nesne arasında askıda duran bir mahiyette tasvirine bakılırsa (Böhme, 2014) (Pallasmaa, 2014) olanaklılıkların özne-nesne arasında askıda duran ilişkisel niteliği ile ontolojik açıdan bir ortaklığı olduğu düşünülebilir. Denilebilir ki her iki kavram da ontolojik olarak aynı aralığı, özne-nesne birlikteliğinin boyutunu paylaşmaktadır. Aynı ontolojik köke sahip oldukları görülmektedir.

Atmosferler insanlar ile şeyler arasında, ne öznel ne de nesnel, algılanan ve algılayanın paylaştığı bir gerçeklik olarak ortaya çıkarlar. Bu gerçekliğin nasıl anlaşıldığı algı ve mekânsal pratikleri etkiler (Schwarzpaul, 2017). Atmosfer, algılanan ile algılayanın ortak gerçekliğidir. Bir vadiye dingin denilmesinin sebebi onun dingin bir insanı çağrıştırması değil dingin bir atmosfer yayması ve bunun da algılayanda dinginlik hissi uyandırmasıdır (Böhme, 2017).

2.7. Atmosferin Bileşenleri

Thibaud, atmosferlerin tasarlanamayacağını, ancak onu ortaya çıkaracak koşulların tasarlanabileceğini söyler (Arbib, 2021). Bu söylem, Böhme (2017) tarafından da dile getirilir ve Böhme atmosferleri ortaya çıkaran koşulları atmosfer jeneratörleri olarak tanımlar.

Böhme Schmitz'in yeni-fenomenolojik yaklaşımını geliştirerek atmosfer kavramı bağlamında geometri, biçim, oran, orantı, ışık, renk ve ses dahil çeşitli kavramları inceleyerek atmosfer yaratabilecek araçlar tanımlar. Bazı maddi atmosferik nitelikler kültürel değer ve yargılara bağlı iken, sembol ve göstergelerin bilindik boyutları dışında atmosferik boyutları da vardır. Bir kültürün parçası haline gelmeleri ve süreklilikleri onlara hissi değer yükler (Schwarzpaul, 2017).

Böhme atmosfer kavramını daha ziyade kentsel ölçekte incelemiştir. Ona göre bir kentin imgesi, onun atmosferine karşılık gelemmez, zira atmosfer ancak birinci elden deneyimlenerek algılanabilir (Borch, 2014).

Örneğin binalar dahil aydınlatmalar gibi kentsel nesneler insanların deneyiminin karakterini belirleyecek şekilde tasarlanabilir, yerleştirilebilir, böylece deneyimin karakteri yönlendirilebilir. Atmosferler ışık ve müzik gibi etmenlerin bilinçli olarak düzenlenmesi yoluyla tasarlanabilir (Böhme, 2014). Bununla birlikte atmosferler kent sakinlerinin günlük yaşamının içinden ve onun bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Yani belirli yaşam tarzları belirli atmosferleri tetiklemektedir (Borch, 2014).

Kentsel ölçekte değerlendirilen atmosfer kent sakinleri tarafından günlük rutinleri içinde üretilir ve kenti ziyaret edenler tarafından kente ait bir karakteristik olarak algılanır. Bu sebeple kentin imgesi ile atmosferi aynı şey değildir. Keza Montgomery'nin (1998) belirttiği gibi kimlik ile imge de aynı şey değildir. Böhme'ye (2014) göre imge kentin bilinçli olarak yansıtılan bir portresidir, Montgomery'e (1998) göre ise imge kentin bireyin hafızasında bıraktığı izlenimdir. Atmosfer ise kente ait karakteristik bir niteliktir ve genel kavramlara indirgenemez.

Sosyal etkileşimlerin atmosferler üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bireylerin belirli bir ortamda sergiledikleri nezaket gibi davranışlar, ortamın atmosferini belirleyebilir. Dolayısıyla bireylerin içinde bulundukları ortamın genel atmosferine katkıda bulunduklarını söylemek mümkündür.

Arbib (2021) bireylerin atmosfer kurucu etkisinden bahseder, ancak onun odaklandığı durum “mimarının buna izin verdiği” ölçüdür. Mimarının sunduğu olanaklıklar bağlamında gündelik hayatı, tercihleri ve eylemleri yönlendirdiği, bu şekliyle de insanların olanakları bağlamında atmosfere etki edebildiğini söylemektedir.

Kentliler yaşamlarını belirli sosyo-kültürel normlara göre yaşarken, bu etkinlikleri ile kentin atmosferini etkilerler. Bu bağlamda Böhme (2014), sesin kent atmosferindeki kurucu etkisine ve ses peyzajı kavramına değinir. Ses peyzajı ile bir yerde insanların günlük aktivitelerini gerçekleştirmeleriyle ortaya çıkan, buna ilaveten doğa olayları ve diğer canlıların sesleri de dahil bütün seslerin belirli bir konumdaki toplamı ve farklı konumlardaki dağılımları ifade edilmektedir. Mimarlıkta sesin genellikle gürültüden korunmak bağlamında ele alınmasına karşın, Böhme, ses peyzajının sosyo-kültürel yapı ile bağlantılı olduğunu, bu bakımdan da atmosferi sosyo-kültürel yapıya bağladığını ifade eder. İçinde bulunan bireyler, günlük rutinleri ile kent atmosferini etkilemektedirler. Ses-peyzajı üzerine

son yıllarda yapılan oldukça ilginç çalışmalar olduğu görülmektedir. Böhme ses-peyzajını atmosferik jeneratörler arasında değerlendirmektedir.

Sesin atmosfer yaratma konusunda en etkili olduğu durumun bir müzik eserinin yarattığı atmosfer olduğunu söyleyebiliriz. Müziğin atmosfer yaratıcı etkisine değinen Pallasmaa (2014) atmosferler tekil bir algı anı değil bir süreçtir der. Bu süreci içselleştiririz. Müziğin bizi duygulandırması, onu içselleştirmemiz, bize özgü soyut duygusal yapıları içselleştirme yeteneğimizin de bir göstergesidir. Bu içselleştirme konusunda ayna nöronlara ilişkin bulguları örnek verir Pallasmaa. Çeşitli FMRI deneyleri ile edinilen ayna nöronlara ilişkin bulgular göstermektedir ki çevremizde gerçekleşen eylemler ve hisler, onları biz gerçekleştirmesek bile, beyinde kendileriyle ilgili olan bölgeyi aktive etmektedirler. Başka bir deyişle, çevremize gözlerimizle dokunduğumuzu, ya da onu kulaklarımızla tattığımızı söylemek artık sadece bir mecaz değildir.

Pallasmaa (2014) atmosfer kavramının mimariden ziyade diğer sanat dallarında daha etkili biçimde kullanıldığını, özellikle resim alanında etkili olduğunu belirtir. Sıcaklık, nem ve havanın belli belirsiz hareketlerini andıran şekilsiz ve kucaklayıcı bir atmosfer yaratmak için belirgin formlardan ve keskin hatlardan bilinçli biçimde uzak duran bu yaklaşımın öncü isimleri arasında Turner ve Monet sayılabilir.

Şekil 13. William Turner, Yağmur, Buhar ve Hız, Büyük Batı Demiryolu, 1844

Pallasmaa (2014), atmosferik algının bir edebi eseri okurken zihninizde inşa ettiğimiz, detayların belli olmadığı yer hissine benzediğini söyler: “Atmosfer ya da ambiyans, atmosferik imgeye otomatik olarak davranışsal ve sosyal nitelikler -var olan, potansiyel veya düşsel- yüklediğimiz epik bir varoluşsal boyut veya tahayyüldür”. Atmosferin bir tahayyül, bir tahmin, bir düş olarak tanımlanması onun muğlak karakterini vurgulamaktadır. Ancak muğlaklık burada olumsuz değil tam tersine potansiyel anlamların içinde gezindiği ve yaratıcılığı mümkün kılan bir beşik olarak düşünülmektedir.

Bir resimde dahi imgelem genel bir atmosfer veya hissiyat ile iç içe geçmiş vaziyettedir. Resimlerdeki en önemli birleştirici unsur genellikle belirgin bir ışık ve renk hissiyatıdır (Pallasmaa, 2014). Pallasmaa’ya (1982) göre günümüz mimarlığının bir yer hissi yaratmak için kullanabileceği yöntemler, resimlerinde bu hissi yaratan sanatçılarınkinden çok da farklı değildir.

Böhme (2017), mimaride görsel temsilin merkezi önemini sorgular ve mimari pratikte görsel sunum tekniklerinin kullanılmasının öklidyen mekân olgusunu güçlendirdiği sonucuna varır. Ancak mimari görsel değil mekânsal bir sanattır, bu mekânsal algı çeşitli duyar vasıtasıyla tüm beden ile gerçekleşir. Mekânlardaki ses ve müzik o mekânın atmosferinin kurucu bileşenleridir.

Batı mimarlığına getirdiği göz-merkezcilik eleştirisi ve çok-duyulu deneyim söylemi ile öne çıkan Pallasmaa’ya (2014) göre dokunma duyusu bütün duyarların temelinde yer almakta olan en temel duyumuzdur. Güçlü atmosferlerin dokunma duyusuna hitap eden, bizi saran ve kucaklayan neredeyse maddi bir varlığı olduğunu söyler. Ancak çevreyi sadece duyarımızla değil hayal gücümüzle de değerlendirdiğimizi, rahatlatıcı, güven verici çevrelerin bilinçaltı düzeyde bizlere hayal kurma olanağı sağladığını ifade eder.

Perspektif tekniğinin keşfi dünyayı görme biçimimizi etkilemiş, çevreyi bir resim gibi algıladığımızı düşündüren göz odaklı yaklaşımlar dünyaya yaklaşımımızı değiştirmiştir. Bu göz odaklı yaklaşımdan kurtulmak bir bakıma çok-duyulu atmosferik mekân algısını kabul etmek anlamına gelir. Bu durum izlenimcilik ve kübizm gibi çeşitli sanat dallarında modernizmden çok daha evvel keşfedilmiştir (Pallasmaa, 2014).

Ses gibi koku da önemli bir atmosferik bileşendir: “Bir mekânın en akılda kalıcı hatırası genelde kokudur” (Pallasmaa, 1995).

Böhme (2014) atmosferleri karakterlerine göre beş genel kategoriye ayırır. Birincisi bedensel yönelimimizle algıladığımız “sinestetik karakter”, ikincisi dar anlamda “ruh halleri veya hissiyatlar” (sevinç, keder, ...), üçüncüsü “hareket hissiyatları” (baskı, yükselme, ...),

dördüncü olarak “sosyal karakter”, örneğin bir sohbetin sıcak veya soğuk olması ve son olarak sosyal konvansiyonlar ile belirlenen “atmosferik karakter” ifadeleri (zarif, burjuva, ...). Bu tip bir kategorizasyonun yararı kent mekânlarındaki atmosferi analiz etmekte kullanılabilecek kavramların ortaya çıkmasıdır.

Böhme estetiği pratik anlamda kullanan sanatçı, zanaatçı veya tasarımcıların atmosferler konusunda kapsamlı bir örtük bilgiye sahip olduğunu düşünür. Belirli nesne ve ortamları belirli hisler uyandıracak şekilde düzenlemek için bu örtük bilgi dağarcığını kullanırlar. Örneğin; Hirschfeld 18. yy.’da yazdığı “Bahçe Sanatı Kuramı” (Theorie der Gartenkunst) adlı eserinde peyzaj yoluyla melankoli, kahramanlık, huzur gibi çeşitli hisler oluşturan bir atmosfer yaratmak için gerekenleri adeta bir sahne, bir dekor gibi tarif eder. İlgili atmosfere göre peyzajın içereceği bileşenleri ve bunların niteliklerini belirler (Böhme, 2017).

“Hafif melankolik bir bölge vistaların yokluğunda ortaya çıkar; derinlikler boyunca ve alçak alanlar, yoğun çalılıklar ve ormanlık alanlar, genellikle gruplar halinde kalın yapraklı ve üst dallarından içi boş bir ses yayılan uzun, sık aralıklı ağaçlar aracılığıyla. Durgun veya kara kara çağıldayan su, neredeyse gözden gizlenmiş; alçaktan sarkan koyu veya gölgeli yeşil yapraklar ve her yere yayılan derin gölgeler içerir. Hayatı ve hareketi ifade edecek hiçbir şey içermez. Seyrek ışık ışınları sadece karanlığın kederli veya korkunç olmasını önlemek üzere nüfuz eder. Sessizlik ve yalnızlık burada evdedir. Yalnız bir kuş kanat çırpır, bilinmeyen yaratıkların belli belirsiz vızıltısı, yapraksız bir meşenin gövdesi boş tepesinden öten bir tahtalı güvercin, bir başıboş bülbül yalnız acılarına ağıt yakar – bunlar sahneyi tefriş etmeye yeterlidir” (Hirschfeld, 2001).

Hirschfeld’e göre bir peyzajcının uzmanlığı hangi bölgede ne tür bir ruh halini nasıl elde edeceğini bilmektir. Ruh halini elde etmekte kullandığı araçlar arasında su, ışık ve gölge, ağaçlıklar, tepeler, taşlar, kayalar ve nihayetinde binalar olduğu görülmektedir (Böhme, 2017).

2.8. Atmosferin Deneyimi

Böhme (2014), mekânların insanlar üzerinde aynı izlenimi yaratmasından ziyade, insanların mekâna zaten belirli bir ruh hali (grundstimmung) ile girdiğini, mekândaki atmosferin bu ruh hali üzerinde etkisi olduğunu söylemektedir. Bazı mekânların diğerlerine göre daha etkili bir atmosferi vardır. Bu gibi mekânlar insanların büyük çoğunluğunda benzer hissiyatlar uyandırdığından onların atmosferinin yarı-nesnel olduğu söylenebilir.

Başka bir deyişle atmosferik etkilerin determinist bir yapısı yoktur. Atmosferin özne-nesne arasındaki asılı konumu, insan algısındaki farklı yansımalarının sebebidir.

Böhme (2017), atmosferlerin karmaşık ontolojik konumundan kaynaklı sorunun çözülmesi gerektiğini belirtir ve ekler; “Estetik sorunlarına ekolojik yaklaşım içinden geliştirilmiş olan ‘yeni estetik’ bunu başarılı şekilde gerçekleştirmiştir”.

Estetik sorununa ekoloji alanından yaklaşılması, Kant, Adorno veya Lyotard’ın izinden giden ve estetik sorununu estetiğin yargısına indirgeyen yaklaşımlardan farklı olarak yeni bir alan açar. Bu yeni alan -yeni estetik- çevresel nitelikler ile insani ruh halleri arasındaki ilişkiyle ilgilenir. Aradaki bu ilişki atmosferin kendisidir (Böhme, 2017).

Böhme (2017), estetik sorununa estetiğin yargısı bağlamındaki yaklaşımın duyusallığı ve doğayı estetiğin alanından tamamen dışladığını düşünmüştür. 1980’lerde göstergebilimin estetik kuramda baskın hale gelmesi edebiyatın diğer sanat dallarının üzerinde sayılmasına sebep olmuştur. Bir sanat eserinin öncelikli olarak bir gösterge olmak mecburiyeti yoktur, eser kendini temsil ediyor olabilir.

Özetle Böhme’nin tarif ettiği yeni estetik, estetik alanına duyuları tekrar davet eden, atmosfer yaratımı olarak anlaşılan bir estetik yaklaşımıdır. Algıyı insanlar, nesneler ve çevrenin varlığının deneyimlenmesi olarak tanımlayan bir algı kuramıdır (Böhme, 2017).

Böhme atmosferin anlaşılabilmesi için çok duyulu bir algıya ihtiyaç duyulduğunu vurgular. Atmosferi kavramak ancak onunla birinci elden çok duyulu bir etkileşim içine girmekle mümkün olabilir (Borch, 2014).

Pallasmaa (2014), atmosferlerin doğrudan ve bir anda algılandığını belirtir. Bu hızlı gerçekleşen algının olası tehlikelerden uzak durabilmek için insanoğluna evrimsel bir avantaj sağladığını öne sürerek atmosferik algıya evrimsel bir dayanak önerir. Çevreye ilişkin böyle ani biçimde yapılan bir değerlendirmenin bilinçli bir biçimde detaylardan çıkarılmasının mümkün olmadığını belirtir. Çevre bir anda bütün olarak bir atmosfer biçiminde algılanmaktadır. Bu çok-duyulu algı büyük oranda bilinçaltında gerçekleşmektedir.

Atmosferlerin bütüncül ve anında gerçekleşen algısı belirli bir algılama biçimi, bilinçdışı ve odaklanılmamış bir çevrel algı gerektirir. Pallasmaa’ya (2014) göre çevrel algı; atmosferleri algılayış biçimimizdir.

Atmosferin bilinçdışı algısı çevreye ait kimi niteliklerin sezgi yoluyla algılandığını düşündürür. Örneğin Böhme’ye (2014) göre; bireylerin tarihi kentlere ilişkin izlenimi tarihlerini bilmelerinden ziyade, kentin tarihi niteliğini sezmeleri ile mümkün olur.

Böhme'nin ortalama bir kentlinin kentin tarihi, simgeleri, materyal yapısı gibi konularda derin bir bilgiye sahip olmadığı görüşü her ne kadar genelleseyici bir yaklaşımsa da haklılık payı olduğu inkâr edilemez. Eğitimli birey elbette bu bilgiler ışığında kenti keşfetmek ve deneyimlemekten daha fazla keyif alabilir, ancak “eski olmak” ve “zaman içinde büyümüş olmak” belirli göstergeler ile kendilerini ortaya seren nitelikler olmaktan ziyade sezgi yoluyla algılanan niteliklerdir.

Böhme (2017), atmosferin özne tarafından nasıl algılandığını formüle ederken, bu araştırmanın tek taraflı yapılmasının eksik olacağını belirterek nesne tarafında da nesnenin nasıl ortaya serildiği, nasıl var edildiğinin araştırılabileceğini söyler.

Yer ve atmosfer ilişkisinin benzerlik üzerinden kurulabileceği gerçeğinden hareketle, bu adımda, yerin bir anda oluşan algısının ekolojik psikoloji ve James J. Gibson'un olanaklılık kuramı içindeki varlığına açıklık getirmekte fayda görülmektedir.

2.9. Ekolojik Psikoloji

Ekolojik psikoloji; James J. Gibson ve R. Barker'ın öncülüğünde doğrudan-gerçekçi bir algı kuramına zemin hazırlamak üzere 20. yy.'ın ilk yarısında ortaya atılan bir psikolojik yaklaşımdır. Bilişselliğe bedenselleşmiş ve temsili olmayan bir yaklaşım getiren ekolojik psikolojide algı-hareket, organizma-çevre, özne-nesne ve zihin-beden ikiliklerini aşmak hedeflenmiştir (Escribano vd., 2018), (Heft ve Richardson, 2023).

Altman ve Rogoff (1987) psikolojik teori ve yaklaşımları; “kişisel özellik yaklaşımı” (trait), “etkileşimsel (interactionist) yaklaşım”, “organizmik (organismic) yaklaşım” ve “transaksiyonel (transactional) yaklaşım” olarak dört başlığa ayırır (Kyttä, 2003). Bireylerin veya psikolojik süreçlerin dış etkenlerden bağımsız olgular olarak değerlendirilmesi; kişisel özellik yaklaşımı, birey ve çevrenin birbirleri üzerindeki etkileşim ilişkisini inceleyen ancak ikisini de kendi içerisinde bağımsız birer bütün olarak değerlendiren yaklaşım; etkileşimsel (bu yaklaşım için sıkça verilen metafor bilardo topları gibi bağımsız bütünlerin birbiri üzerindeki etkisidir) veya organizmik yaklaşım, birey-çevre ilişkisini dinamik, iki tarafın da aktif rol aldığı ve birbirinden ayrılması mümkün olmazcasına birbiri içine geçmiş olarak değerlendirildiği bütüncül yaklaşım ise transaksiyonel yaklaşımdır (Kyttä, 2003).

Altman ve Rogoff (1987) tarafından çevresel psikoloji alanında uygulanmaya son derece elverişli kabul edilen transaksiyonel yaklaşım; zihinsel olguları, içinde bulundukları sosyal, kültürel bağlam ile gerçekleştikleri zaman ve yer bağlamında inceler. Gibson'un

ekolojik psikoloji söylemi Altman ve Rogoff tarafından başarılı bir transaksyonel yaklaşım olarak değerlendirilmiştir (Kyttä, 2003).

Yerleşik algı psikolojisi kuramları mekânistik bir sebep-sonuç görüşü benimsemiştir. Bu yaklaşımlar; gözlemcinin duyularına fiziki enerji formunda etki eden uyaranların sinirler yoluyla beyine iletiildiği, çevrenin bir modelinin zihinde inşa edilerek zihinsel/bilişsel süreçler neticesinde anlamın algıya ilave edildiği görüşündedir. Buna göre gözlemci çevreyi doğrudan algılamaz, onun yerine zihninde inşa ettiği çevreyi algılar (Heft ve Richardson, 2023). Bu sebeple bu yaklaşımlar, dolaylı ya da temsili algı olarak adlandırılmışlardır. Her ne kadar uyaranlar gerçek ise de algının gerçeklikten bağımsız bir zihinsel süreç olduğu kabul edilmiştir. Bu bağlamda, yerleşik algı psikolojisinin köklerinde Kartezyen ikiliğe dair izlerin görüldüğü söylenebilir.

Ekolojik yaklaşım, dolaylı-algı yerine doğrudan-algı için kuramsal bir zemin hazırlamak üzere Gibson tarafından 1950'lerden başlayarak geliştirilmiştir. Gibson çevrenin dolaylı değil doğrudan algılandığını savunur. Gibson'un ekolojik algı kuramında çevre, anlam/bilgi yüklü (information-rich) olarak kabul edilir. Yani anlam, algıya sonradan gerçekleşen bir takım zihinsel süreçler ile ilave edilmez.

Gibson'un ekolojik algı psikolojisi kuramı dönemin rasyonalist olarak anılan psikoloji kuramlarından ayrılarak natüralist kuramlara yakın kabul edilir. Rasyonalist kuramlar, zihinsel süreçlere odaklanırken natüralist kuramlar, organizma ve çevre arasındaki etkileşime odaklanır. Gibson'un yaklaşımı rasyonalist ve natüralist kuramlara alternatif olarak "idealizm ve naif gerçekçilik" arasında üçüncü bir yol olarak değerlendirilmiştir (Kyttä, 2003).

Gibson, önde gelen algı psikolojisi anlayışının (bilgi-işlem modeli) ekolojik çevrenin gerçekliğiyle örtüşmeyen bir araştırma yöntemi izlediğini düşünmüştür. Laboratuvar deneylerinde çevrenin, özgün gerçekliğine aykırı biçimde indirgenmesinden ötürü bu deneylerin doğruluğunu sorgulamıştır. Örneğin; görme algısına ilişkin deneylerde deneklerin hareket imkanından yoksun bırakılması, veya deneklere sadece soyut bir takım anlık görüntüler gösterilmesi ile elde edilen sonuçlar, ekolojik gerçeklikle bağdaşmadığından algının gerçek doğasına ilişkin bir bilgi veremezler. Bu tip laboratuvar testleri ekolojik psikoloji alanında önde gelen araştırmacılar tarafından ekolojik olarak geçerli kabul edilmemiştir (Kyttä, 2003).

Ekolojik algı psikolojisi dahil algı üzerine yapılan araştırmalarda genellikle görme yetisi, diğer yetilerin üzerinde tutulmuştur. Gibson'un da araştırma alanı daha ziyade görsel algı üzerinedir.

Gibson bilim insanlarının görme işlevini tekil bir olay olarak ele almasını eleştirmiş, görsel algıya bütüncül bir yaklaşım getirmeyi denemiş, yerleşik algı tanımını değiştirmeyi önermiştir. Görsel algıyı dünyaya bakan sabit bir kamera lensi gibi kabul eden yerleşik anlayışa karşı görsel algının çevrenin bir parçası olan bireyin çevre hakkında bilgi toplama süreci boyunca gerçekleşen, bireyin çevresi, vücudu, gözleri ve beynini içeren topyekûn bir süreç olarak değerlendirilmesini önermiştir (Mace, 2015).

Gibson (2015); “Algı bireyin bir edinimidir, bilinç tiyatrosunda bir deneyim değildir. Dünya ile bir-arada olma halidir, şeyleri deneyimlemektir, onlara dair bir deneyime sahip olmak değil” der. Bir edinim olarak değerlendirdiği algı tanımını ile Gibson, algının etkin bir özne tarafından algı-hareket döngüsü ile keşfedildiğini söylemektedir. Dolaylı algıyı “bilinç tiyatrosunda bir deneyim”e benzeten Gibson özne-çevre birlikteliğine vurgu yapmaktadır.

Ekolojik algı kuramı zaman içinde biyolojik-evrimsel düşünce ve sosyo-kültürel süreçler gibi çeşitli modeller ışığında geliştirilmiş ve günümüzde de farklı alanlara yayılarak geliştirilmeye devam etmektedir.

Sonuç olarak; ekolojik psikolojinin, ekolojik çevrenin nesneleri ve olaylarıyla insanların davranışını birleştiren ve birbirlerine bağımlı birimler oluşturan döngülerle temsil edilmesi gerekliliğin önemi söz konusudur.

2.10. Olanaklılık Kuramı

Olanaklılık kuramı Gibson'ın ekolojik psikoloji içinde geliştirdiği bir kuramdır. Gibson, olanaklılık kuramı ile çevrenin davranışı nasıl yönlendirdiğini tanımlamayı ve öngörmeyi hedeflemiştir. Çevresel psikolojinin bir dalı olan ekolojik psikoloji ya da ekolojik yaklaşımlar, laboratuvar ortamı gibi yapay koşullarda insan-çevre ilişkisini ele almayı reddeder (Mumcu, 2019).

Özgün adı “Theory of Affordances” olan kuramın olanaklılık, sağlamlık, elverişlik şeklinde farklı Türkçe çevirileri bulunmaktadır. “Affordance” kelimesi, Gibson tarafından; sağlamak, el vermek, imkân vermek gibi anlamlara gelen “afford” fiilinden türetilmiştir. Çalışmada “affordance” kelimesinin çevirisi için Türkçe “olanaklılık” tercümesi tercih

edilmiştir. Gibson'un kendi tanımına göre "affordance"; deneyimlenen çevrenin özneye iyi veya kötü ne teklif ettiği, ne sunduğu ya da ne sağladığıdır (Gibson, 2015).

2.11. Olanaklılık Kuramının Ontolojisi

Gibson (2015), olanaklılık kuramının kökenini Gestalt kuramında ortaya atılan "aufforderungscharakter/invitationcharacter/valence" kavramına dayandığını söylemiştir. Gestalt kuramına göre bir şeyin anlamı ya da değeri tıpkı rengi gibi anında kavranmaktadır. Nesnelerin anlamı ya da değeri, adeta üzerlerinde yazmakta ve karşısındakini davet etmekte, bir meyve "beni ye", su "beni iç" demektir. Nesneye içkin bu nitelik Koffka'ya göre fiziksel objeye değil fenomenolojik objeye, yani kişinin deneyimindeki objeye aittir. Bu bakışın Husserl-vari bir düalizm öngördüğü söylenebilir. Değer ve anlam kişinin deneyimindeki objeye ait olup, gözlemcinin ihtiyacına göre nesneye yüklenmektedir. Bu görüş nesnenin değer niteliğinin gözlemcinin ihtiyacına göre değiştiğini öngörür. Örneğin; bir posta kutusu, mektup göndermeye ihtiyacınız olduğunda anlam/değer/nitelik kazanmaktadır (Gibson, 2015).

Olanaklılık kuramı bu noktada gestalt kuramından ayrılır. Gibson öncelikle düalizmi, ardından gözlemciye göre değişen değer niteliğini reddeder. Ona göre tek bir nesne vardır ve nesneler kendi doğaları ne ise bu kapsamda olanaklılık sunar. Kişi onu algılasa da algılamasa da nitelik/değer/anlam oradadır. Yani bir posta kutusu, mektup gönderme olanağı sunar, sizin ihtiyacınız olup olmaması onun niteliğini/değerini/anlamını değiştirmez. Burada önemli olan nokta; nesnenin anlam içeren nesne olarak anlam potansiyeli ile birlikte tanımlanıyor olmasıdır. Anlam, "kimsenin üzerinde bir türlü anlaşılmadığı bir şekilde" nesneye sonradan giydirilmemekte, nesne anlamı ile birlikte anında ve doğrudan algılanmaktadır (Gibson, 2015).

Çevrenin anlam/bilgi-yüklü olarak tanımlandığı ekolojik yaklaşım, çevreyi tamamen fiziksel, algıyı ise zihinsel bir süreç olarak değerlendiren, meşruiyetini yerleşik indirgemeci yaklaşımlardan alan kabuller ile örtüşmez, dolayısıyla yeni bir felsefi tabana ihtiyaç duyar (Chemero, 2003).

Gibson, Kartezyen düalizme karşıdır ve söylemini Kartezyen özne-nesne ayrımının aksine bütüncül bir ontolojik temele oturtmayı amaçlar. Gibson'un dolaylı algı yerine doğrudan algıyı öne çıkarması, felsefi bakımdan Heidegger ile benzer kabul edildiği gibi (Chemero, 2003), yaklaşımının James'in radikal ampirizm düşüncesi üzerine kurulduğu ve

Merleau-Ponty'nin fenomenoloji tabanlı felsefi söylemleriyle örtüştüğü belirtilir (Heft, 2001).

Gibson'a göre çevrenin sunduğu olanaklılıklar, öznel olan değerler veya anlamların aksine nesnel, gerçek ve fizikseldir. Gibson'un bu vurgusu olanaklılıkların epistemolojik değil ontolojik bir kategori tariflediği şeklinde değerlendirilmiştir (Dotov vd., 2012). Gibson olanaklılığı özneye veya nesneye ait bir nitelik olarak sınıflandırmaz, özne-nesne bütünlüğü ve etkileşiminde ortaya çıkan bir olgu olarak yorumlar. Doğal ve kültürel çevrenin birbirinden ayrı olarak değerlendirildiği, maddi yaratılardan bağımsız zihinsel yaratıların bulunduğu bir dünya fikrine karşı çıkar Gibson, (2015). Bu söylemde, zihinsel ve maddi olanın bir arada olduğu ontolojik bir temel eğilimi görmek mümkündür. Kytta (2003) ve Heft (2001) bu yaklaşımı birici (monist) olarak nitelendirir.

2.12. Olanaklılık Kuramının Bileşenleri

Mace'e (2015) göre Gibson, insanların duyumsamayı algıya çeviren bir mekânizma istediğini düşünür. Ne var ki algı zaten doğrudan gerçekleştiğinden Gibson'a göre bu istek çok gereksizdir. Ona göre algı; anlamsız duyumsamaların anlamlı bir algıya dönüştürülmesini değil, çevrenin işlevsel olarak anlamlı niteliklerini belirten olanaklılıkların saptanmasını içerir. Gibson (2015), nesnelerin niteliklerinin bir bütün olarak algılandığı görüşüne karşı çıkar ve bir nesnenin öncelikle sunduğu olanaklar bağlamında algılandığını öne sürer. Kişi bir nesnenin şekli, boyutu ve rengini algılayıp, bu bilgileri birleştirip bir sandalye gördüğüne karar vermez, bunun yerine gördüğü şeyin bir sandalye olduğunu anında algılar. Esasında gözlemci ona oturma olanağı sunan bir nesne algılamaktadır. Gibson'a göre "anlam; töz ve yüzeyden, renk ve formdan önce algılanır". Burada Gibson'un bahsettiği anlam; çevrenin işlevsel olarak anlamlı niteliklerini belirten bilgiler, yani olanaklılıklar olmalıdır.

Genel olarak olanaklılık kuramının "aksiyon hedefli" bir yapısı olduğu görülmektedir. Ancak Gibson'dan sonra gelen araştırmacılar arasında olanaklılıkları daha geniş bir yelpazede değerlendirme eğilimi vardır.

Örneğin Arbib (2021); aksiyon'u yeniden tanımlayarak olanaklılıkların zeminini genişletmeyi dener. Aksiyonları kendi deyimiyle yemek, yürümek, tutmak,...gibi "praxic aksiyonlar" ile sınırlamamak gerektiğini söyler ve sanatsal eserler ile karşılaştığımızda gerçekleştirdiğimiz düşünsel aksiyonlara vurgu yapar. Evrimsel bir yaklaşım içerisinde

korku ve açlık gibi “ilksel duygular”dan, bir sanat eseri ile karşılaştığımızda bizi tefekkür etmeye iten “estetik duygular”a giden bir süreç tanımlar. Böylece estetik ve sanatsal yaklaşımların en temel yaşamsal aksiyonlar ile evrimsel olarak bağlantılı olduğunu ileri sürerek temel aksiyonlardan estetik algıya giden bir rota çizer (Arbib, 2021). Yani Arbib bir sanat eseri bağlamında “praxic aksiyon” olanaklılıklarının dışında daha ilginç bir olanaklılık olarak düşünme -tefekkür etme- olanaklılığından bahseder.

Arbib’in ifadesi, Pallasmaa’nın sıkça alıntılandığı Bachelard’ın (2017) “...ev, düşlemeyi barındırır, düşleyeni korur; ev huzur içinde düş kurmamızı sağlar” sözünü akla getirir. Bu bağlamda düş kurabilmek de bir olanaklılık olarak değerlendirilmelidir.

Olanaklılık kuramını “dolaylı algı yaklaşımı” içinde değerlendiren araştırmalar da bulunmaktadır. Bilişsel süreçlere yoğunlaşan bu yaklaşımlarda nesneler, genel olarak kabul edilmiş kullanımlarıyla ilgili eylem olanağı sağlayan niteliklere sahip olarak düşünülmüştür. Bu nitelikler, olanaklılıkların kendileri değildir. Bu nitelikler, bir bardağın sıcak bir içeceği rahatça içebilme olanağı sunması bakımından kulplu olması şeklinde örneklenebilir. Kulplu bardağın niteliğidir, bu nitelik içebilme olanağı sağlar.

Olanaklılıklara işaret eden niteliklerin hafızaya yerleştiğini, algılandıklarında bilişsel süreçleri tetikleyerek zihinsel temsillerini hafızadan çağırıp bağlamdan bağımsız olarak algılanmalarını sağladıkları söylenmiştir (Chong ve Proctor, 2020). Bunun Gibson’un doğrudan algı söylemine tamamıyla zıt olduğu görülmektedir.

Dolaylı algı çerçevesinde bir yaklaşım sergileyen Tucker ve Ellis (1998) uyaran-tepki (uyaran-davranım) uyumluluk modelinin olanaklılıkların araştırılmasında özellikle başarılı olduğunu söylemiştir (Chong ve Proctor, 2020). Modelin özet olarak belirli uyaranlara verilen tepkilerin uyaranlarla uyumluluğunu ölçmekte kullanıldığı söylenebilir. Bu modelin uygulandığı olanaklılık çalışmalarında, uyaranlar genellikle kontrol edilebilir nesnelerin resimleridir. Bu çalışmalarda, katılımcıların nesnelerin sunduğu olanaklarla uyumlu tepki verip vermediği ölçülür; nesnelerin kontrol edilebilir niteliklerinin zihinsel temsilleri canlandırarak motor aktiviteleri yönlendirdiği iddia edilir (Chong ve Proctor, 2020). Bu yöntemin, Gibson ve ekolojik yaklaşımı benimseyenler tarafından geçerli kabul edilmeyeceği açıktır.

Bub ve Masson, bireyin içinde bulunduğu “bağlam”, “amaç” ve “niyetler”inin de bu araştırmalar kapsamında dikkate alınması gerektiğini söyler. Bağlamdan kopuk laboratuvar araştırmaları, bağlamın getirdiği karmaşıklığı ve zenginliği kaçıır (Chong ve Proctor, 2020). Ekolojik yaklaşımda Gibson’un da vurguladığı bu durum, Bub ve Masson’un ekolojik

yaklaşım ilkelerine yaklaştığını düşündürür. Ancak Gibson bütün zihinsel temsil modellerini reddettiğinden arada tam bir uyumluluk yoktur. Bub ve Masson, olanaklılık kavramını çok dikkatli biçimde sadece motor aktiviler bağlamında “motor-olanaklılık” şeklinde formüle ederek kullanmıştır (Chong ve Proctor, 2020).

Sonuç olarak; olanaklılık kuramını benimseyen araştırmacıların hepsinin Gibson’un doğrudan-algı söylemine bağlı kalmadığı, bilişsel-psikoloji (cognitive-psychology) alanında çalışan araştırmacıların arasında olanaklılık kavramını zihinsel-temsil (mental-representation) ve bilgi-işlem (information-processing) modelleri içinde kullananların olduğu, gerektiğinde olanaklılık kavramının yeniden formüle edildiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında, olanaklılık kavramının bazı durum, şey, nesne veya çevreleri kapsayıp bazılarını kapsamadığı şeklinde bir ayırım yapmak, ya da kavramı belirli eylem veya anlam imkânlarını kapsayıp diğerlerini dışarıda tutacak şekilde yorumlamak yerine, çevre ile kurduğumuz etkileşimi anlamakta kullandığımız bir model olma niteliğine yoğunlaşmanın daha verimli olduğu söylenebilir.

2.13. Olanaklılıkların Deneyimi

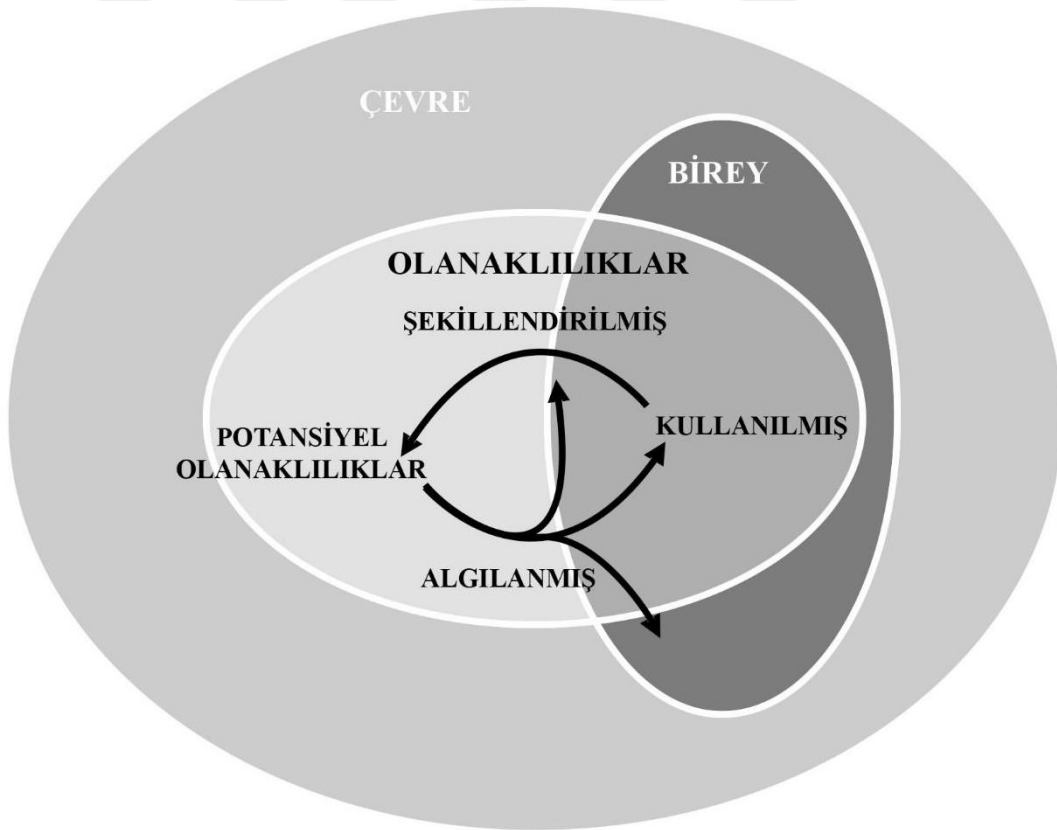
Gibson (2015), olanaklılıkların gözlemciden bağımsız olarak var olduğunu söyler. Ancak belirli bir çevre ve birey için potansiyel olanaklılıkların hepsinin hesap edilmesi veya bilinmesinden ziyade esas meselenin “olanaklılıkların varlığı değil algılanması” olduğuna dikkat çeker.

Norman 1988 tarihli “The Psychology of Everyday Things” isimli kitabında olanaklılık kuramını tasarım alanına uygulamış ancak bunu yaparken olanaklılık kavramını, özgün anlamından saptırmakla eleştirilmiştir (Norman, 1988), (Mace, 2015), (Chong ve Proctor, 2020). Nesnelerin pratik ve işlevsel kullanımına odaklanan Norman, olanaklılıkları nesnelerin işlevsel özelliklerine dair görünür ipuçlarına indirgemıştır. Norman, olanaklılıkları “fiziki olanaklılıklar” ve “algılanan olanaklılıklar” olarak ikiye ayırarak bu karışıklığı kısmen gidermeyi denemiştir (Chong ve Proctor, 2020). Bir nesneye içkin olan temel fiziki eylem olanakları; fiziki olanaklılık iken, algılanan olanaklılıklar; gerçekleştirilecek eylem sonucu elde edilecek sonuca ilişkindir. Bir telefonun fiziki olanaklılığı tuşlarına basmak iken algılanan olanaklılık biriyle iletişim kurabilmektir. Norman “signifier” (belirten/gösteren) kavramını önererek olanaklılığın algılanabilirliğini

sağlayan niteliklerin olanağın kendisi ile karıştırılmaması gerektiğini belirtmiştir (Norman, 2008).

Bir diğer örnek olarak Heft (1989), potansiyel olanaklılıkların gerçekleştirilmiş olanaklılıklardan ayrı tutulması gerektiğini ileri sürmüştür. Heft'e göre potansiyel olanaklılıklar, çevrenin bir niteliği iken gerçekleştirilmiş olanaklılıklar birey ile çevre arasındaki ilişkiler olarak değerlendirilmelidir. Heft'in söylemi "potansiyel" → "algılanmış" → "gerçekleştirilmiş" olanaklılıklar şeklinde üç aşamalı bir süreç ortaya koymaktadır.

Kytta (2003) bu süreç; şekillendirilmiş olanaklılıklar ile "olumlu" ve "olumsuz" olanaklılıkları da ekleyerek, gözlemcinin potansiyel olanaklılıkları değiştirdiği bir döngüyü formülize eder. Bunu yaparken potansiyel ve gerçekleştirilmiş olanaklılıkların hepsini çevrenin bir parçası olarak değerlendirerek Gibson'un monist yaklaşımını korumaya çalışır.

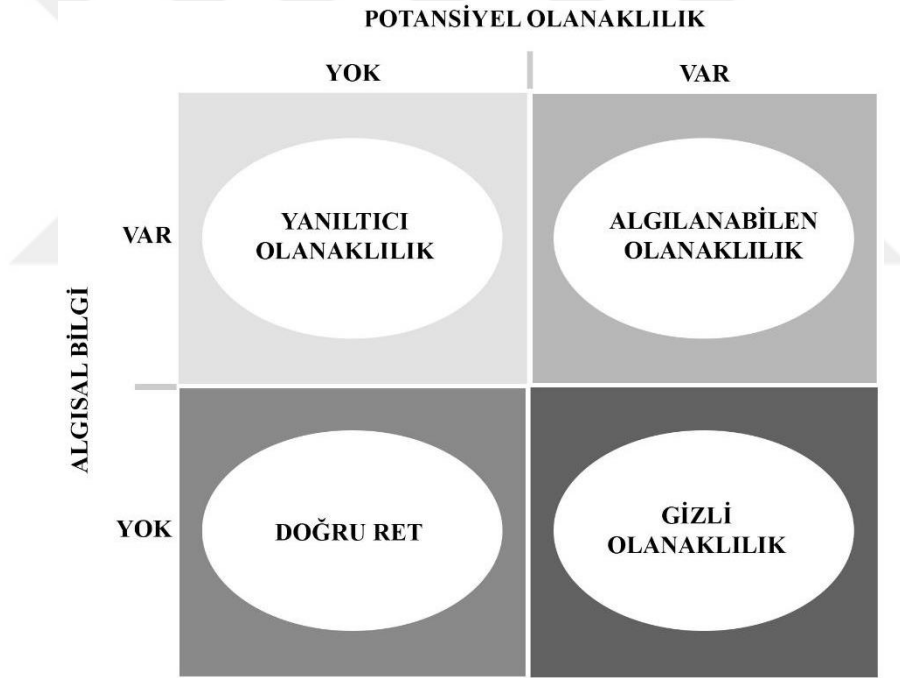
Şekil 14. Olanaklılıkların deneyimi (Kytta, (2003)'dan düzenlenerek kullanılmıştır)

Gibson'a göre olanaklılıkların kullanılabilirliğinde bir seviye söz konusu değildir, olanaklılık ya vardır ya da yoktur (Kytta, 2003). Ancak bireylerin belirli koşullar altında bir olanaklılığı daha iyi veya daha kötü, daha etkili veya etkisiz biçimde gerçekleştirdiği

görülmektedir. Bir merdivenin çıkılabilirliği yetişkin bir birey için kolay kullanılabilen bir olanaklılık iken bir çocuk için emek isteyen bir eylem olabilir.

Olanaklılığın iyi algılandığı durumlarda kullanılabilirliği de artar. İyi algılanmayan olanaklılıklar “algılanmayan” ve “yanlış algılanan” olanaklılıklar olarak ayrılabilir. Potansiyel olanaklılıkların hepsinin algılanması hiçbir zaman mümkün değildir. Ancak özellikle tasarım alanına yoğunlaşan Norman gibi araştırmacılar, belirli bir amaç için tasarlanan ürünlerin olanaklılıklarının algılanabilirliğine vurgu yaparlar (Kytta, 2003). Algısı zayıf olanaklılıklara sahip tasarımların başarısız olduğuna dikkat çekerler.

Yanlış algılanan olanaklılıklar var olmayan bir olanağın, var olarak algılanmasıdır. Gibson buna cam kapı örneğini verir. Varlığını fark edemediğimiz bir cam kapı, bir geçiş olanağı sunuyormuş gibi algılanır (Gibson, 2015).

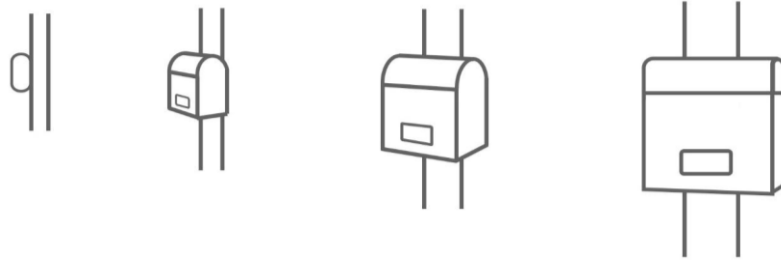

Şekil 15. Olanaklılıkların varlığı ve algılanabilirliğine göre türleri (Gaver, (1991)’den düzenlenerek kullanılmıştır)

Sonuç olarak; potansiyel, fiziki, gerçekleştirilmiş, olumlu, olumsuz, algılanan, yanlış algılanan ve algılanmayan halleriyle olanaklılık deneyimleri, sosyo-kültürel bağlamda da deneyimlerin değişkenlik gösterebilmesi nedeniyle üzerinde düşünülmesi gereken bir olgu olarak görülmektedir.

Bu düşünceye paralel olarak Gibson; zihinsel, kültürel, duygusal ve sosyal olanın maddi olandan ayrı değerlendirilmesine, özne-nesne, birey-çevre ikiliklerine karşı çıkmıştır. Çevrenin sosyal ve kültürel boyutlarını da maddi boyutu ile birlikte tanımlamak istemiştir. Gibson'a göre çevrenin sunduğu fiziksel olanakların yanında farklı türde olanaklılıklar da vardır, örneğin diğer insanların sunduğu zengin ve karmaşık ilişkilerden muntazam geniş bir olanaklılık ağı bulunmaktadır (Gibson, 2015). Gibson doğrudan söylemese de bunlar sosyal olanaklılıklardır (Kyttä, 2003). Dolayısıyla olanaklılıkları da sosyal, kültürel ve duygusal boyutları içerecek şekilde yeniden düşünmek gerekmektedir.

Buna ilişkin olarak Gibson; bir posta kutusu üzerinden sosyo-kültürel öğelerin nasıl algıda içkin olduğunu örnekler. Belirli bir yaşın üzerindeki bütün bireyler posta kutusunun posta alıp vermek amacına hizmet ettiğini bilir. Kişi posta göndermek ihtiyacı hissetmese bile, posta kutusunun bu olanağını algılayabilir, başka deyişle kişinin yönelimi, nesnenin potansiyelini değiştirmez. Esas nokta ise kişinin bu olanağı fark etmesi, sadece bir eylem olanağı algılaması demek değildir. Gibson'un (2015) posta kutusu örneği, sosyo-kültürel bir bağlam tanımlaması bakımından önemlidir. Bir posta kutusunun olanaklılığı, posta servisi sunan bir toplumsal yapı öngörmekte, posta kutusunun bu toplumsal yapı içindeki anlamının bilinirliğine gönderme yapmaktadır.

Şekil 16. Posta kutusunun yaklaştıkça değişen perspektifi (Gibson, 2015)

Sosyal norm ve anlamların maddi bir doğası olmadığından fiziksel uyarılarla bağlantısı olmadığı ve dolayısıyla olanaklılık olarak değerlendirilemeyecekleri, çıkarım yapma veya izlenim edinme gibi zihinsel süreçlerin algıdan ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiği ve ekolojik yaklaşımların parçası olamayacakları şeklinde eleştiriler bulunmaktadır (Kyttä, 2003).

Heft'e (2013) göre ise; kültür bireyin psikolojisinin kurucu (constituent) bir parçasıdır, dışsal bir etki olarak algıya sonradan ilave edilmez. Bireyin psikolojisi, içinde geliştiği kültür

ile iç içe geçmiş biçimde var olur. Bu varoluş pek çok durum gibi çevrenin doğrudan algılanmasında da belirleyicidir. Dolayısıyla kültür, çevrenin algısı bağlamında dolaylı değil doğrudan etkilidir. Kültürel bağlam anlama sonradan zihinsel süreçler ile ilave edilmez.

Araştırma kapsamında olanaklılıkların algılanabilirliği ve kullanılabilirliği bağlamında yer kavramının burada bahsedilen çeşitli anlam olanaklarını tespit etmek, fiziksel çevre ile bağlarını kurmak ve yer potansiyeli zengin çevreler geliştirmek için olanaklılık kuramı faydalı bir yöntem olma özelliğini taşımaktadır.

Bu bağlamda, alışkın olduğumuz bilgi-işlem modeli algı psikolojisinden farklı olan bu yaklaşıma göre algının nasıl gerçekleştiğinin anlaşılabilmesi için Gibson ve onun izinden giden, sonraki araştırmacılar tarafından geliştirilen kuramın önemli kavramlarının açıklanmasına ihtiyaç vardır. Bu kavramlar kuramın pratik anlamda kullanılabilmesi için önem arz etmektedir.

2.14. Olanaklılık Kuramı Kavramları

2.14.1. Algı-Hareket Döngüsü

Gibson'a göre algının iki odak noktasından biri algılanacak olan çevrenin doğası, diğeri ise algı-hareket döngüsüdür. Algı-hareket döngüsü, çevrenin işlevsel olarak önem arz eden niteliklerinin (olanaklılıkların) tespiti için gelişmiş bir süreçtir.

Gibson; "Hareket edebilmek için algılamalı, algılayabilmek için hareket etmeliyiz" der. Bu bağlamda, görsel farkındalık panoramiktir ve hareket içeren uzun eylemler boyunca varlığını sürdüren bir süreçtir (Gibson, 2015). Ekolojik psikolojide hareket, algı sürecinin bir parçası kabul edilir. Geleneksel algı psikolojisi kuramlarında tarif edildiğinin aksine bilgi, gözlemcinin pasif şekilde maruz kaldığı uyaranlar değil, aktif rol alarak, hareket ederek keşfettiği bir şeydir. Bu yaklaşım, duyular ve motor aktiviteler arasındaki ayrımı ortadan kaldırır (Kyta, 2003).

Çevreyi algıladığımızda, edindiğimiz bilgi bir sonraki hareketimizi yönlendirir, bir sonraki hareketimiz de edineceğimiz algıyı etkiler, böylece algı-hareket döngüsü bir kez başladığında, varlığını uzun eylemler boyunca sürdüren bir süreç olarak karşımıza çıkar. Algı-hareket döngüsü ekolojik ortamda, yani hayatın doğal akışı içinde gerçekleştirdiğimiz algı biçimidir.

2.14.2. Yüzey-Ortam-Madde

İnsanoğlu karasal bir canlı olarak yeryüzünde ikamet etmektedir, yeryüzü ve gökyüzü asli ve değişmez bir yapı sunmaktadır, bütün tali yapılar onlara yani insanoğluna bağımlıdır. “Hepimiz çeşitli yöntemlerle çevrenin tali yapıları içine intisap ediyoruz, zira hepimiz aslında onlar tarafından oluşturulduk. İçinde yaşadığımız dünya tarafından yaratıldık” (Gibson, 2015).

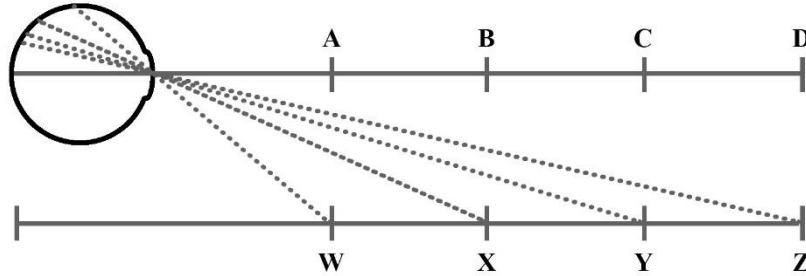
Gibson çevrenin asli öğelerini yüzey, ortam ve madde olarak tanımlar. Bizim gibi karasal canlılar için ortam, bulunduğumuz mecra, atmosfer, yeryüzü ile gökyüzünün arasındadır. Ortam aydınlık ise görme olanağı sağlar, ortam sessiz ise uzak mesafeleri duyma olanağı sağlar, ortamda oksijen varsa nefes alma olanağı sağlar. Madde, niteliğine göre farklı olanaklılıklar sunar. Katı maddeler üzerinde durma, tutma ve fırlatma olanağı sunar. Su gibi az yoğun sıvı maddeler içine batma olanağı sunar. Maddeyi algılamak, sunduğu olanaklılıkları algılamaktır. Yeryüzü kelimenin tam anlamıyla canlıların görsel algısının temelini oluşturur. Yatay, düz, sağlam bir yüzey, üzerinde durmak için bir dayanaktır. Canlılara dengede olma ve yerçekimine karşı durma imkânı verir. Denge ve duruş, hareket etmek, yönetmek ve çevreyi algılayabilmek için ön koşuldur (Gibson, 2015).

Descartes koordinat sisteminde üç boyutlu bir boşluk olarak kurguladığı uzamın içindeki nesnelerin nasıl algılandığına ilişkin optik bir kuram geliştirmiştir. Bu kuramda mekân algısı göz ile uzamdaki herhangi bir nokta arasındaki mesafenin algılanmasına indirgenmiştir. Nesneden göze çizilecek zahiri bir çizginin uzunluğunun algılanması söz konusudur, başka bir deyişle bu bir derinlik algısıdır (Sedgwick, 2021).

Gibson, yerleşik Kartezyen mekân algısı kuramının derinliğin algısı noktasında tıkanmış olduğunu, optik alanındaki çalışmalarında derinlik algısının Kartezyen anlamda soyut bir mekânda var olamayacağını fark etmiştir. Göz ile nokta arasındaki zahiri bir çizginin uzunluğunu algılamak mümkün değildir. Uzam üç boyutlu olmasına karşın retina iki boyutludur, algıda üçüncü boyut yani derinlik kaybolur. Derinliğin algılanabilmesi için öncelikle nesnelerin arkasında bir zemin olmalıdır. Bu bağlamda Gibson nihayetinde, Kartezyen algı kuramının ortaya çıkardığı sorunu sahte bir sorun olarak adlandırır. Zira ekolojik anlamda algı çevreden bağımsız bir boşlukta gerçekleşmez. Hiç kimse boş bir uzamda yaşamamaktadır (Sedgwick, 2021).

Gibson’un derinlik algısı sorununu tartıştığı bir görsel altta verilmiştir (Şekil 17). A, B, C ve D noktaları hiçbir şekilde optik bir bilgi veremez, W, X, Y ve Z noktaları ise

altlarında uzanan zemin sayesinde bilgi verebilir. Derinliğin algılanabilmesi için arka plan oluşturan bir yüzey ön koşuldur. Daha genel anlamda ise algının gerçekleşebilmesi için çevresel bağlama ihtiyaç duyulur.

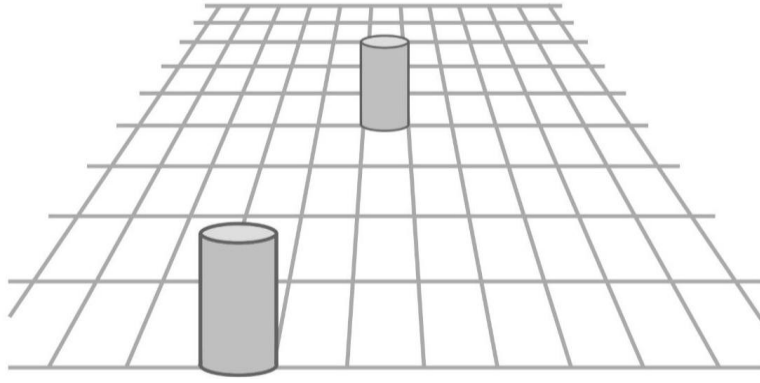

Şekil 17. Derinlik algısı sorunsalı (Gibson, 2015)

2.14.3. Değişmezler

Değişimin algılanabilmesi için sürekliliğin de algılanması gerekir. Bir değişiklik ancak değişmeyenlere referansla algılanabilir. Değişmezler uyaranların özüne dair karakteristikleridir (Gibson, 2015).

Perspektif yapı, bir gözlemcinin her hareketinde değişir. İki farklı noktadan bakıldığında algılanan şeyin aynı olduğunu belirleyebilmek için iki farklı perspektif yapı arasında ortaklıklar, yani değişmezler bulunmalıdır (Gibson, 2015). Örneğin; bir nesne uzaktan veya yakından gözlendiğinde her ne kadar daha büyük veya küçük olarak görülse de çevresi ile olan orantısı değişmediğinden boyutu aynı algılanır. Nesnenin boyutunu aynı algılamamıza olanak sağlayan, çevresi ile olan ilişkisindeki değişmezlik durumudur. Örneğin; aynı boyutlara sahip şekiller, süreklilik gösteren bir dokudaki zemin üzerine yerleştirildiğinde, şekillerin tabanı uzakta veya yakında olsun zeminde aynı miktarda dokuyu gizler (Şekil 18). Şekillerin taban genişliği ile zemin dokusu arasındaki değişmezlik fark edildiği durumda şekillerin boyutlarının aynı olduğu algılanır (Gibson, 2015).

Şekil 18. Aynı boyuttaki şekillerin zemin ile ilişkisindeki değişmezlik (Gibson, 2015)

Optik anlamda dört çeşit değişmez vardır. Bunlar “aydınlık değişimini belirten”, “gözlem noktasının değişimini belirten”, “üst üste binen örneklemeleri belirten” ve “strüktürde lokal bir bozulmayı belirten” değişmezlerdir. Bunların dışında diğer duyularımıza yönelik değişmezler tanımlamak da mümkündür (Gibson, 2015).

Algı süreci içerisinde bütün öğelerin algısında çeşitli değişimler meydana gelir, değişmeyen ise öğelerin birbirleri arasındaki etkileşimdir. Algı, çevrenin sunduğu olanaklılıkları değişmezler yoluyla tespit etmeye yöneliktir (Gibson, 2015). Özne, nesnelerin içinde bulundukları çevre ile ilişkisinden boyutlarını, ağırlığını, yoğunluğunu ve nesnenin kendine, tutma, fırlatma, kavrama gibi çeşitli olanaklar sunup sunmadığını doğrudan algılar.

2.14.4. Niş

Gibson yeri; uzam içinde bir nokta değil çevre içinde bir konum olarak değerlendirir. Uzamdaki bir nokta koordinat sistemi ile tariflenmek ihtiyacı duyarken yer içinde bulunduğu çevrenin bir parçası olarak tariflenir (Gibson, 2015). Uzam bağlantısız ve bağlamsız iken çevre her anlamda bağlantılı ve bağlamın kaynağıdır. Newtoncu anlamda soyut bir uzam/mekân anlayışına ve Kartezyen özne-nesne ayrımına karşı olan Gibson’a göre; “Geometrik uzam tamamen bir soyutlamadır. Uzay (outer space) görselleştirilebilir ancak görülemez”. Çevreden bağımsız bir uzam, çevreden bağımsız uzamda nesneler bulunmamaktadır.

Bu bağlamda Gibson’a (2015) göre ekolojik niş kavramı; bir olanaklılık dizisidir. Nişler, konumlarından ziyade sundukları olanaklara göre tanımlanır. Mimaride niş; bir

nesnenin nitelikleri ile fiziki olarak uyumlu bir oylum olarak tanımlanırken ekolojide öznenin nitelikleri ile mecazi olarak uyumlu bir çevre olarak tanımlanır. Özne ve niş karşılıklı olarak birbirini var eder.

2.14.5. Yeterlik

Gibson tarafından birey ve çevre arasında, belirli bir tarafa ait olmayan bir kavram olarak kurgulanan olanaklılıklar, bir olanaklılık-yeterlik çifti şeklinde birey ve çevre arasında “iki kutuplu bir alan”a benzer şekilde yeniden tanımlanmıştır (Dotov vd., 2012). Ancak bu yaklaşım bazılarınca olanaklılık kuramının birey-çevre arasındaki etkileşimi iki yönlü olarak tarif etme niteliğine aykırı bulunduğundan dolayı eleştiriyile karşılanmış, düalist yaklaşıma doğru bir gerileme olarak görülmüştür (Dotov vd., 2012) (Kyttä, 2003).

Chemero, olanaklılığı çevrenin bir niteliği olarak değerlendirmeye karşı çıkmıştır. Bunun yerine olanaklılığı gözlemcinin yetenekleri ve çevrenin nitelikleri arasındaki bir ilişki olarak tanımlamıştır. Buna göre, bir olanaklılık olarak merdivenin-çıkılabilirliği, rıht yüksekliği ile gözlemcinin merdivenden çıkma yeteneği arasındaki ilişkidir. Chemero bu şekilde Gibson’un özgün olanaklılık kuramını korumayı ve nitelikler ile yatkınlıklar (disposition) arasındaki felsefi sorunları aşmayı hedeflemiştir (Dotov vd., 2012). Çünkü Gibson (2015) kuramı açıklarken çevrenin sunduğu olanaklılıklara fiziksel örnekler verir. Ağırlığınızı taşıyacak kadar sağlam ve düzgün bir yüzey, üzerinde durmanıza, yürümenize veya koşmanıza olanak sağlar. Böyle bir yüzey, bir su birikintisi gibi içine batma olanağı sunmaz. Bu olanaklar, öznenin ağırlığı ve yüzeyin sağlamlığına aynı ölçüde bağlıdır. Yetişkin bir birey için merdivenin sunduğu olanaklar, ileri yaştakiler veya çocuklar için aynı olmayabilir.

Bireyin olanaklılıkları değerlendirebilme kapasitesinin olanaklılık kuramına dahil edilebilmesi için Shaw, Turvey ve Mace tarafından yeterlik (effectivity) kavramı geliştirilmiştir (Shaw vd., 1982). Çevrenin olanaklılıkları bireye yönelik iken bireyin yeterliği çevreye yöneliktir (Dotov vd., 2012). Birey yeterliği ölçüsünde olanaklılıkları gerçekleştirebilir.

3. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yer hissi üzerine yapılan araştırmalarda, genel olarak sosyal-konstrüksiyoncu yaklaşımların benimsendiği görülmektedir. Sosyal-konstrüksiyoncu yaklaşım, çevrenin belirli toplumsal sınıflar içinde ortak sosyal ve kültürel anlamlar taşıdığı ve bu anlamlara göre tanımlandığı, belirli yerlere ilişkin anlamın, o yerde gerçekleşen toplumsal davranışların ürünü olduğu görüşündedir (Yıldız, 2004). Genel olarak yer hissinin sosyal-konstrüksiyon olarak ele alındığı araştırma yöntemlerinin tercih edilmesi, çevrenin fiziksel ve duysal niteliklerinin yer hissi üzerindeki etkilerinin arka plana itilmesine sebep olmuştur (Raymond, 2017).

Sosyal-konstrüksiyoncu yaklaşımlar, yer hissinin oluşması için bir sosyal etkileşim ve kültürel birikim öngördüğünden dolayı yer hissi zamana yayılan bir süreçtir. Raymond vd. (2017) yer hissinin; “yavaş” ve “hızlı” gelişen yer hissi olarak ikiye ayırır, sosyal-konstrüksiyon olarak değerlendirilen ve yavaş gelişen yer hissinin daha ziyade etkileşimsel psikolojik modeller ve niceliksel yöntemler ile araştırıldığı, buna karşılık hızlı gelişen, yani doğrudan/anında kavranan yer hissinin yeteri kadar araştırılmadığını ileri sürer.

Yer hissinin oluşumunda etkili olan sosyo-kültürel bağlam, zaman içinde kurulabileceği gibi, hali hazırda kurulmuş olan sosyo-kültürel bağlam da sosyal olanaklıklar şeklinde anında algılanabilir.

Zaman içinde sosyo-kültürel olarak inşa edilen anlamların, çevrenin hâlihazırda içerdiği anlamlardan bağımsız olduğunun düşünülmesi doğru değildir. Doğrudan edinilen anlam ve çevrenin fiziki ve duysal boyutu, anlamın sosyo-kültürel boyutunun kurucu bileşenlerinden biridir. Bir yerin fiziksel özellikleri o yerdeki kültürü şekillendirirken aynı kültür yerin anlamını şekillendirir. Yerin fiziksel nitelikleri de bir süre sonra kültürel yapının kurucu bileşenlerinden biri haline gelir (Stedman, 2003). Kültürel yapı kişinin psikolojisinin kurucu bir parçası olduğundan dolayı kültürel anlam algıda içseldir, algıya sonradan ilave edilmez (Heft, 213). Çevresel bir uyaran şeklinde algılanan anlam, algılayan kişinin bir parçası haline gelir (İnan, 1996). Çevre, kişinin psikolojisinin hem doğrudan hem dolaylı olarak kurucu bir parçasıdır. Çevrenin sosyo-kültürel, fiziksel ve duysal boyutları, kişinin psikolojisinin kurucu parçaları olup doğrudan algılanabilirler.

Pallasmaa (2015) ve Zumthor (2006) yerin topyekûn bir deneyim olarak anında kavrandığını söyler. Yer ve mekân gibi karmaşık varlıkların varoluşsal özünü bir anda

algılamamız onları meydana getiren öğelerin ayırdına varmadan özlerini sezdiğimizi düşündürmektedir.

Bütün, parçalarının bir toplamı olarak değil kendi başına bir varlık olarak algılanmaktadır. Algıda doğal bir hiyerarşi vardır ve bütünü meydana getiren parçalar ikincildir, “küresel algı” önce gelir (Pallasmaa, 2015).

Yer, öğelerinin bir füzyonu olarak bir anda genel bir atmosfer, ambiyans ya da duygu hali olarak algılanmaktadır. Yerin öğelerinin bireyin deneyiminde kaynaşmasının, algı sürecinin kendisi ile ilgili olduğu söylenebilir.

Gibson (2015) “algı ekonomiktir” diye yazar. Algı hiyerarşisinde çevre öncelikle genel bir atmosfer, ambiyans veya atmosferik olanaklıklar olarak algılanmaktadır. Atmosferik olanaklıklar bir duygusal olanaklıklar dizisidir. Bu olanaklıklar arasından hangilerinin tespit edileceği ise elbette kişinin yeterliği ile çok sıkı bir ilişki içindedir.

Algı neden ekonomiktir? Çevre neden bir anda genel bir atmosfer olarak algılanır? Algı hiyerarşisinin var olmasının arkasındaki sebep ne olmuş olabilir? Algı sürecinin kendisi evrimsel var oluşumuzun izlerini mi taşıyor olmalı? Bu bağlamda Zumthor (2006), çevreyi bir anda algılamamıza olanak sağlayan duygusal duyarlılığımıza belli ki hayatta kalmak için ihtiyaç duyduğumuzu yazar.

“Her durum bize bir şeyi beğenip beğenmediğimiz ya da ters yöne sapmanın bizim için daha iyi olup olmadığı konusunda düşünüp taşınıp karar verme zamanı tanımaz. İçimizdeki bir şey bize muazzam miktarını doğrudan söyler. Anında takdir etme, spontane bir duygusal tepki verme, bir şeyleri bir anda reddetme yeteneğine sahibiz. Bu lineer akıl yürütmeden çok farklı...” (Zumthor, 2006)

Tüm bunlardan hareketle, yerin anında algılanan anlamının, hızlı gelişen yer hissinin, bir atmosferik olanaklıklar dizisi olduğu söylenebilir. Burası iyi hissetmek için bir yer, burası heyecan verici bir yer, burası tarih kokan bir yer, burası korku verici bir yer, burası anlamlı bir bütünlük sergileyen bir dizi duygu ve anlam olanağının kaynaştığı bir yer gibi...

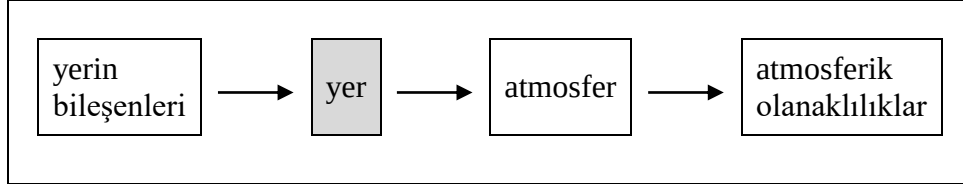
Bu aşamada; atmosferik olanaklıklar ve yer ilişkisine açıklık getirmeye ve olanaklılık kuramına bağlı olarak kuramın ileri sürdüğü kavramları yerin olanaklılıkları bağlamında detaylandırılmaya gerek duyulmaktadır.

3.1. Atmosferik Olanaklılıklar ve Yer İlişkisi

Gibson Olanaklılık Kuramı bağlamında, yeri bir dizi olanaklılık olarak tanımlamıştır. Buna bir olanaklılık kümesi de denilebilir.

Çevre, öğelerinin sunduğu olanaklılıklara göre algılanmaktadır. Gibson çevreyi onu oluşturan yüzey, ortam, madde, nesne, insan ve yerler gibi sayısını artırabileceğimiz çeşitli öğelerin sunduğu olanaklılıklar olarak algıladığımızı söyler. Bu bağlamda, yeri de bileşenlerinin sunduğu olanaklılıklara göre tanımlamak mümkündür.

Bir üst bölümde de anlatıldığı üzere, yerin bileşenleri hakkında literatürde çok farklı öneriler olmakla birlikte, araştırma kapsamında en temel olan 3 ortak ana başlık olarak; “aktivite özellikleri”, “fiziki özellikler” ve “anlam özellikleri” belirlenmiştir. Genel itibariyle “aktivite özellikleri” başlığı altında sosyal olanaklılıklar, “fiziki özellikler” başlığı altında yerin fiziki yapısının sunduğu olanaklılıklar, “anlam özellikleri” başlığı altında simge, gösterge, anıt, tarihsel bağlam gibi öğelerin sunduğu anlam olanaklılıkları değerlendirilebilir. Bunlara ilaveten bütün algı sürecini yönlendiren, hiyerarşik olarak ilk önce ve bir anda algılanan, yerin anında algılanan anlamını oluşturan atmosferik olanaklılıklardan bahsedilebilir (Şekil 19).

Şekil 19. Yerin bileşenleri-yer-atmosfer-atmosferik olanaklılıklar ilişkisi

Çevrenin kişide bir anda yarattığı genel tesir, bir anda bıraktığı izlenim Griffero (2020) tarafından atmosfer olarak tarif edilmiştir. Griffero bu tasviri yaparken Wigley’den alıntı yapar, “mimarlık duyulara hitap eden bir atmosfer için bir sahnedir”. Sahne tasviri, Zumthor’un söylemleriyle kısmen örtüşür. Zumthor (2006) mimarının kendisinin, kendi yapısı yoluyla bir mesaj vermesinden ziyade yaşam için, yani çeşitli eylemler ve duygular için bir arka plan sunduğunu düşünür. Buna çeşitli olanaklılıklar sağlamak diyebiliriz.

Arbib (2021) sahne metaforunu değerlendirirken, gösteri sanatlarında sahnelerin belirli bir senaryoya göre tasarlandığını ancak mimari anlamda senaryoyu kullanıcının

yazdığını söyler. Başka bir deyişle mimarlık söz konusu olduğunda, ortamdaki olanaklılıkların tespiti ve gerçekleştirilmesi bireyin kişisel eğilimi ve yeterliğine bağlı olarak değişmektedir.

Arbib (2021) Gibson'un olanaklılıklar tanımındaki "ekolojik" ifadesine dikkat çekerek aksiyon ve eyleme yönelik olanaklılıkları Gibsoncu olanaklılıklar, duygu ve hislere yönelik olanaklılıkları atmosferik olanaklılıklar olarak tanımlar. Gibson'un olanaklılık kuramında nesnenin pragmatik değerine odaklandığını söyler. Atmosferik olanaklılıklar Gibsoncu olanaklılıkların ötesine geçmektedir.

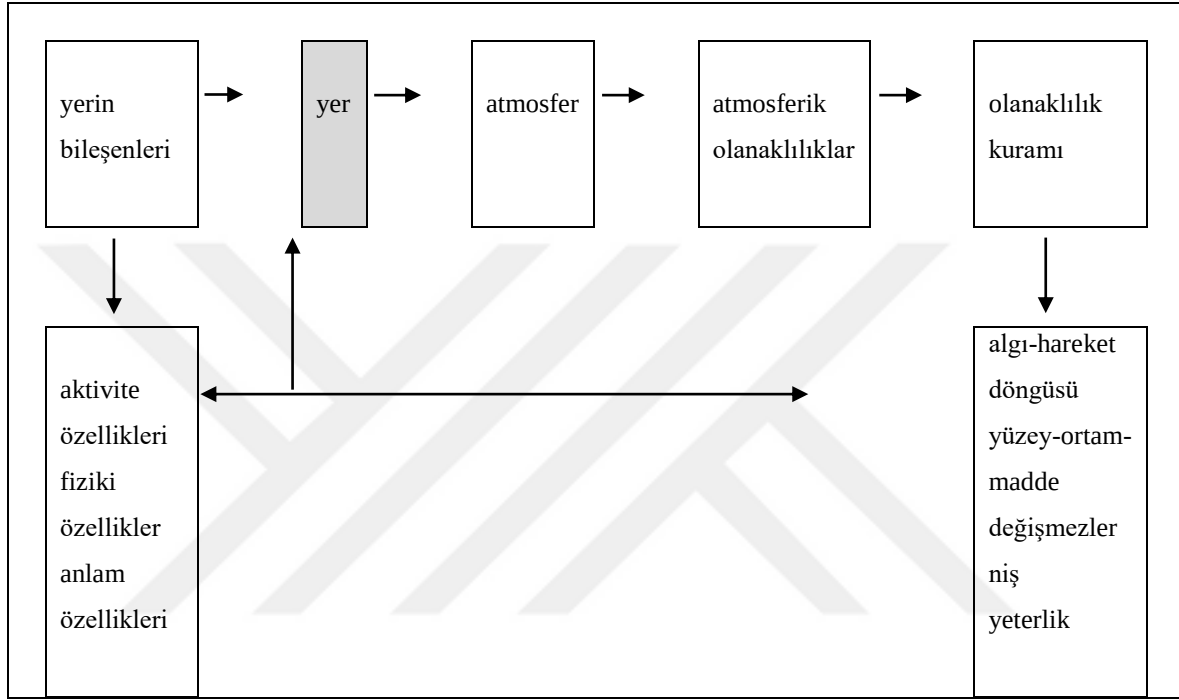
Atmosferin yarattığı genel hissiyatın çok hızlı algılanarak yerin anında kavranan anlamını, hızlı gelişen yer hissini teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Anında algılanan atmosferde detayların henüz bilincinde değildir. Alvar Aalto, etkileyici bir mimari karşısındaki genel ruh halimiz öylesine kendinden geçmiş olur ki yapının detaylarını fark etmeyiz bile der (Pallasmaa, 2015). Doğrudan ve bir anda gerçekleşen, henüz bilincin detaylara odaklanmadığı atmosferik algının, detayların algılanma şeklini belirleme ve yönlendirme gücü vardır. Dolayısıyla atmosferik algı içinden bakarak detayları algılar ve anlamlandırırız. Yerin ontolojik önceliği, atmosferik olanaklılıkların algıdaki hiyerarşik önceliğine zemin hazırlar.

Arbib (2021) zaman içinde algılanan detayların atmosferin genel algısını, anlamını, verdiği hissiyatı değiştirme potansiyeline sahip olduğunu yazar. Arbib'in söyleminde haklılık payı vardır. Algı süreci anlık bir durum değildir, hareket içeren uzun eylemler boyunca varlığını sürdürmektedir. Süreç içerisinde algılanan detaylar, atmosferik algıyı değiştirir. Algı-hareket döngüsü, olanaklılık kuramının ve ekolojik yaklaşımın temel bileşenlerinden biridir. Peki bir yerin hakiki atmosferi hangisidir diye sorar Griffero, ilk anda algıladığımız mı? Yoksa en son algıladığımız mı?

Yerin anında algılanan anlamı olarak atmosferin, zaman içerisinde algılanan diğer detayların algısını yönlendirmesi sebebiyle yavaş gelişen, sosyal-konstrüksiyon olarak inşa edilen yer hissi üzerinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Yerin atmosferik olanaklılıklarının varlığı ve algılanması ile yerin fiziksel özellikleri arasında nasıl bir bağlantı bulunmaktadır? Griffero (2020) bu bağlantıyı "kaçınılmaz olarak muğlak" şeklinde tanımlar. Zumthor'un 9+3 ilkesi, atmosferik olanaklılıkları fiziki yapıya bağlamak için kullandığı bazı yöntemleri göstermektedir.

Yerde bulunan atmosferik olanaklılıkları nasıl algılarız? Bu araştırma kapsamında atmosferik olanaklılıkların nasıl algılandığına ilişkin kavramsal bir çerçeve çizmek

amaçlandığından atmosferik olanaklılıkların algısına imkân tanıdığı düşünülen olanaklılık kuramına ait kavramlar ve yer ilişkileri kurgusu açıklanarak aşağıda görüldüğü şekilde diyagram haline getirilmiştir (Şekil 20). Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde kavramların bileşenleri arasındaki ilişkiler incelenip açıklanarak diyagrama eklenmek suretiyle elde edilen bulgular ortaya koyulacaktır.

Şekil 20. Yerin bileşenleri-olanaklılık kuramı kavramları-yer ilişkisi

3.1.1. Atmosferik Olanaklılıklar Olarak Algı-Hareket Döngüsü ve Yer

Atmosfer, yer’i oluşturan bütün bileşenlerin birbirine kaynaşmış biçimde bir bütün olarak algılanması ile ortaya çıkmaktadır. Ancak algı anlık değildir ve hareket içeren uzun eylemler boyunca varlığını sürdürür (Gibson, 2015). Yeri oluşturan çeşitli öğelerin algısı bu süreç boyunca hiyerarşik olarak devam eder.

Griffero (2020) atmosferlerin algısını “patik estetik” kavramıyla açıklar. Patik (pathic); bir şeyden muzdarip olma, bir şeye maruz kalma anlamlarında kullanılmaktadır. Ona göre atmosfer; keşfedilen bir şey olmaktan ziyade bizi etkisi altına alan bir olgudur. Öznenin etkin biçimde elde ettiği bir his olmaktan ziyade ortamın bize etkimesidir. Griffero bir yerin kişide bir anda bıraktığı tesiri, ilk izlenimi atmosfer olarak tanımlamıştır ve ona

göre atmosfer bu ilk izlenim ile sınırlıdır. Atmosferde sonradan oluşan değişimler onun bir parçası değildir. Ancak atmosferi bu dar tanım içine sıkıştırmanın doğru olmadığı görüşünü Arbib (2021) bir çevrenin detaylarının atmosferi nasıl değiştirebileceği üzerinden örnekler.

Pallasmaa (2014) ilk izlenim olarak atmosferin büyük oranda bilinçaltı süreçler ile algılandığını belirtir. Ancak atmosfere dair ilk izlenimin ne kadarının bilinçaltı süreçler ile ne kadarının doğrudan algılandığı belirsizdir. Atmosferin ilk izleniminin ne kadar sürede algılandığı konusunda da bir belirsizlik vardır. Keza bu belirsizliğin hızlı ve yavaş gelişen yer hisleri arasında da olduğu belirtilmektedir. Bu sınırları belirlemenin mümkün olup olmaması bir yana, algı-hareket döngüsü ile atmosferin nasıl algılandığını ve yavaş gelişen yer hissini nasıl etkilediğini açıklamamanın mümkün ve yararlı olabileceği düşünülmüştür.

Algı-hareket döngüsü, organizmanın aktif biçimde çevreye dair bilgi arayışı içinde olduğu varsayımından yola çıkmaktadır. Bu varsayımda organizmanın çevrenin sunduğu olumlu olanaklılıkları keşfetme ve olumsuzlardan kaçınma amacıyla hareket ettiği düşünülmektedir. Hareketi algı sürecinin önemli bir parçası olarak kabul eden bu varsayıma göre çevreye ilişkin edinilen bilgi organizmayı belirli bir doğrultuda yönlendirirken organizma hareket yoluyla çevreye ilişkin yeni bilgi edinmekte ve sürekli bu döngü içerisinde bulunmaktadır.

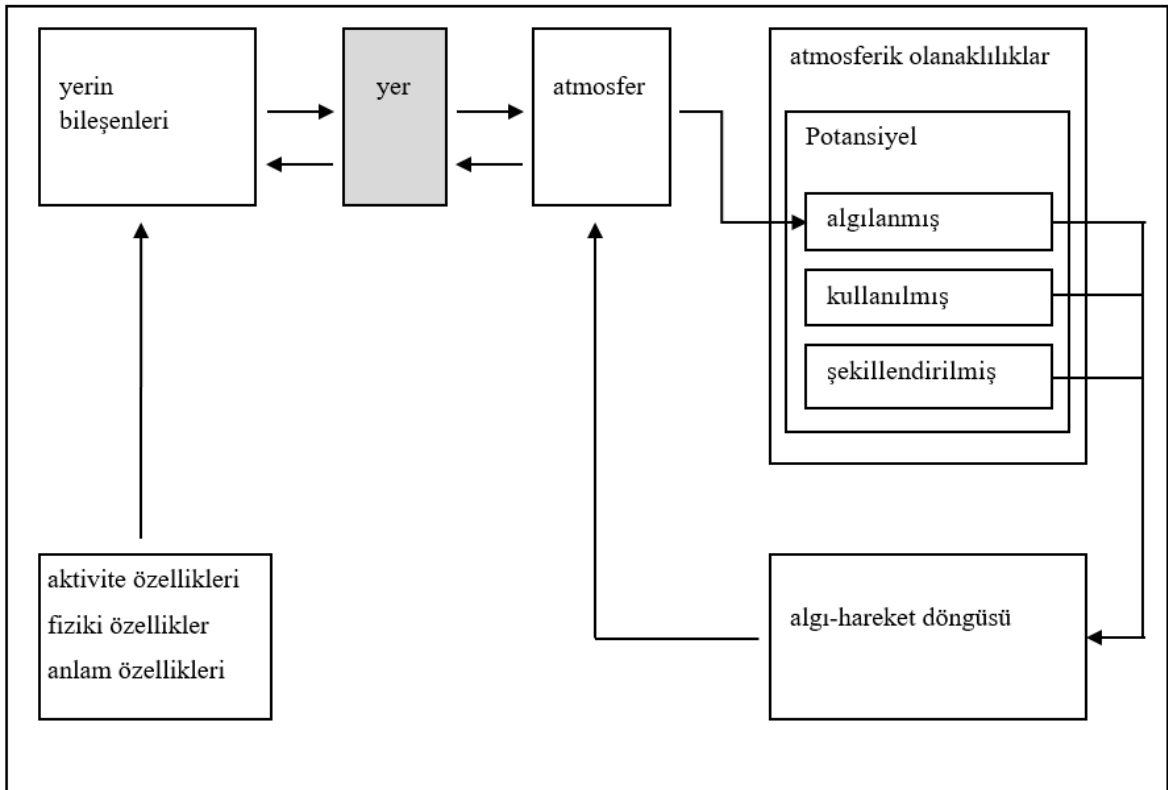
Atmosferin takip eden bütün algı sürecini yönlendirdiği ve koşulladığı söylenebilir. Bununla birlikte yerin öğeleri, algı hareket döngüsü boyunca atmosferin niteliği üzerinde etkilidir. Zaman içerisinde algılanan detaylar, dinamik bir yapıya sahip olan atmosferi değiştirmektedir (Arbib, 2021). İlksel olarak atmosfer ile koşullanmış olmasına karşın bireyin algı hareket döngüsü boyunca atmosferik olanaklılıkların yeniden şekillendiği görülmektedir. Atmosfer içinden yerin bileşenlerini algılayan birey, atmosferik olanaklılıkları yeniden tanımlamaya başlamaktadır. Bu bağlamda, şekillendirilmiş olanaklılıklar arasında atmosferik olanaklılıklar belki de en radikal ve dinamik biçimde değişikliğe uğrayan olanaklılık olarak kabul edilmelidir.

Yerin bileşenlerinin atmosferin kurucu öğeleri olduğu ve atmosferi yarattığı görülmekle birlikte algı süreci tam tersi yönde işleyerek önce atmosfer algılanmakta, ardından yerin bileşenleri ve yer algılanmaktadır. Dolayısıyla yerin algısının atmosfer içinden gerçekleştiği ve atmosferin yer algısını yönlendirerek zaman içerisinde inşa edilen, yavaş gelişen yer hissini yönlendirdiği görülmektedir. Algı-hareket döngüsü; atmosfer, yer ve olanaklılık kuramının bireyin deneyiminde birbirine bağlandığı süreci tarif etmektedir.

Atmosfer, algı-hareket döngüsü boyunca yerin bileşenlerinin algılanabilirliğine bağlı olarak sürekli değişme potansiyelini saklı tutar ve bunun atmosferin muğlak doğasının kaynaklarından biri olduğu söylenebilir.

Sanki atmosferin bir tarafta anında algılanan bir anlamının algı-hareket döngüsünden azade olup, bu döngünün ancak zaman içinde algılanan atmosfer bağlamında geçerli olabileceği şeklinde bir ayrım görülmektedir. Atmosferin anında gerçekleşen algısının algı-hareket döngüsünden azade olmasından ziyade döngünün çok hızlı gelişen bilinçdışı bir aşamada başlayarak bilince yayıldığı düşünülmektedir. Bu bağlamda atmosferik olanaklılıkları ister anında ister zaman içinde olsun, açığa serdiği düşünülen kavramlar incelenecektir.

Algının takip ettiği hiyerarşik yapı izlendiği durumda, atmosferden yere ve yerin öğelerine doğru bütünden parçaya gerçekleşen bir algının söz konusu olduğu görülmektedir. Atmosferden yola çıkan algının, çevrenin hangi niteliklerine tutunarak oluştuğunu araştırmak için olanaklılık kuramının sonraki bölümlerde tartışacağımız yüzey, ortam, madde ve değişmezler kavramlarına bakılacaktır.

Şekil 21. Algı-hareket döngüsünün atmosfer ve yer ile ilişkisi

3.1.2. Atmosferik Olanaklılıklar Olarak Yüzey-Ortam-Madde ve Yer

Yer, kaçınılmaz olarak maddi bir boyuta sahiptir. Varlığın ontolojik anlamda yer ile iç içe geçmiş hali yerin fiziki özelliklerinin atmosfer ve olanaklılık kavramları bağlamında önceliğini kaçınılmaz kılar. “Algılamak çevrenin yüzeylerinin ve içindeki kendinin farkında olmaktır... Gözlemci çevreyi keşfettikçe algı daha geniş, daha iyi, daha uzun, daha zengin ve daha tam hale gelir” (Gibson, 2015).

Gibson’un algı kuramında çevrenin asli öğelerini yüzey, ortam ve madde olarak tanımladığı görülmüştür. Bütün algı sürecinin gerçekleşebilmesi için ise bu öğelerin algısını mümkün kılacak bir zemine ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Önceleri bunu “zemin kuramı” (ground theory) olarak, daha sonra “yüzeylerin düzenlenmesi” (layout of surfaces) olarak adlandırmış ve görsel algıda yüzeylere büyük önem arz etmiştir. Gibson’a göre yeryüzü, bir arka plan olarak zemini, algının temelini oluşturur (Gibson, 2015). Daha geniş anlamıyla ise çevresel bağlamın algı için temel koşul olduğu düşünülmektedir.

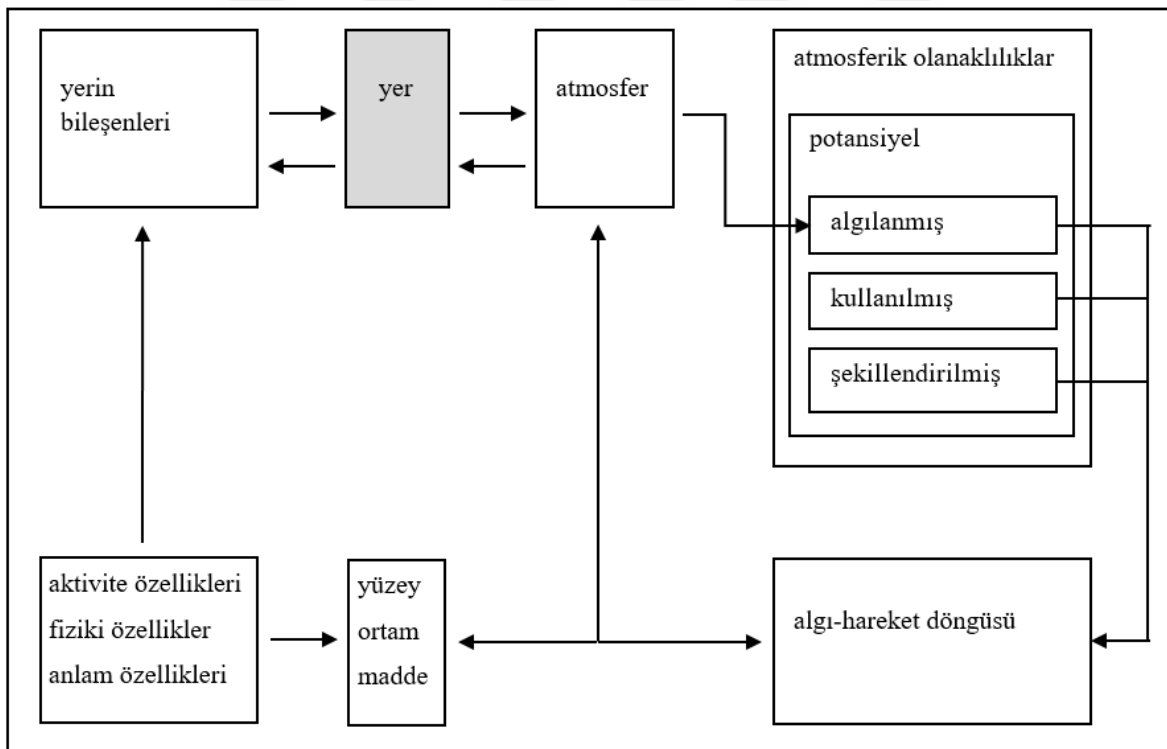
Gibson’a göre çevrenin öğelerini algılamak onların sundukları olanaklılıkları algılamaktır. Gibson’un genellikle nesnelerin ve çevrenin, pragmatik olanaklılıklarına odaklandığı söylenmektedir (Arbib, 2021). Ancak yerin öncelikli olarak atmosferik olanaklılıkları algılanmaktadır. Atmosferik olanaklılıkları genel itibarıyla kesinlik içeren detayların bilinçli veya bilinçdışı bir şekilde algının dışında kaldığı bir süreçte algılandığı düşünülmektedir (Pallasmaa, 2015). Atmosferi algılamak, Schmitz’in (1969) tarif ettiği gibi uçucu bir hissiyatı algılamak değil, tam tersine onu meydana getiren fiziki yapıya ilişkin çok duyulu bir çevrel algıya sahip olmayı gerektirir.

Yerin fiziki özellikleri, yüzey, madde ve ortam olarak sundukları olanaklılıklar bağlamında algılanmaktadır. Bunlar yeme içme ya da barınma gibi praxic aksiyonların yanında tefekkür etmek veya hayal kurmak gibi daha karmaşık olanaklılıklara imkân verebilir (Arbib, 2021). Dokunsal niteliği yüksek bir yüzey, ayna nöronlar vasıtasıyla zihinde dokunma hissini oluşturan bölgeyi aktive ederek dokunma olanağının varlığı ve algılanabilirliğini, dokunmanın yaratacağı hissi oluşturmaya yeterli olabilmektedir. Atmosferi algılamak bu ve benzeri duygulanımları ve onları meydana getiren fiziki özellikleri eşzamanlı ve çok duyulu bir biçimde algılamaktır.

Olanaklılık kuramında çevre, anlam/bilgi yüklü olarak tanımlanmıştır ve çevreyi algılamak onu anlam içeriği ile birlikte algılamak demektir. Yerin fiziki özelliklerinin sunduğu olanakların yanında aktivite ve anlam özelliklerinin sunduğu olanaklılıklar da

doğrudan algılanmakta ve bu olanaklılıkların kaynaşarak tekil bir atmosfer meydana getirdiği düşünülmektedir. Gibson yüzey, ortam ve madde ile birlikte yeryüzünün olanaklılık sunan öğeleri arasında nesneleri, insanları ve hayvanları da sayar. Esasen Gibson'un olanaklılık sunan öğelere ilişkin tanımının oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Olanaklılık sunan öğelerin sayısını artırmak mümkündür. Burada yüzey madde ve ortam öğelerine vurgu yapılmasının esas sebebi “zemin kuramı” ve “yüzeylerin düzenlenmesi” kavramı ile bu öğelerin algıyı mümkün kılan temel yapıyı oluşturduğu düşüncesidir.

Gibson'un “zemin kuramı” ya da “yüzeylerin düzenlenmesi” olarak öne çıkardığı, algıyı mümkün kılan çevresel bağlamın somut ortam ile nasıl ilişki kurduğu ve nasıl algılandığı sorusu değişmez kavramını gündeme getirir. Yerin fiziksel özelliklerinin atmosferik olanaklılıklara imkân sağlamak üzere geniş anlamda çevresel bağlam ile ilişki kuran yapısı değişmezlerdir. Sadece fiziksel özellikler ile sınırlı olmadığını göreceğimiz değişmez kavramının yer ve atmosfer ile nasıl ilişkilendiği bir sonraki bölümde anlatılacaktır.

Şekil 22. Yüzey, ortam ve madde kavramlarının atmosfer ve yer ile ilişkisi

3.1.3. Atmosferik Olanaklılıklar Olarak Değişmezler ve Yer

Gibson (2015), bir uçta gözlemcinin istek ve ihtiyaçlarına diğer uçta yeryüzünün sunduğu madde ve yüzeylere bağlı olan değişmez kavramının psikolojide yeni bir yaklaşımı mümkün kıldığını söylemiştir. Çevrenin niteliklerini, ona dair değişmezler olarak adlandırdığımız bu ilişki eşliğinde algılarız. Değişmezler, atmosferik algımız da dahil toplam algının oluşmasını sağlayan mekanizmanın temel öğelerinden biridir.

Arbib (2021), Gibson'un ekolojik yaklaşımının çevrenin pragmatik ve işlevsel olanaklılıklarına odaklandığından, bunları Gibsoncu Olanaklılıklar olarak tanımlamış, duygusal ve hissi olanaklılıkların ise atmosferik olanaklılıklar olarak değerlendirilmesini önermiştir. Olanaklılıkların iki farklı kategoriye ayrılması onları algılamamıza imkân tanıyan yapıların da bu doğrultuda tanımlanması gerektiğini düşündürmektedir. Bu bağlamda, pragmatik olanaklılıkları algılamakta kullandığımız değişmezlerin atmosferik olanaklılıkları algılamakta kullandığımız şekliyle atmosferik değişmezler olarak tanımlanabileceği düşünülmektedir.

Gibson (2015), bir varlığın zaman içinde süreklilik gösteren yapısına ilişkin değişmezler ile farklı varlıklar/nesneler arasındaki benzer yapılar arasında tanımlanan değişmezleri birbirinde ayırır. Farklı varlıklar arasındaki benzerliğin algılanmasını, varlığın soyutlanmasından ziyade değişmezlerdeki benzerliklerin algılanması olarak yorumlar.

Değişmezler, yerin bileşenlerinin aralarında gelişen ve algıya imkân sağlayan yapılardır. Değişmezin algılanması kişinin kendini, nesneyi ve içinde bulunduğu çevreyi aynı anda algılaması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, yerin üç ana başlıkta toplanan bileşenlerinin anında gerçekleşen atmosferik algıya içerdikleri değişmezler yoluyla katkı sağladığı düşünülmektedir.

Atmosferik değişmezler ile pragmatik değişmezler arasındaki fark nedir? Böhme (2017), atmosferik etki yaratmak üzerine çalışan sanatçı ve zanaatçıların bu konuda derin bir örtük bilgiye sahip olduklarını söylemiştir. Mimarlık disiplinde yer hissi elde etmek için kullanılan araçlar, diğer sanat dallarında kullanılanlardan çok da farklı değildir (Pallasmaa, 1982). Atmosferik etkilere sahip tabloları ile ünlü ressam Turner'ın eserleri incelendiğinde göze çarpan önemli şeylerden biri, atmosferik etkiyi sürekli tutabilmek için bilinçli olarak nesneleri ve ortamı muğlak bıraktığıdır. Bu muğlaklığın aynı zamanda hayal kurmaya alan bıraktığı, başka bir deyişle hayal kurma olanağı sunduğu görülmektedir. Detayların dışarıda tutulduğu bu tutum atmosfer kurucu temel öğeleri ortaya çıkarmaktadır. Atmosfer kurucu

öğelerin Böhme'ye (2017) göre; geometri, biçim, oran, orantı, ışık, renk ve ses dahil çeşitli kavramlardan oluştuğu görülmektedir.

Fiziksel nitelikler bağlamında atmosferik değişmezlerin, fiziki öğelerin aralarındaki ilişkilerden oluştuğu düşünülmektedir. Fiziki biçime ilişkin net bir ölçü bilgisi yerine orantısal ve yaklaşık bir ilişki atmosferik değişmez olarak algılanmaktadır. Bu yaklaşım doğrudan algının nispi, insan bedenini esas alan (bedenileşmiş) karakterine oldukça uygun düşmektedir.

Bu durumda atmosfer, yerin içerdiği renk, ışık, koku ve ses gibi öğelerin kesin niteliklerinden ziyade nispi nitelikleri bağlamında gelişen atmosferik değişmezler ile algılanmaktadır. Fiziksel nitelikler bağlamında en temel atmosferik değişmezlerin biçim, ışık, renk, koku ve ses bağlamında geliştiği söylenebilir.

Yerin aktivite bileşenleri bağlamında atmosferik değişmezler nelerdir? Yerin aktivite bileşenleri genel itibariyle bireylerin ve toplulukların yerde gerçekleştirdikleri eylemlerden oluşmaktadır. Montgomery (1998); yaya akışı, davranış örüntüleri gibi alt kavramlar önerirken Yazdanfar vd. (2020); sokak yaşamı, yerel gelenekler, hobiler, seyreden insanlar gibi çeşitli öğeler belirlemiştir.

Bireylerin ve toplulukların sadece atmosfere maruz kalan öğeler olarak değil bizatihi atmosfer kurucu öğeler olarak değerlendirilmeleri gerekmektedir. Böhme (2017), bireylerin ve toplulukların gerçekleştirdiği günlük aktiviteler ile ortaya çıkan sesler, kokular vb. yoluyla kent atmosferini şekillendirdiklerini belirtir. Arbib (2021) ise; birey veya toplulukların bizatihi kendi nitelik ve eylemlerinin atmosfer kurucu etkisi olduğunu Nuremberg mitingini örnek göstererek ortaya koyar. Büyük bir coşku atmosferinin, eylemi gerçekleştirenlerin kimliği açığa çıktığında ne kadar hızlı biçimde yerini korkuya bırakabileceğini belirtir.

Bu durumda aktivite bileşenlerinin iki şekilde atmosferik değişmez tanımladığı görülmektedir. Bunlardan birincisi “eylemlerin fiziki yansımalarının oluşturduğu atmosferik değişmezler” iken diğeri “birey veya toplulukların kendi niteliklerinin ve gerçekleştirdikleri eylemlerin yarattığı atmosferik değişmezler”dir.

Aktivite niteliklerinden kaynaklı atmosferik değişmezler birey ve toplulukların yerde gerçekleştirdikleri eylemlerin ve kendi niteliklerinin, çevre ile ve özne ile aralarındaki ilişkinin bir yansımasıdır. Böhme'nin belirttiği gibi bir kişinin nezaketi, atmosferin karakterini belirleyebilir.

Aktivite ve anlam niteliklerinin atmosferik değişmezler tanımlaması noktasında çevrenin olanaklılık kuramının pragmatik yaklaşımındaki gibi fiziki bir zemin sunmadığı görülmektedir. Fiziki bir zemin tanımlamadığımızda aktivite ve anlam niteliklerinin hangi zeminde atmosferik değişmezler tanımladığını belirlemek gerekmektedir.

Böhme'ye (2017) göre; bireyler atmosferleri zaten hâlihazırda bir haleti ruhiye içinde, orijinal ifadesiyle “grundstimmung” içinden deneyimler. Atmosfer bu mevcut ruh haline etki etmektedir. Böhme'nin “grundstimmung” kavramı aktivite ve anlamsal niteliklerin değişmezlerinin tanımlanabileceği bir “zemin” olarak kabul edilebilir. Bu durumda bireyin zaten hali hazırda içinde bulunduğu ruh durumu, kendi nitelikleri, aktivite ve anlamsal niteliklerin nispi olarak kıyas bularak değişmez tanımlayabileceği bir “zemin” haline gelir.

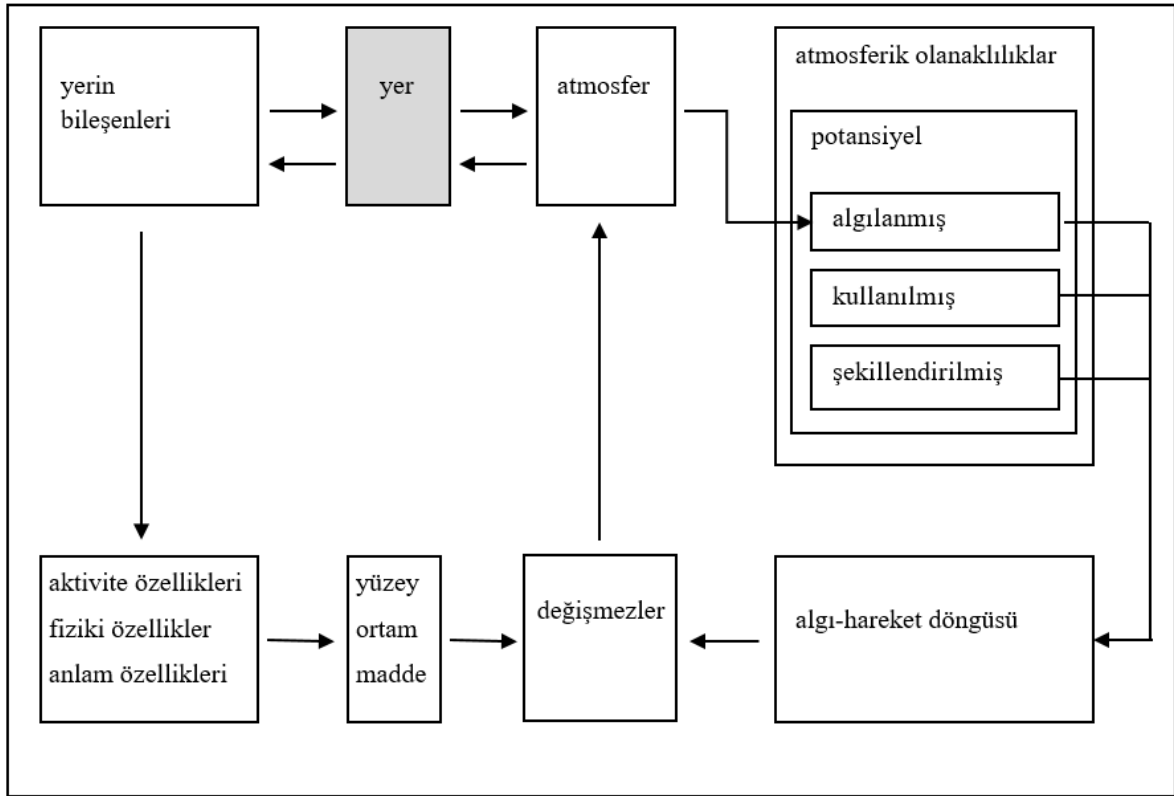
Yerin anlam niteliğinin sembolizm, hafıza, imgelenebilirlik, yerin tarihi ve özgünlüğü gibi sembolik ve imgesel nitelikler ile güvenlik, canlılık, mutluluk, sakinlik, topluluk hissi gibi çeşitli duygusal nitelikler içerdiği görülmektedir. Duygusal niteliklerin doğrudan diğer niteliklerin bir karşımı neticesinde ortaya çıkan atmosferik olanaklılıklar olarak algılandığı görülmektedir. Sembolik ve imgesel nitelikler ise genellikle hafıza ve zihinsel süreçler ile ilişkilendirildiğinden doğrudan algının konusu olmayan kavramlar olarak değerlendirilmişlerdir (Kytta, 2003).

Ancak sosyal ve kültürel nitelikler, kişinin psikolojisinin kurucu birer parçası olduğundan dolayı doğrudan algılanabilirler (Heft, 2013). Dolayısıyla sembolik ve imgesel nitelikler de belirli anlam olanakları sunan öğeler olarak değerlendirilebilir ve değişmez tanımlayacakları zeminin kişinin mevcut haleti ruhiyesi olarak “grundstimmung” olduğu söylenebilir.

Aktivite ve anlam niteliklerinin atmosferik değişmezler tanımlayabileceği bir diğer zemin ise Gibson'un (2015) “kümelenmiş çevreler” (nested environments) tabiriyle ortaya koyduğu kavramdır. Gibson burada, her çevrenin daha geniş anlamda başka bir çevre içinde bulunmasına gönderme yapmaktadır. Ev bir sokakta, sokak bir mahallede, mahalle bir kentte, kent bir bölgededir... Algının anlık değil zaman içinde gerçekleşen yapısı dikkate alındığında, her kapsayan ögenin bir altındaki öge bağlamında bir anlam ve aktivite zemini tanımladığı görülmektedir. Öğeler arası geçiş yapan birey için algı süreklilik göstermekte ve bir önceki ögenin sunduğu anlam ve aktivite olanakları bir sonrakinin sunduklarının algılanabileceği ve değişmez tanımlayabileceği bir zemin ortaya koymaktadır.

Yerin fiziki, aktivite ve anlam özelliklerinin sunduğu olanaklılıkların doğrudan algılandığı ve kaynaşarak tekil bir atmosfer ve atmosferik olanaklılıklar meydana getirdiği

düşünülmektedir. Bu tip karmaşık olguların nasıl algılandığına ilişkin Gibson, “bileşik değişmez” (compound invariants) kavramı ile açıklama getirmeyi denemiştir. Bu kavram ile açıklanması durumunda değişmezlerin değişmez bir kombinasyonunun atmosferik olanaklılıkları tanımladığı düşünülebilir. Bu bileşik değişmez, tekil bir deneyim sunabilir. Gibson klasik terminolojide dahi çeşitli uyarıcıların sürekli birlikte algılanması durumunda tekil bir uyaran olarak değerlendirildiklerini söyler.

Şekil 23. Değişmezlerin atmosfer ve yer ile ilişkisi

3.1.4. Atmosferik Olanaklılıklar Olarak Niş ve Yer

Niş kavramı ilk kez 1910 yılında Roswell Johnson tarafından bir canlı türünün çevre içinde işgal ettiği belirli yeri tanımlamak üzere kullanılmıştır (Pocheville, 2015). Gibson’un bir olanaklılık dizisi olarak tanımladığı niş kavramına göre organizma ve niş, karşılıklı olarak birbirini var eder. Gibson niş kavramı ile organizmanın varlığını sürdürmesine imkân sağlayan olanaklılıklara sahip bir ortam, öznenin ihtiyacı, eğilimi ve isteklerini karşılayan bir yer tarif etmektedir. Niş, belirli bir organizma özelinde olumlu olanaklılıkların toplandığı

bir konumdur. Niş kavramı organizmanın nerede yaşadığından ziyade nasıl yaşadığı ile ilgilidir (Gibson, 2015).

Gibson (2015), insanoğlunun çevrenin milyonlarca yıldır sabit kalan nitelikleri de dahil çeşitli özelliklerini değiştirmekte olduğunu yazar. Ona göre; insanoğlunun çevresini sürekli manipüle etmesindeki gaye kendisine daha iyi olanaklıklar sağlamak, olumlu olanları artırmak ve olumsuz olanlardan sakınmaktır.

İnsanoğlu tarafından değiştirilmiş bu çevrenin “yapay” olarak sınıflandırılarak ekoloji alanının dışına atılmasını eleştiren Gibson “doğal çevre”/”yapay çevre” ikiliğini reddeder. İnsanoğlu, onun üzerinde ne kadar manipülasyon yapsa da tek bir çevre vardır. Kültürel çevreyi doğal çevreden ayrı değerlendirmek bir hatadır. O, kültürel/doğal, yapay/doğal çevre ikiliklerine karşı çıkar. Ne kadar değiştirilirse değiştirilsin çevrenin temel yapıtaşları olan yüzey, ortam ve madde bütün canlılar için ortak bir yapı oluşturur. İnsanoğlu da dahil bütün canlılar bu ortak yapı içerisinde var olagelmektedir. En başta çevre insanoğlunun kurucu bir bileşenidir, çevre ve insan birbirini şekillendirir (Gibson, 2015).

Organizma ve çevre arasındaki bu etkileşim, evrim kuramı bağlamında tartışılmaktadır. Niş kavramının son zamanlarda daha ziyade evrim araştırmaları bağlamında kullanılmış olduğu görülmektedir. Evrim araştırmalarında en iyi uyum sağlayanın varlığını sürdürdüğü söylemi, odağı uyum sağlayan organizmaya çevirirken, çevre bağlamında 1980lerde “niş inşası kuramı” (niche construction theory) geliştirilmiştir (Pocheville, 2015), (Laland vd., 2016).

Organizmanın çevreye adaptasyon göstererek doğal seçilime uğradığı düşünülmüş, ancak bu yaklaşım organizmanın çevre üzerindeki etkisini göz ardı etmekle eleştirilmiştir. Organizma çevreyi değiştirmekte ve karşılığında değiştirdiği çevre ona etki etmektedir. Bu yaklaşımda, organizmanın kendi nişini inşa ederek kendi evrimsel sürecine etki ettiği düşünülmektedir. Niş inşası kuramına göre; nişin organizma ile birbirini karşılıklı var ettiği söylemi sadece birbirini tanımlamak değil birbirini evrimsel bağlamda şekillendirmek olarak anlaşılmıştır (Laland vd., 2016).

Evrimin canlı biyolojisini etkilemesi nesiller süren uzun bir süreçtir ve bu tezin konusu değildir. Ancak evrim kuramı çerçevesinde ve ekolojik yaklaşım tarafında ortaya çıkmış olan niş inşası kuramının olanaklılık kuramı, sosyo-kültürel yapı ve mimarlık bağlamında disiplinler arası bir etkileşimi tarif ettiği görülmektedir.

Çok yavaş gelişen ve genetik kalıtım olarak ortaya çıkan evrime karşılık, çeşitli çalışmalar ekolojik kalıttan bahsetmektedir. Ekolojik kalıtım bir türün çevresinde

yarattığı değişikliğin kendisinden sonraki nesillere aktarımı olarak tanımlanmaktadır. Ekolojik kalıtım yoluyla türlerin çevrelerinde yarattıkları değişiklikler ile evrimsel süreçleri etkilediği düşünülmektedir. Çevrede oluşan değişikliklerin evrimsel mekanizmaları, doğal seçim baskısını ve seçim süreçlerini etkilediği düşünülmüştür. İnsanoğlunun tarihöncesi çağlardan beri inşa ettiği nişlerin kültürel kalıtım yoluyla kendi biyolojik ve bilişsel evrimine etki ettiği söylenmektedir (Odling-Smee vd., 2003).

Bütün hayvanlardan farklı olarak insanoğlunun çok karmaşık kültürel/sosyal nişler inşa ettiği görülmektedir. Günümüzde biyolojik evrimin hızına yetişmesi mümkün olmayan bir hızla kültürel niş inşası gerçekleşmektedir. Bunun sonucunda da kültürel bir niş inşasının sonucu oluşan etkilerin biyolojik evrim ile karşılaşmasındansa yine başka bir kültürel niş inşası ile karşılandığı görülmektedir. Bu süreç bir çeşit kültürel evrim olarak yorumlanmaktadır (Odling-Smee ve Turner, 2012).

Kültürel ve sosyal nişlerin uzun evrimsel süreçler boyunca insan biyolojisi ve bilişsel evrimindeki kalıtsal etkileri düşünüldüğünde Pallasmaa (2015) ve Zumthor'un (2006) atmosferik algıya aradıkları evrimsel temelin niş inşası kuramı ile açıklanabileceği olasıdır.

Kültürel niş inşasında yerin fiziki, aktivite ve anlam bileşenlerinin hepsinin etkin olabileceği düşünülmektedir. Bu bileşenlerin oluşturduğu yerin sunduğu olanaklar, belirli bir grup birey için bir niş tanımlayabilir. Yer in bileşenlerinin kaynaşarak oluşturduğu atmosferin yarattığı atmosferik olanaklılıkların ise ayrıca “atmosferik niş” olarak tanımlanabileceği düşünülmektedir. Nihayetinde kültürel niş bir kültürel olanaklılıklar dizisi, sosyal niş bir sosyal olanaklılıklar dizisi iken atmosferik nişlerin bir atmosferik olanaklılıklar dizisi olduğu söylenebilir.

Yerin anında algılanan atmosferik olanaklılıkları, olumlu veya olumsuz olmaları bağlamında bir atmosferik niş tanımlamaktadır. Birey ile uyumlu atmosferik olanaklılıklar sağlayan yerlerin bir kilit anahtar ilişkisi gibi birey ve çevre arasında atmosferik nişler oluşturduğu düşünülmektedir. Mimarideki bilindik anlamıyla niş; nesnenin içine yerleştiği, onunla uyumlu fiziki bir oylum tanımlarken, atmosferik niş birey veya toplulukların içine yerleştiği onlarla uyumlu affektif bir oylum tanımlar.

dikkat çeker. Yeterlik ve olanaklılık eşleşmesi bir anlık bir kilit-anahtar mekânizması değil zaman içinde gelişen ve açığa serilen bir olgudur.

Atmosferler, deterministik değildir. Atmosferlerin bireyde yaratacağı duygulanım, atmosferin nitelikleri ile olduğu kadar bireyin yönelimi, duygu durumu yani bireyin nitelikleri ile de alakalıdır. Atmosferler, çeşitli duygu durumları için olanaklılıklar sunarken kişi, kendi eğilimi, ya da yeterliği ile alakalı olarak bu olanaklılıkları algılar ve gerçekleştirir.

Bireyin atmosfer üzerindeki etkisine dikkat çeken Arbib (2021), mimarının izin verdiği ölçüde kullanıcının atmosferi etkileyen, yaratan etmenlerden biri olabileceğini söyler. Bireyin niyeti/yaklaşımı, onun kendindeki atmosfer algısını değiştirebileceği gibi, zaten hali hazırda atmosferin bir parçası olan bireyin atmosfer üzerindeki kurucu etkisine dikkat çeker. Atmosferin çevresel nitelikleri kadar, atmosfer içindeki bireyin niteliklerinin de atmosfer kurucu bir etkisi vardır. Dolayısıyla yeterlik-olanaklılık çifti ile atmosfer arasındaki sınırların keskin değil oldukça geçirgen olduğu söylenebilir. Kullanıcının yeterliği, yaklaşımı, eğilimi, niyeti ve niteliklerinin atmosferi değiştireceğini söylemek mümkündür.

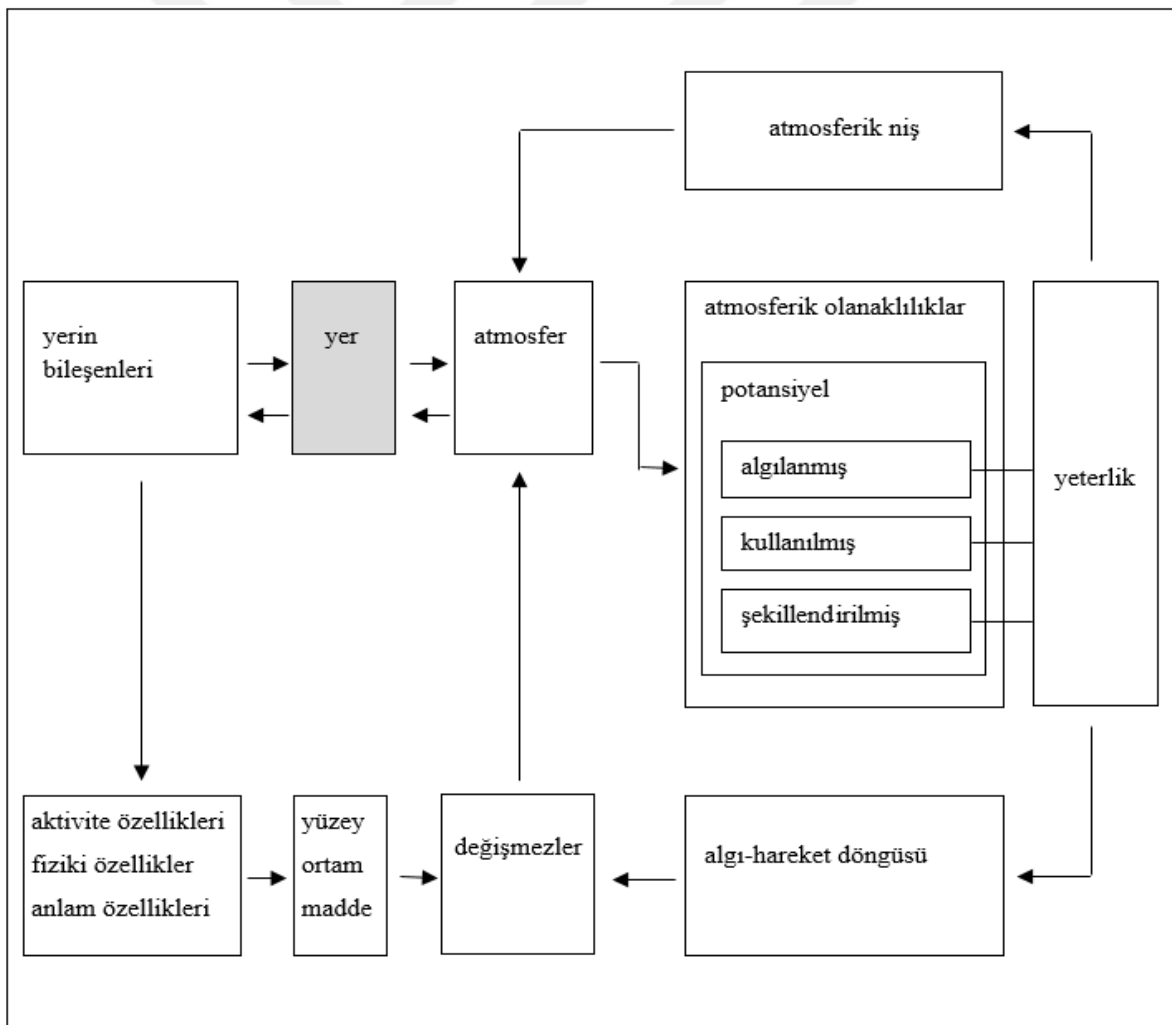
Yer bağlamında ise ayrı bir olanaklılık türü olarak değerlendirilmesi mümkün olan ve yerin anında algılanan anlamını teşkil eden atmosferik olanaklılıklara yönelik bireyin yeterliği, Relph'in (2008) tanımladığı şekliyle bir yer duygusu olarak formüle edilebilir.

Relph yerin ruhu (spirit of place) ve yer hissi (sense of place) kavramlarının zaman zaman yanlış biçimde aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığını söyler. Yerin ruhu yere ait bir nitelik iken yer hissi, yeri algılamakta kullandığımız ve bize ait olan bir niteliktir. Türkçe kaynaklarda da yer hissi, literatürde olduğu gibi zaman zaman yerin ruhu ile aynı anlamda kullanıldığından, yer hissinin yerin ruhu (spirit of place) anlamında kullanmasına devam edilmesi ve Relph'in tanımladığı şekliyle bize ait bir nitelik ve bir duygu olarak "yer duygusu" (sense of place) ifadesinin kullanılması, anlamsal bir karmaşa oluşmasının önüne geçebilir. Bu önerinin bir diğer sebebi yerin ruhu kavramının Schulz tarafından Antik Roma'dan ödünç alınmış olması ve Antik Yunan'a kadar uzanan bir tarihi olmasından doğan anlamsal bağajından kaynaklı karışıklıklarına sebep olabileceği düşüncesidir.

Relph (2008), yer duygusu hassas olanların yer ile daha etkin bir bağlanma içinde olabileceğini önermiştir. Bu önermeyi biraz daha açarak, yer duygusunu teşkil eden bireyin çeşitli niteliklerinin yer hissinin niteliği üzerindeki etkisini tartışmak mümkündür. Yer duygusunun hassasiyetinin yanında yönelimi de bu kapsamda değerlendirilebilir. Chemero'nun (2009) da dikkat çektiği, zaman içinde gelişen ve değişen bir olgu olarak

yeterliğin, aynı kişinin aynı yerde farklı zamanlarda edindiği farklı yer hissiyatları ve algıladığı farklı atmosferik olanaklılıkları anlamakta bir model olabileceği düşünülebilir veya farklı kişilerin aynı yerde aynı anda algıladıkları farklı yer hissiyatlarını ve atmosferleri de bu anlamda değerlendirmek mümkündür. Arbib'in (2021) Griffiero'dan ödünç aldığı örnekteki gibi, geniş ve yüksek girişiyle bir banka yapısının kredi almaya gelen müşterisi üzerinde ezici, hatta ürkütücü bir etkisi olabilecekken, yıllardır orada çalışan bir görevlide gurur verici bir aidiyet hissi uyandırması mümkündür.

Yeterliğin çift taraflı etkileşimi, niş inşa kuramında kendini göstermektedir. Yeterliği doğrultusunda olanaklılıkları değerlendiren ve şekillendiren birey, nihayetinde şekillendirdiği olanaklılıkların bir sonucu olarak kendisi de kültürel evrimin etkisinde kalmakta ve kendi yeterliği de bu bağlamda şekillenmektedir.

Şekil 25. Yeterlik kavramının atmosfer ve yer ile ilişkisi

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Antik Yunanda başlayan Platonik idealizmin aydınlanma çağındaki yükselişi ile Kartezyen özne-nesne ayrımı ve Newtoncu mekân anlayışının genel kabul görmesi, çevremizi nasıl algıladığımıza ilişkin kuramları da şekillendirmiştir. Özne ve nesnenin iki ayrı boyutta olduğundan yola çıkan yaklaşımlar, zihin-beden ikiliğini esas alan bilgi-işlem modeli gibi bilişsel-zihinsel algı kuramlarının gelişiminin önünü açmıştır.

Özne-nesne ayrımına karşı çıkan düşünürlerin zihin-beden ikiliğini reddetmesi, algıda uyarıların zihinsel süreçler neticesinde anlamlandırıldığı söyleminin sorgulanmasına neden olmuştur. William James, Merleau-Ponty ve Heidegger gibi düşünürlerden ilham aldığı düşünülen J. J. Gibson, algının doğrudan gerçekleştiğini ve algılamanın anlamlandırmak olduğunu söylemiştir. Gibson, anlamı/bilgiyi zihinsel süreçlerden alarak algısal süreçlere ve çevreye geri vermiştir. Böylece çevre, anlam/bilgi-yüklü olarak tarif edilebilir bir hale gelmiştir. Anlam yüklü çevrenin nasıl algılandığına ilişkin kapsamlı bir literatüre öncülük etmiş ve olanaklılık kuramını geliştirmiştir.

Mimari çevrenin tasarımında, aydınlanmacı rasyonalist geleneği takip eden modernist söylem genellikle bireyin duygusal ve duysal ihtiyaçlarını, çevrenin tarihi, simgesel, anlamsal arka planını göz ardı etmekle eleştirilmiştir. Modernist söylemde genellikle Newtoncu mekân kavramı tercih edilmiş; yer kavramı, yerin ruhu kavramı, yer'in kendinde içkin, yarı-maddi, anlamsal bir niteliği olabileceği söylemi, modernist rasyonalistparadigmanın kırılmasıyla ortaya çıkmıştır.

Yer kavramının genellikle bir sosyal-konstrüksiyon olarak toplum tarafından inşa edildiği düşünülmüştür. Yer kavramına ilişkin araştırmalar da genellikle toplumsal inşa süreçlerini ve sonuçlarını sorgulamıştır. Yerin algısına ilişkin araştırmaların da daha ziyade zaman içinde oluşan algıyı sorguladığı görülmüştür (Raymond, 2017).

Yer, bütün niteliklerinin bir kaynaşımı olarak bir anda atmosfer olarak algılanmaktadır (Pallasmaa, 2014), (Zumthor, 2006). Arbib'in (2021) de dikkat çektiği üzere algı süreci tasarım sürecine göre ters çalışmaktadır. Benzer bir yorum Pallasmaa (2015) tarafından da yapılmıştır: Parçadan bütüne giden tasarım yöntemlerini eleştirirken bunun algı süreci ile ters düştüğünü belirtmiştir. Algının hangi hiyerarşik yapıyı izlediğinin bilinmesi tasarım sürecinin algı hiyerarşisine göre derinleştirilebileceğini düşündürmektedir. Çevreyi nasıl

algıladığımızı ilişkin düşüncemiz, onu nasıl biçimlendirdiğimizi etkilemektedir (Pallasmaa, 2014).

Araştırma kapsamında, olanaklılık kuramına göre anında gerçekleşen algının izlediği mekanizma incelenmiş, yer ve atmosfer ile kavramsal çerçevede bağları kurulmuştur. Yer in anında kavranan anlamı olarak atmosferlerin nasıl algılandığına ilişkin oluşturulan çerçevede olanaklılık kuramı, yer ve atmosfer kavramları bir araya getirilerek aralarındaki ilişkiler ortaya konulmuştur. Bunlar aşağıda yer aldığı gibidir:

- Algı-hareket döngüsü, hızlı gelişen yer hissinin nasıl oluştuğuna, algının hangi rotayı izlediğine ilişkin bize bir iz vermektedir. Anında gerçekleşen algının atmosferin nihai algısı olmadığı, detayların ayırdına vardıkça atmosferin karakterine ilişkin yargının çok dinamik biçimde değişebildiği görülmektedir. Mimari tasarım etkinliğinde algı-hareket döngüsünün ve mekâna ilişkin algı hiyerarşimizin dikkate alınması olumlu atmosferik etkiler elde etmekte önemli bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Algı-hareket döngüsünü atmosferlerin algı sürecine dahil etmeyen bir yaklaşımın öznenin niteliklerinin ve yeterliğinin atmosferin algısında nasıl etkin olabileceğini açıklamasının mümkün olmadığı düşünülmektedir.
- Yer in fizik, aktivite ve anlam olarak üç başlıkta toplanan özelliklerinin Gibson'un (2015) değişmezler olarak tarif ettiği ilişkiler yoluyla algılanması söz konusudur. Değişmezler, yer in özelliklerinin keskin ve odaklı olmayan algısında, bu özellikler arasındaki ilişkisel örüntüleri tanımlayacak bir kavram olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla odaksız çevrel algının, yerden bilgi toplama biçimini modellemek için geliştirilebileceği görülmektedir.
- Yer in belirli bireyler veya topluluklar için sağladığı belirli atmosferik olanaklılıkların bir atmosferik niş olarak tanımlanması önerilmektedir. Atmosferik nişlerin uzun dönemde ekolojik kalıtım, kültürel evrim ve niş inşası kuramı bağlamında insan algısında yerleşik mekanizmalar oluşturabileceği görülmektedir. Bu mekanizmaların yer in anında algısında etkin olabileceği ve atmosferik niş kavramının bu etkileri ortaya sermek için bir temel sunabileceği düşünülmektedir.
- Yapılan araştırmaların daha ziyade çevreye ilişkin kavramlar içerdiği görülmüştür. Bireylerin çevrenin sunduğu olanakları algılamak ve gerçekleştirmekteki becerisi, eğilimi, istek ve tercihlerini belirten bir kavram olarak geliştirilen yeterlik ile

Relph'in (1978) "yer duygusu" kavramı çakıştırılmış, yer hissine ve atmosferik etkilere yönelik özelleşmiş bir yeterlik türü olarak değerdendirilmesi önerilmiştir.

Bu bulgular ışığında, araştırmanın ana varsayım ve sorularına döndüğümüzde, araştırmada yerin anında kavranan anlamının nasıl algılandığını olanaklılık kuramı ile açıklamak üzere kavramsal bir çerçeve çizmek, kavramlar arasındaki bağları ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

Olanaklılık kuramı, dolaylı algı kuramlarına karşın doğrudan algıyı savunması ile zihinsel bir takım süreçler tariflemekten alğının nasıl gerçekleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla anında gerçekleşen algıyı açıklamak için uygun bir kuram olduğu görölmektedir.

Nihayetinde bu araştırmada, yerin anında kavranan anlamının nasıl algılandığı bir süreç olarak tariflenmiş, açıklanmıştır. Bu süreç incelendiğinde görölmüştür ki yere ilişkin anında gerçekleşen algımız, çok hızlı gelişen bilinçdışı bir aşamada başlayarak bilince yayılmaktadır.

Çevre, öncelikle sunduğu olanaklılıklar olarak algılanmaktadır. Bir masanın onu oluşturan ayakları, tablası ve malzemeleri algılanıp, bunların bir masa teşkil ettiğine karar vermekten ziyade, öncelikle üzerine nesne koyma olanağı sunan bir yüzey algılanmaktadır. Bir yere ilişkin olarak oluşan ilk alğının da atmosferik olanakları olduğu, yani hissi, affektif bir takım olanaklar olduğu görölmektedir.

Bu olanaklar Gibson'un (2015) değışmezler olarak adlandırdığı ilişkiler vasıtasıyla algılanmaktadır. Değışmezler nesnenin çevresiyle kurduğu, algıya imkân verecek ölçüde süreklilik gösteren ilişkilerdir. Örneğin; bir yapının çevredeki diğer yapılarla, onu saran peyzajla olan oran-orantı ilişkisi, ya da bir başka deyişle algıya konu nesnenin çevresel bağlamı gibi... Örneğin; bir kent meydanının ortasına konuşlanmış, Milano'daki Duomo katedrali gibi bir yapının, çevresiyle kurduğu ayrıksı ilişki, yapının ve yapının taşıdığı anlamın aynı anda algılanmasını sağlaması gibi... Gözlemcinin yapı, meydan ve meydanı oluşturan diğer yapıların ölçüleri hakkında hiçbir somut fikri dahi olmayabilir. Meydanın ortasındaki katedralin ayrıksı duruşu, etrafında gezinme imkânı vermesi, anında gerçekleşen algıda somut ölçülere indirgenemeyen bir ilişki olup, atmosferik bir değışmez olarak kabul edilebilir. Yapının tikelliğı, ortamın atmosferi, bu ve benzeri muğlak ilişkiler yoluyla anında algılanmaktadır.

Gibson'un (2015) geliştirdiğı kümelenmiş çevreler kavramı ile atmosferler arası değışmezlerin tanımlanabileceğı söylenebilir. Meydan ve ortasında yer alan yapı,

kümelenmiş çevrelerin örneklenmesi bakımından oldukça uygundur. Meydanın kendi atmosferi; canlı, yoğun, ses ve hareket olarak aktif bir atmosfer olup, açıklık ve genişlik hissiyatı yaratırken, ortadaki yapının atmosferi karanlık, kapalı, dingin ve kadim olabilir. Ancak, birinin algısını diğerinden tamamen ayırmak mümkün değildir. İki atmosfer, ardısıra deneyimlenmelerini zorunlu kılan mekânsal düzenleri sebebiyle birbirlerine bağlıdır. Yapının atmosferi, meydanın atmosferinin algıda bıraktığı iz ile oluşan “zemin” üzerinde deneyimlenmektedir. İki atmosferin ortaklıkları ve zıtlıkları, deneyimsel bir ilişki olarak değişmezler tanımlayabilmektedir.

Değişmezlerin tespiti ve şekillendirilmeleri, atmosferlerin anında gerçekleşen algısının yönlendirilmesine imkân tanıyabilmektedir. Örneğin; tarihi çevrelerin elle tutulmayan, atmosfer kurucu değişmezlerinin belirlenmesi, tarihi çevrelere müdahalelerde atmosferin, yer hissinin korunması bağlamında yeni parametreler tanımlanmasına olanak sağlayabilir.

Başka bir açıdan ise; değişmez kavramına diğer sanat dalları ve mimarlık arakesitinden bakmak mümkün olabilir. Pallasmaa'nın dikkat çektiği üzere atmosfer kavramı, diğer sanat dallarında mimariden daha uzun süredir etkili bir biçimde kullanılmaktadır. Çeşitli sanat dallarında atmosferik etkisi yüksek eserlerin öğeleri arasında kurulan ilişkilerdeki değişmezlerin tespiti, benzer ilişkilerin mimarlık pratiğinde de tesis edilmesini, sanat dalları ve mimarlık arakesitinde atmosferik etkinin nasıl yönlendirilebileceği bağlamında yeni yöntemler geliştirilmesini mümkün kılabilir.

Bu araştırmada, belirli atmosferik olanakların toplandığı bir yerin atmosferik bir niş olarak tanımlanması önerilmiştir. Böylece atmosferik nişlerin zaman içinde oluşturduğu, algıda yerleşik hale gelen mekanizmaların ortaya çıkarılabileceği düşünülmüştür. Dini yapıların sunduğu atmosferik nişlerin insan algısında yerleşik bir kutsal mekân atmosferini inşa etmesi gibi, diğer yapı türlerinde de yerleşik algı mekanizmaları tespit veya inşa edilebilir. Niş inşası yoluyla ekolojik kalıtımın algı mekanizmasındaki etkilerini tespit etmek ve yönlendirmek, anında gerçekleşen, bilinçdışı aşamada başlayan algıyı yönlendirmek için yeni yöntemler geliştirilmesine imkan sağlayabilir. Belirli yapı tiplerinin belirli kullanıcı gruplarında yarattığı yerleşik algıyı yönlendirmekte, iyileştirmekte etkin olarak kullanılabilir. Örneğin; hastane yapılarının sağlık personeli bağlamındaki yerleşik algısı farklı iken hastalardaki farklıdır. Hasta kullanıcı grubu bağlamında bu algının çoğunlukla olumsuz, en azından endişe verici olduğu genel olarak kabul edilen bir yaklaşımdır (Arbib, 2021). Bu bağlamda, belirgin bir duygusal atmosfer ve kullanıcı grubunun tanımlanmış

olması, bu mekânları atmosferik bir niş olarak tanımlamayı mümkün kılar diyebiliriz, çünkü atmosferik nişin zaman içinde oluşturduğu yerleşik algı mekanizmalarının tespit edilmesi, gelecekte bunların nasıl değiştirilebileceği konusunda yönlendirici olabilir.

Kurulan kavramsal ilişkilerin mimarlık pratiğine bir diğer olası katkısı, birey veya toplulukların yeterliklerinin algı-hareket sürecine, dolaylı olarak tasarım pratiğine etkilerini gündeme getirmesi, üstelik bunu son derece muğlak bir kavram olan atmosfer ve yer bağlamında yapmasıdır. Bireylerin yeri deneyimlemekteki yetkinliği şeklinde kabaca ifade edebileceğimiz Relph'in (2008) tariflediği şekliyle yer duyusunun, bu araştırmada yerin ve atmosferin deneyimlenmesine yönelik özel bir yeterlik olarak değerlendirilmesi önerilmiştir. Yer duyusu pekâlâ, fiziki olanaklar bağlamında değerlendirilebileceği gibi, niş inşası kuramı ile birlikte atmosferik olanaklar bağlamında, yerleşik algı mekanizmaları bakımından değerlendirilebilir. Farklı kullanıcı gruplarının algıladığı atmosferik olanaklar, birey veya toplulukların atmosferleri algılamadaki yeterlikleri, başka bir deyişle yer duyularını tespit etmek, tasarım pratiği bağlamında mimarların önceliklerini belirlemesinde faydalı olabilir.

Atmosferlerin algısının mekânın yapısı ile nasıl ilişkilendiğine dair yapılan araştırmaların ortak bir algı yeterliğine sahip olduğu düşünülen bir kullanıcı grubu -örneğin mimarlık öğrencileri veya profesyonelleri- bazında yapıldığı görülmektedir. Farklı kullanıcı gruplarının atmosferik algıdaki yeterliklerinin taranması, dahası bunun nişler bazında yapılması atmosferik algının somut mekânla bağlarını kurmakta daha tutarlı yöntemler geliştirilmesini sağlayabilir. Hangi kullanıcı grubu, hangi çevrede, yani kullanıcı grubu ile çevrenin bir araya gelmesi ile oluşan nişte, hangi atmosferik değişmez daha etkili biçimde algılanıyor veya algılanmıyor gibi soruların cevabı, tasarım alanında yönlendirici olacaktır.

Sonuç olarak; yerin anında kavranan anlamı olduğu kabulü ile atmosferik olanaklılıkların nasıl algılandığı bir süreç olarak tanımlanmıştır. Kavramsal bir çerçeve sunan araştırma kapsamında ortaya koyulan kavramsal araçların, yer hissi yüksek çevrelerin tasarlanması, korunması ve geliştirilmesi için mimarlık pratiğine faydalı olacağı düşünülmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Abbaslı, U., 2019. Biyomimetik Tasarım Yaklaşımları ile Parametrik Oyun Alanı Tasarımı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Acar, H., 2009. Doğal Peyzaj Elemanlarının Oyun Olanaklılıklarının Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Acar, H. ve Gülpınar Sekban, D. Ü., 2019, Affordances of Elementary Schoolyards for Children: An Elementary Schoolyard Design, *Journal of Forestry*, 15, 2, 1-16.
- Akın, G., 2021. Mekân: Eski(Miş) Bir Poetika?, ed: Özaydın, G., Akı, M., Mekan ve Yer, Yeni İnsan Yayınevi, 33-50.
- Agnew, J., 1987. The United States in The World Economy, Cambridge University Press.
- Ağca, I., 2022. Concept of Tectonics in Architectural Education, Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Arbib, M. A., 2021. When Brains Meet Buildings, A Conversation Between Neuroscience and Architecture, Oxford University Press.
- Arslan, A., 2017. İlk Çağ Felsefe Tarihi: 2 Sofistlerden Platon'a, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 351-352.
- Bachelard, G., 2017. Mekânın Poetikası, Çev. Tümertekin, A., İthaki Yayınları.
- Benjamin, W., 1969. The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction, Çev. Zohn. H., ed: Arendt. H., Illuminations, Schocken Books, New York, 217-253.
- Borch, C., 2014. Introduction: Why Atmospheres?, ed: Borch, C., Architectural Atmospheres, Birkhauser Verlag GmbH, 6-17.
- Böhme, G., 2014. Urban Atmospheres: Charting New Directions for Architecture and Urban Planning, ed: Borch, C., Architectural Atmospheres, Birkhauser Verlag GmbH, 42-60.
- Böhme, G., 2017. Atmospheric Architectures: The Aesthetics of Felt Space, Çev. Schwarzpaul, T. E., Bloomsbury Publishing Plc.
- Canter, D., 1977. The Psychology of Place, The Architectural Press.
- Casey, E.S., 1998. Fate of Place: A Philosophical History, University of California Press.

- Chemero, A., 2003. An Outline of a Theory of Affordances, Ecological Psychology, c15, 181-195.
- Chong, I. ve Proctor, R. W., 2020. On the Evolution of a Radical Concept: Affordances According to Gibson and Their Subsequent Use and Development, Perspectives of Psychological Science, 15(1), 117-132.
- Cresswell, T., 2004. Place: A Short Introduction, Blackwell Publishing.
- Declerck, G., 2021. Heidegger's Equipment vs. Gibson's Affordances. Why They Differ and How They Articulate, Studia Universitatis Babeş-Bolyai Philosophia, 66, 33-54.
- Dotov, D. G. ve De Wit, M. M., 2012. Understanding Affordances: History and Contemporary Development of Gibson's Central Concept, Avant, 3, 28-39.
- Düzenli, T., 2010. Kampüs Açık Mekân Olanaklarının Gençlerin Psikososyal Yapısına Bağlı Olarak İncelenmesi: K.T.Ü Kanuni Kampüsü Örneği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Düzenli T. ve Özkan D. G., Alpak E. M., 2016. Kent Parklarının Yaşlılara Sunduğu Olanaklar Açısından İncelenmesi: Trabzon Kenti Örneği, Asos Journal, 4(37), 141-154.
- Escribano, M. H., Lobo, L., Travieso, D., 2018. The History and Philosophy of Ecological Psychology, Frontiers in Psychology, 9, 1-15.
- Falahat, M. S., 2006. Sense of Place and the Factors Shaping It, Fine Arts Magazine, 26, 57-66.
- Gaver, W. W., 1991. Technology Affordances, Conference on Human Factors in Computing Systems, 79-84.
- Gibson, J. J., 2015. The Ecological Approach to Visual Perception, Psychology Press.
- Griffero, T., 2020. Places, Affordances, Atmospheres: A Pathic Aesthetics, Routledge.
- Harvey, D., 1996. Justice, Nature and the Geography of Difference, Blackwell Publishers.
- Heft, H., 2001. Ecological Psychology in Context: James Gibson, Roger Barker, and the Legacy of William James's Radical Empiricism Resources for Ecological Psychology, Lawrence Erlbaum Associates.
- Heft, H., 2013. Environment, Cognition and Culture: Reconsidering the Cognitive Map, Journal of Environmental Psychology, 33, 14-25.
- Heft, H. ve Richardson, M., Oxford Bibliographies: Ecological Psychology, <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199828340/obo-9780199828340-0072.xml#obo-9780199828340-0072-div1-0010> 27 Ocak 2023.

- Heft, H., 1989. Affordances and the Body: An Intentional Analysis of Gibson's Ecological Approach to Visual Perception, Journal For The Theory of Social Behaviour, 19,1, 1-30.
- Heidegger, M., 1971. Poetry Language and Thought, Harper & Row.
- Hirschfeld, C. C. L., 2001. Theory of Garden Art, Çev. Parshall, L.B., University of Pennsylvania Press.
- İnan, C., 1996. Kamusal Çevrelerde İnsan-Çevre-Davranış Etkileşim Sistemi: Bir Alan Çalışması, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kytta, M., 2003. Children in Outdoor Contexts, Affordances and Independent Mobility Assessment of Environmental Child Friendliness, Helsinki University of Technology, Centre for Urban and Regional Studies, Espoo.
- Laland, K., Matthews, B. ve Feldman, M. W., 2016. An Introduction to Niche Construction Theory, Evolutionary Ecology, 30, 191-202.
- Mace, W., 2015. Introduction to the Classic Edition, The Ecological Approach to Visual Perception, Psychology Press, XVII-XXVIII.
- Maier, J. R. A. ve Fadel, G., 2009. An Affordance-Based Approach to Architectural Theory, Design, and Practice, Design Studies, 30, 393-414.
- Massey, D., 2001. Space, Place and Gender, University of Minnesota Press.
- Montgomery, J., 1998. Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design, Journal of Urban Design, 3, 1, 93-116.
- Mumcu, S., 2009. Açık Mekânlardaki Davranış Konumları: Oturma Davranışının Değişiminin İncelenmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Mumcu, S., Yılmaz, S. ve Özbilen A., 2013. Ekolojik Yaklaşımlar Doğrultusunda Çevresel Tercih Modeli, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 14, 143-151.
- Mumcu, S., Düzenli, T., Tarakci Eren, E., 2019. Ekolojik Yaklaşımlı Çevre-Davranış Araştırmalarının Konular ve Teknikler Açısından Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21, 3, 805-831.
- Norman, D. A., 1988. The Psychology of Everyday Things, Basic Books.
- Norman, D. A., 2008. The Way I See It, Signifiers Not Affordances, Interactions, 15, 6, 18-19.

- Odling-Smee, J. F., Laland, K. N. ve Feldman, M. W., 2003. Niche Constrction Theory: The Neglected Process in Evolution, Princeton University Press, New Jersey.
- Odling-Smee, J. F., Turner, S., 2012. Niche Construction Theory and Human Architecture, Biological Theory, Integrating Development, Evolution and Cognition, 6, 3, 283-289.
- Pallasmaa, J., 2012. Encounters 1, Rakennustieto Publishing.
- Pallasmaa, J., 2014. Space, Place and Atmosphere: Peripheral Perception in Existential Experience, ed: Borch., C., Architectual Atmospheres, Birkhauser Verlag GmbH, 18-41.
- Pallasmaa, J., 2015. Body, Mind and Imagination: The Mental Essence of Architecture, ed: Pallasmaa, J., Robinson, S., Mind in Architecture: Neuroscience, Embodiment and the Future of Design, Mit Press, 51-75.
- Pocheville, A., 2015. The Ecological Niche: History and Recent Controversies, ed: T. Heams, G. Lecointre, P. Huneman, M. Silberstein, Handbook of Evolutionary Thinking in Sciences, 547-586.
- Punter, J., 1991. Participation in The Design of Urban Space, Landscape Design, 200, 24-27.
- Raymond, C. M., Kytta, M., Stedman, R., 2017. Sense of Place, Fast and Slow: The Potential Contributions of Affordance Theory to Sense of Place, Frontiers in Psychology, 8, 1-14.
- Relph, E., 1976. Place and Placelessness, Pion.
- Relph, E., 2008. A Pragmatic Sense of Place, ed: Vanclay, F., Higgins, M., Blackshaw, A., Making Sense of Place, National Museum of Australia Press, 311-323.
- Roshani, M., 2020. Social Affordances of Residential Open Spaces: Case Study of Dikmen Valley, Ankara, Bilkent Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Schulz, C. N., 1991. Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture, Rizzoli.
- Schwarzpaul, T. E., 2017. Approaching Atmospheres: Translator's Introduction, ed: Schwarzpaul, T. E., Atmospheric Architectures: The Aesthetics of Felt Space, Bloomsbury Publishing Plc, 1-12.
- Seamon, D., 1980. Body-Subject, Time-Space Routines, and Place-Ballet, ed: Seamon, D., Buttmer, A., The Human Experience of Space and Place, Croom Helm Ltd., 148-165.

- Seamon, D., 2017. Lived Emplacement and The Locality of Being: A Return to Humanistic Geography?, Revista do Nufen, 9, 147-168.
- Seamon, D., 2022. Sense of Place, The International Encyclopedia of Geography.
- Sedgwick, H. A., 2021. J. J. Gibson's "Ground Theory of Space Perception", i-perception, 12, 3, 1-55.
- Selçuk Kirazoğlu, F., 2012. Fiziksel Çevre-Çocuk İlişkileri, Açık Oyun Mekânları ve Çocuk Dostu Çevre Kriterleri Üzerine Bir Değerlendirme; Bakırköy Ve Beylikdüzü Örnekleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Shaw, R. E., Turvey, M. T. ve Mace, W. M., 1982. Acological Psychology, The Consequence of a Commitment, ed: W.Weimer, D. Palermo, Cognition and The Symbolic Processes, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 159-226.
- Stedman, R. C., 2003. Is It Really Just a Social Constrction? The Contribution of the Physical Environment to Sense of Place, Society&Natural Resources, 16,8, 671-685.
- Sözer, Ö. 2021. Piri Reisin Kartografik Düşüncesinde Yer, Uzam ve U-Topi, ed: Özaydın, G., Akı, M., Mekân ve Yer, Yeni İnsan Yayınevi, 33-50.
- Şalgamcıoğlu, B. K., 2014. Body Cleaning of Older Women Living Alone in Turkey: An Ethnographic Exploration of the Affordances and Constraints of Sanitary Ware Products, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tanyeli, U. 2017. Yıkarak Yapmak, Anarşist bir Mimarlık Kuramı İçin Altılık, Metis Yayınları.
- Tuan, Y. F., 2001. Space and Place, The Perspective of Experience, University of Minnesota Press
- Usta, G., 2020. Mekân ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açıdan İrdelenmesi, The Turkish Journal of Design, Art and Communication, 10, 25-30.
- Ürem, S., 2019. Muğlaklık Kavramı Üzerinden Mekansal Olanaklılık Halleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Williams, D., 2014a. "Beyond the Commodity Metaphor" Revisited: Some Methodological Reflections on Place Attachment Research, ed: Manzo, L.C., Devine-Wright, P., Place Attachment: Advances in Theory, Methods and Applications, New York Routledge, 89-99.
- Williams, D., 2014b. Making Sense of Place: Reflections of Plurality and Positionality in Place Research, Landscape and Urban Planning, 131, 74-82.

- Yazdanfar, S. A., Moradi, M. A. ve Maleki, N. S., 2020. Exploring The Sense of Place in Historic Districts: A Strategy for Urban Designers and Architects, International Journal of Architectural Engineering and Urban Planning, 30, 1, 30-43.
- Yıldız, D., 2004. A Multi Factor Analysis Model to Determine The Use Value of Enclosed Outdoor Spaces, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, S., 2017. Investigation of 5-Year Old Preschool Children's Biophilia and Children's and Their Mother's Outdoor Setting Preferences, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz S., Düzenli T. ve Özkan D. G., 2017a. Affordances Primary School Gardens Provide to Children With 6-7- Year-Old, Journal of the International Scientific Researches/Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD), 2, 130-141.
- Yılmaz, S., Mumcu, S. ve Çiğdem, A. 2017b. Determining the Affordances Provided by Urban Open Spaces to Different Age Groups, Gazi University Journal of Science Part B: Art, Humanities, Design and Planning, 5(3), 1-12.
- Yüçetürk, Ö., Keşfe Yönelen Davranışlar: Olanaklılık Teorisine Bir Katkı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Zumthor, P., 2006. Architectural Environments – Surrounding Objects, Birkhauser.
- URL-1, www.bauhauskooperation.com/knowledge/the-bauhaus/works/architecture/weissenhof-estate-stuttgart. 1Aralık 2022
- URL-2, www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199828340/obo-9780199828340-0072.xml. 27Ocak 2023

6. EKLER

Ek 1. Yurtiçinde Yürütülen Mimarlık Alanında Olanaklılık Kuramına Dayalı Tez Çalışmaları

TEZ ÇALIŞMALARI	KONU										ARAŞTIRMA TEKNİĞİ										ANAHTAR KELİMELER	AMAÇ						
	Öğrenme Çevreleri	Keşif Davranışı	Çocuk Çevreleri	Mekansal Tasarım	Parklar / Açık Mekan	Genç Çevreleri	Yaşlı Çevreleri	Yapı / İç Mekan	Biyomimetik Tasarım	Tektonik	Muğlaklık	Görsel Analiz	Davranış Gözlemi	Davranış Haritası	Anket	Biliş Haritası	Grüşme	Mekansal Analiz	Alan Çalışması	Kullanıcı Temelli Fotoğraf	Yapay Gerçeklik Oyunu	Fotoğraf / Video	Literatür Taraması	Tasarım Çalışması	Söylem Analizi			
İNAN (1996)				■								•						•									_____	Kapalı Alışveriş Merkezlerindeki insan-çevre etkileşimi üzerine odaklanarak bu etkileşimi açıklığa kavuşturmak
MİRZA (1996)				■											•									•			_____	Teze ulaşılamadı.
YILDIZ (2004)				■	■							•		•				•									_____	Kamusal çevrelenmiş açık alanlardaki sosyal yaşantıyı etkileyen olası faktörleri tespit ederek yaşanabilirliği ne seviyede etkilediklerini bulmak ve bu alanların kullanım değerini belirlemek
MUMCU (2009)				■	■							•	•	•	•			•								Davranış konumu kuramı, sağlanan olanaklar, görsel hakimiyet, görsel korunma, oturma davranışı	Oturma davranışının gerçekleştiği bir davranış konumunun fiziksel özelliklerinin bireyin oturma olanağını gerçekleştirmesini nasıl etkilediğini ve değiştirdiğini tespit etmek.	
ACAR (2009)	■		■		■										•	•						•				Olanaklılık, oyun mekanı, doğal alanlar, çocuk oyun	Çocukların oyun oynamayı tercih ettiği çevre ve elemanları belirlemek, doğal alanların çocuklar için sunduğu oyun olanaklarını tespit etmek, doğal oyun alanlarındaki öğeleri kentsel oyun mekanları tasarımında değerlendirmek	
DÜZENLİ (2010)						■						•		•				•		•						Gençler, psikososyal gelişim, mekan örgütlenmesi, kampüs açık mekanları	Kampüs açık mekanlarında gençlerin hangi etkinlikleri gerçekleştirdiğini ve bu etkinlikleri gerçekleştirmek için hangi olanaklara ihtiyaçları olduğunu tespit etmek.	
KİRAZOĞLU (2012)			■									•														Çocuk, kent, açık oyun mekanları, sağlayabilirlik kavramı, □çocuk dostu çevreler,	Açık oyun mekanlarının çocuk gelişime üzerine etkilerini araştırmak	
ŞALGAMCIOĞLU (2014)							■	■				•					•		•							_____	Yaşlı kadınların vücut temizliklerini gerçekleştirdikleri şartları, bu eylemi gerçekleştirmekte kullandıkları nesnelerin sunduğu olanaklılıkları ve kısıtları tespit etmek, olası iyileştirmeleri düşünmek	
YÜCETÜRK (2016)		■																				•				_____	Optimal olmayan ortamlarda insan davranışlarının yeni hareket olanaklarını keşfetmeye yönelip yönelmeyeceğini tespit etmek	
YILMAZ (2017)			■												•											Biyofili, çocukların açık alan tercihleri, annelerin açık alan tercihleri, erken çocukluk eğitimi, çevre eğitimi	Okul öncesi kurumlara devam eden 5 yaş grubu çocuklar ile annelerinin açık alan tercihlerinin biyofili kavramı üzerinden araştırılması	
ABBASLI (2019)			■		■				■								•							•		Biyomimikri, çocuk oyun alanı, afordanslar, dijital yerliler, parametrik tasarım	Kentleşme ve sanayileşme sebebiyle açık alanlarda oyun olanakları sınırlanan çocukların dijitalleşen oyun alışkanlıklarını dikkate alan, onlara açık alan oyun imkânları sunan bir tasarımın biyomimikri kavramı çerçevesinde geliştirilmesi	
ÜREM (2019)				■							■							•					•	•		_____	Muğlaklığın ya da öngörülemezlik ve belirsizlik durumlarının mekândaki etkilerini ve mekan tasarımına potansiyel katkılarını araştırmak	
ROSHANİ (2020)					■							•	•					•								Çevresel nitelikler, sosyal sağlayıcılık, konut açık alanları, dikmen vadisi	Konut açık alanlarının sosyal sağlayıcılığını (sosyal olanaklılığını) değerlendiren bir metod oluşturmak	
AĞCA (2022)				■						■													•	•		Tektonik, dijital tektonik, hibrit tektonik, tasarım stüdyosu	Mekân tasarımı, üretimi ve güncel teknolojilerin mekan üretim pratiğine bakışımızda ortaya çıkardığı değişimi tektonik kavramı üzerinden sorgulamak	

Ek 2. Yurtdışında Yürütülen Mimarlık Alanında Olanaklılık Kuramına Dayalı Makale Çalışmaları

MAKALE ÇALIŞMALARI	KONU										ARAŞTIRMA TEKNİĞİ										ANAHTAR KELİMELER					AMAÇ		
	Öğrenme Çevreleri	Keşif Davranışı	Çocuk Çevreleri	Mekansal Tasarım	Parklar / Açık Mekan	Genç Çevreleri	Yaşlı Çevreleri	Yapı / İç Mekan	Biyomimetik Tasarım	Tektonik	Muğlaklık	Görsel Analiz	Davranış Gözlemi	Davranış Haritası	Anket	Biliş Haritası	Grüşme	Mekansal Analiz	Alan Çalışması	Kullanıcı Temelli Fotoğraf	Yapay Gerçeklik Oyunu	Fotoğraf / Video	Literatür Taraması	Tasarım Çalışması	Söylem Analizi			
MUMCU VD. (2013)					■								●					●				●					_____	Davranış konumu kuramı, olanaklılık kuramı ve çevresel tercih arasındaki kavramsal bağları kurarak bir araştırma modeli geliştirmek
DÜZENLİ VD. (2016)				■	■		■										●	●	●			●				Yaşlılar, kent parkları, olanaklılık	Yaşlıların psikososyal açıdan daha aktif olmalarına imkan verecek ve hayat kalitelerini artıracak kentsel düzenlemelerin yapılabilmesi için bunu sağlayacak olanakların neler olduğunu ve fiziki ortamlarını tespit etmek	
YILMAZ VD. (2017a)	■		■	■									●		●			●								İlköğretim Bahçesi, oyun, mekansal olanaklar	Okul bahçelerinin 6-7 yaş grubu çocuklara sağladığı olanaklar ve mekânsal özellikleri tespit ederek ilişkilendirmek, çocukların hayal ettiği olanakları tespit ederek yapıyı çevre bağlamında değerlendirmek	
YILMAZ VD. (2017b)				■	■								●					●				●				Urban open areas, user, spatial affordances, objective affordances, subjective affordances	Olanaklılıkları nesnel ve öznel olanaklılık şeklinde ikiye ayırıp farklı yaş gruplarının mekândaki olanaklılıkları algılayış biçimlerindeki farklılıkları tespit etmek.	
ACAR VD. (2019)			■	■	■																		●	●		İlkokul, okul bahçesi tasarımı, olanaklılık teorisi, çocuk ve çevre	İlkokul açık alanlarının oyun olanaklarının çocuk gelişimine etkisinin araştırılması ve örnek bir okul alanı tasarlanması.	

ÖZGEÇMİŞ

***** yılında ***** doğdu. Orta ve lise eğitimini Trabzon Kanuni Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2004 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünde başladığı lisans eğitimini 2008 yılında onur öğrencisi olarak tamamladı. İleri seviyede İngilizce ve başlangıç seviyesinde Almanca bilmektedir. 2008 yılında mezun olduğundan beri meslek hayatına özel sektörde devam etmektedir.

